

AKADEMİK KAYNAK

AKAD

HAKEMLİ ALTI AYLIK EDEBİYAT VE DİL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ACADEMICAL SOURCE

**A BIENNIAL PEER REVIEWED JOURNAL OF LITERARY SCIENCES AND
LANGUAGES**

YIL/YEAR: 4, CİLT/VOLUME: 4, SAYI/NUMBER: 7-8

MAYIS-ARALIK 2016

ISSN: 2147-9585

AKAD

AKADEMİK KAYNAK / ACADEMICAL SOURCE

HAKEMLİ ALTI AYLIK EDEBİYAT VE DİL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

A BIENNIAL PEER REVIEWED JOURNAL OF LITERARY SCIENCES AND LANGUAGES

Editörler / Editors

Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI

Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU

Prof. Dr. Ali DUymAZ

Yabancı Dil Editörleri / Foreign Languages Editors

Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK

Prof. Dr. Daniyal İSRAFİLZADE

Doç. Dr. Dilek İNAN

Sahibi / Owner

Hızır Ali SAĞIR

Coordinator/ Yazı İşleri Sorumlusu

Mustafa ÖZSARI

Adres / Address

Bahçelievler Mahallesi Cumhuriyet Caddesi Marmara Apartmanı No. 85/87

BALIKESİR-TÜRKİYE

info@akademikkaynak.com

www.akademikkaynak.com

GSM: 0533 619 44 96

ARGONOT

ALTINPOST YAYINEVİ

ATB İŞ MERKEZİ BATI BULVARI 174. CADDE I BLOK NO: 252

MACUNKÖY / ANKARA

TEL: 0312 397 22 53 FAKS: 0312 397 22 54

BASKI

OSMANLI MATBAACILIK SERTİFİKA NO: 29041

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ali DUymAZ
Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
Prof. Dr. Bahattin KAHRAMAN
Prof. Dr. Hülya SAVRAN
Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK
Prof. Dr. Mehmet NARLI
Prof. Dr. Birsnel ORUÇ ASLAN
Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN
Doç. Dr. Dilek İNAN
Doç. Dr. Kahraman BOSTANCI
Yrd. Doç. Dr. İsmail AVCI
Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim GÜLHAN
Yrd. Doç. Dr. Haluk AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DURGUT
Yrd. Doç. Dr. Zöhre BİLGEGİL
Yrd. Doç. Dr. Sadet MALTEPE
Yrd. Doç. Dr. Zeynep Şimşek UMaÇ
Yrd. Doç. Dr. Aslı Büyükokutan TÖRET
Yrd. Doç. Dr. Satı KUMARTAŞLIOĞLU

Danışma Kurulu/ Advisory Board

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU - Emekli Öğretim Üyesi-Türkiye
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM - Emekli Öğretim Üyesi-Türkiye
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN - Emekli Öğretim Üyesi-Türkiye
Prof. Dr. Şerif AKTAŞ - 1945-2013
Prof. Dr. Ö Faruk HUYUGÜZEL - Emekli Öğretim Üyesi-Türkiye
Prof. Dr. Rıza FİLİZOK - Emekli Öğretim Üyesi-Türkiye
Prof. Dr. Louis HEBERT - University of Québec-Kanada
Prof. Dr. Kamal ABDULLA - Azerbaycan
Prof. Dr. Şevket TOKER - Emekli Öğretim Üyesi-Türkiye
Prof. Dr. Jabbor ESHONKUL - Özbekistan Bilimler Akademisi
Doç. Dr. Galina MIŞKİNENE - Vilnius University-Litvanya

İÇİNDEKİLER

TAKDİM

ALİ DUYMAZ

SABAHATTİN ALİ'Yİ MAYALAYAN ŞEHİRLER: BALIKESİR VE
EDREMİT

SALİM ÇONOĞLU

“BENİM KÖYÜM GÜZEL KÖYÜM” ROMANTİZMİNDEN “SOKAKLARI
KENDİ TALİHİNDEN KARANLIK KÖYLERİN” GERÇEKLIĞİNE” TÜRK
ÖYKÜCÜLÜĞÜNDE KÖYE VE KÖYLÜYE BAKIŞTA ÖNCÜ BİR İSİM:
SABAHATTİN ALİ

MUSTAFA ÖZSARI

SABAHATTİN ALİ DAVASI VE BU DAVANIN İZMİR BASININA
YANSIMALARI

BETÜL ÖZTOPRAK

SABAHATTİN ALİ'NİN ÇAKICI'NIN İLK KURŞUNU ADLI
HİKÂYESİNDE EFELİĞE BAKIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

DOUGLAS KELLNER

MARKSİST ELEŞTİRİ

YAYIN İLKELERİ / SUBMISSION GUIDELINES

TAKDİM

Elinizdeki bu sayı ile Akademik Kaynak Dergisinin 7. Sayısı çıkmış bulunmaktadır. Bu sayı daha önce planlandığı gibi, Sabahattin Ali'ye ayrılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan Sabahattin Ali, 1907-1948 yılları arasında yaşamıştır. Yazar, kısa ömründe Birinci Dünya Savaşı, Türk İstiklâl Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası dönemin çalkantılı yıllarını görmüştür. Söz konusu savaşların toplum ve bireyler üzerinde bıraktığı etki, şu veya bu şekilde Sabahattin Ali'nin eserlerini de etkilemiştir. İki savaş arasında gelişen ideolojiler ve dünya görüşleri, Sabahattin Ali'nin kaderinin de bir bakıma belirleyicisi olmuştur.

Hikâye, roman, şiir gibi edebî türlerde eserler veren yazar, bilhassa 1940'lı yıllardan itibaren Marksist dünya görüşünün etkisi altına girmiştir. Marksist ideoloji, bir bakıma Sabahattin Ali'nin eserlerinde ve diğer çalışmalarında temel bir katalizör vazifesi görmüştür. Sabahattin Ali'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yayımladığı eserlerini, yayımladığı dergileri, yazdığı eserleri ve içinde bulunduğu çevreyi dikkate alanlar, yazarımızı sol görüşlü bir aydın olarak kabul etmişlerdir. O günün şartlarında, resmi ideolojiye zıt bir anlayışa mensup olarak görülen ve dönemin hükümetlerinde sıkı bir takibata alınan Sabahattin Ali, 1948 yılı baharında siyasi bir suikastla öldürülmüştür. Böylece yakın dönem edebiyatımızın etkili isimlerinden birisi, henüz 41 yaşındayken, hayata veda etmiştir.

Sabahattin Ali'nin ölümünden sonra, uzun süre ondan hiç söz edilmemiştir. Fakat Türk aydını 1970'li yıllardan itibaren Sabahattin Ali'yi yeniden keşfetmiştir. Buna bağlı olarak, Sabahattin Ali'ye dair araştırmalar artmaya başlamış, yazarın eserleri yeniden yayımlanmış, onun hakkında yurt içinde ve yurt dışında paneller, sempozyumlar düzenlenmiş, Sabahattin Ali yeniden geniş okur kitlelerine ulaşmaya başlamıştır. Bütün bunlar, Sabahattin Ali'nin, edebiyatımızdaki yerini biraz daha güçlendirmiş, yazarı yeniden haklı bir şöhrete kavuşturmuştur.

25-26 Şubat 2016 tarihinde Edremit Belediyesi, büyük bir vefa örneği göstererek geniş katılımlı bir Sabahattin Ali programı hazırlamıştır. Söz konusu programda uzmanlar Sabahattin Ali'ye dair tebliğler sunmuşlar, yazarı değişik cephelerden ele alan araştırmalarını dinleyicilerle paylaşmışlardır. Aynı zamandan Edremit Belediyesi tarafından yaptırılan Sabahattin Ali heykelinin de büyük bir katılımla açılışı yapılmış, iki gün boyunca Edremit'te Sabahattin Ali konuşulmuş, yazarın görüşleri ve sanatçı kişiliği yeni nesillere aktarılmıştır. AKAD'ın bu sayısında çıkan yazıların önemli kısmı, Edremit Belediyesinde düzenlenen panelde sunulan tebliğlerinin geliştirilmiş ve gözden geçirilmiş metinlerinden oluşmaktadır. Bu kapsamda Prof. Dr. Ali DUYMAZ'ın *Sabahattin Ali'yi Mayalayan Şehir: Balıkesir ve Edremit*, Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU'nun "*Benim Köyüm Güzel Köyüm*" *Romantizminden*, "*Sokakları Kendi Talihinde Karanlık Köylerin*" *Gerçekliğine: Türk Öykücülüğünde Köye ve Köylüye Bakışta Öncü Bir İsim: Sabahattin Ali*, Prof. Dr. Mustafa ÖZSARI'nın *Sabahattin Ali Davası ve Bu Davanın İzmir Basınına Yansımaları* başlıklı çalışmalarını, gerekli akademik süzgeçten geçtikten sonra, dergimizde yayımlanması uygun görülmüştür. Bunlara ilave olarak, dergide Dr. Betül ÖZTOPRAK'ın *Sabahattin Ali'nin Çakıcı'nın İlk Kurşunu Adlı Hikâyesinde Efeliğe Bakışı Üzerinde Bir İnceleme* başlıklı makalesi ile Douglass Kellner'in *Marksist Eleştiri* adlı yazısının tercümesi yer almaktadır. Her biri birinci el kaynaklara dayanan söz konusu makaleler, Sabahattin Ali'nin biyografisine, eserlerinde ele aldığı temalara ve onun ideolojik anlayışına yeni açılımlar getiren özgün araştırmalardır.

Bu sayının yayımlanmasındaki katkılarından dolayı Edremit Belediye Başkanı Sayın Kamil SAKA'ya, Edremit Belediyesi Kültür Müdürü Sayın Eyüp SATIL'a, dergimizin içeriğine katkıda bulunan bütün yazar ve hakemlerimize teşekkür ederiz...

Editörler

SABAHATTİN ALİ'Yİ MAYALAYAN ŞEHİRLER: BALIKESİR VE EDREMIT

Ali Duymaz*

*“Ey hayaller, vurmayın kalbimin sert taşına
Bütün bir hayat bile değmez bir gözyaşına”*

Öz

Bir yazarın ve şairin oluşumu kendi hayatından kaynağını alır. Yazar ve şairlerin küçük yaşta edindikleri tecrübeler, gördükleri olaylar zihinlerinde yer eder. Bu deneyimler yazar ve şairlerin sanat hayatlarında önemli birer faktör haline alır. Sabahattin Ali'nin Edremit, Kaz Dağları ve Balıkesir'deki yaşamı da onun sanatını biçimlendiren önemli bir etmendir. Çalışmamızda biz de bu etmenleri Sabahattin Ali'nin biyografisiyle paralel olarak ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, Sabahattin Ali, Edremit,

Abstract

Formation of an author or a poetice arises from their lives. Authors' and poets' experiences that gained in early ages, take place in their mind. This experimentations become important elements in art lives of authors and poets. Edremit, Kaz Daglari and Balıkesir life of Sabahattin Ali is an important element that give a form to his art. At this study, we will try to handle these elements with Sabahattin Ali's biography in parallel.

Key Words: Balıkesir, Sabahattin Ali, Edremit

Giriş

Her yazar ve şairi belirleyen onun yaşamıdır. Özellikle çocukluk çağları ve ilk eğitim dönemi insan hafızası üzerinde derin izler bırakarak belki de onun alt şuurunu oluşturan en temel öğeleri barındırır. Bu bildiri Sabahattin Ali'nin çocukluk ve ilk eğitim dönemini yaşadığı Edremit ve Balıkesir'deki hayatını ve bu hayatın onun sanatına etkilerini anlatmayı hedef almaktadır.

Öncelikle Sabahattin Ali'nin hayatındaki Edremit ve Balıkesir dönemleri hakkında kısa bilgiler vermek istiyorum. Biyografik

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

malumatlar genellikle onun “Edremit İptidai Mektebi”ni bitirdiği ve “Balıkesir Muallim Mektebi”nde okuduğu bilgisiyle sınırlıdır. 25 Şubat 1907’de Gümölcine’de doğmuş olan Sabahattin Ali, muhtemelen Balkan Savaşı yıllarında babasının askerlikten ayrılması dolayısıyla Edremit’e göç etmiş bir ailede yetişmiştir.

Babası Cihangirli Selahattin Ali Bey’in döneminin aydın ve seçkin şahsiyetleriyle, özellikle de Prens Sabahattin ve Tevfik Fikret’le olan yakınlığı Sabahattin Ali’nin sadece adına değil zihnine de tesir etmiş olmalıdır. Belki de onun sanat ve edebiyata yönelişindeki ilk etken budur. Ancak bunu devam ettiren edebi muhitlerde yaşadığı da görülmektedir.

Babası piyade yüzbaşı Cihangirli Selahattin Ali Bey’in o yılların savaş ortamında sık sık görev yeri değişimiyle karşı karşıya oluşu, Sabahattin Ali’nin çocukluk ve ilköğretim hayatını da derinden etkilemiştir.

Edremit İptidai Mektebi’ni 14 yaşında iken, yani oldukça geç bir yaşta 1921 yılında bitirdiği anlaşılan Sabahattin Ali, bir yıl boyunca herhangi bir okula gitmemiş, ancak 1922 yılında Balıkesir Muallim Mektebi’ni leylî meccani, yani parasız yatılı olarak kazanarak Balıkesir’e gelmiştir. Aslında Sabahattin Ali’nin ilköğrenim hayatı İstanbul’da başlamıştır. İlkokulu önce Üsküdar’daki Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi’nde, daha sonra Çanakkale İptidai Mektebi’nde okumuştur. 1918 yılında emekli olan Selahattin Ali, bir süre İzmir’de tiyatro ve gazino işletmeciliği de yapmış, Yunanlıların İzmir’i işgali üzerine işini bırakıp ailesiyle birlikte Edremit’e, annesi Hüsniye Hanım ile onun anne ve babasının yanlarına sığınmışlardır (F. Ali 1997: 13). Savaş yıllarında devletin emekli maaşlarını ödeyememesi yüzünden yoksulluk çeken ailede, baba ve oğul Edremit’te pazarlarda işportacılık yapmak zorunda kalmışlardır.

Edremit

Ailesiyle birlikte Edremit’e göç eden Sabahattin Ali’nin o yıllarda bölgenin Yunan işgalinde oluşundan dolayı ve özellikle emekli olan babasının maaşını alamayışından dolayı ailesiyle beraber zor günler geçirdiği bilinmektedir. Edremit İptidai Mektebi’nde okurken öğretmenleri gelmediği zamanlarda arkadaşlarına ders anlatabilecek seviyede çalışkan bir öğrenci olan Sabahattin Ali, ailesinin zor durumda oluşu ve içe kapanık yapısıyla kitaplara yönelmiştir. Sabahattin Ali pazarlarda, işporta sergilerinin başında dururken bir yandan da kitap okumuş, okuduğu bu kitaplar sayesinde edebiyata yakınlık kesp etmiştir.

Zaman akıcıdır, tutulamaz, tıpkı söz gibi, mekân ise zamanın belleğidir, yazı gibi. Edremit de bir yandan voyvodalık yönetim tarzıyla sınıflı toplumun bir ucunu yakalarken diğer yandan Kaz dağlarında doğal setler arkasına gizlenmiş bir kapalı yaşam süren Tahtacı Türkmenleri “yapay” olan her şeye karşı çıkış bağlamında sözlü kültürü temsil etmektedir. Şiirsel doğasıyla Kaz dağlarının ve Edremit şehrinin bu karşıt dokusu Sabahattin Ali’yi besleyen temel zıtlıklardan birisidir. Başka bir ifadeyle sanat çatışmadan doğduğuna göre bu çatışma onun edebiyat anlayışına da yansımıştır. Yani Edremit’in insan ve doğa coğrafyasıyla tarihsel şartların birleşiminin Sabahattin Ali üzerindeki etkisi onun öykü, roman ve şiirlerinden rahatlıkla takip edilebilmektedir. Bu arada Kuyucaklı Yusuf romanı ile Pazarcı adlı öyküsünün, Sabahattin Ali’nin Edremit’teki hayatını konu aldığını da belirtmeliyiz (F. Ali 1997: 13). Ancak bu bildirinin konusu dışında olan bu hususa değinip geçerek birkaç isimle Sabahattin Ali arasındaki ilgi ve ilişkiye yönelmek istiyoruz.

Öncelikle Sabahattin Ali’nin yaşadığı dönemde Edremit’in tarihinde önemli yeri olan kaymakam Hamdi Bey’den söz etmek isteriz. 13 Temmuz 1917’de Edremit kaymakamlığına atanan ve Edremit ve çevresi Kuvayı Milliye hareketlerinin öncülerinden olan Köprülülü Hamdi Bey, Sabahattin Ali’nin okuduğu yıllarda orada kaymakamdır ve aynı zamanda Edremit İdadisi’nde dersler vermektedir. Edremit’te Darül-Eytam (Yetimler Yurdu), Edremit İdman Yurdu gibi eğitim kurumları yanı sıra Edremit’te ilk matbaa kurulması ve gazete çıkarılması da onun kaymakamlığı sırasındadır. Hamdi Bey, Öğretmen Ruhi Naci (Sağdıç) Bey ile birlikte Yunan işgaline karşı bir miting de düzenlemiştir. Bu mitinge ve Redd-i İlhak cemiyetine neredeyse bütün Edremit İdadisi öğretmenlerini katıldığını da belirtmeliyiz.

Edremit eğitim ve kültür hayatında önemli bir yeri olan Müridzade Aczi’yi de bu arada anmadan geçmeyelim. Yine türkü derlemeciliğinin öncü ismi Yusuf Ziya Demircioğlu’nun da, Edremit İdadisi Türkçe muallimi olarak görev yaptığını hatırlatalım.

Ancak Edremit’te Sabahattin Ali’yi etkileyen en önemli iki şahsiyet Ruhi Naci (Sağdıç) ile Mustafa Seyit Sutüven’dir.

Kaz dağlarındaki şelaleden soyadını alan Mustafa Seyit Sutüven ile Sabahattin Ali’nin Edremit’te başlayan dostlukları ölene kadar aynı sıcaklıkla ve aile ölçeğinde devam etmiştir.

Almanya’da iken “kardeşin” şeklinde mektup yazan (S. Ali 2015: 33), Edremit’ten yazdığı mektuplarla Sabahattin Ali’yi sürekli özellikle annesinden ve kardeşlerinden haberdar eden (S. Ali 2015: 70-73; 103-

104; 147-148; 182-183) Mustafa Seyit Sutüven ve eşi Ulviye Hanım, Sabahattin Ali'nin sonraki yıllarda Edremit'e gelişlerinde muhakkak uğradığı ve hatta evlerinde kaldığı bir kişidir (S. Ali 2015: 385-386, 414-415). Sabahattin Ali'nin, sonraki yıllarda bazen İzmir'de karşılaştığı Mustafa Seyit Sutüven'in ısrarı üzerine, bazen de görevi gereği Edremit'e geldiği anlaşılmaktadır (Ali 2013: 61, 69, 71, 75). Mustafa Seyit Sutüven'in Sabahattin Ali hapisteyken bile annesine sürekli para gönderdiğini ve bu paranın Sabahattin Ali'den gelmiş olarak bilindiğini öğreniyoruz (F. Ali 1997: 16). Bu görevi üstlenen bir diğer kişi ise Pertev Naili Boratav'dır. Mustafa Seyit Sutüven, Sabahattin Ali'den bir yaş küçüktür ve ömrünün önemli bir kısmını Edremit'te kırtasiyecilik yaparak geçirmiştir. Kaz Dağlarını ve Edremit'i şiirlerinde yansıtan, nevyunani tarzda şiirleri olan bir şairdir. Mektuplaşmalarında sık sık ortak dostlarından ve edebiyattan bahseder. Sutüven'in Sabahattin Ali hapisteyken ailesine her ay düzenli olarak yardım ettiğini, fakat bu parayı Sabahattin Ali'den gelmiş gibi aileye verdiğini de kız kardeşi anlatmaktadır (S. Ali 2014: 33).

Sabahattin Ali üzerinde etkisi olan bir diğer şahıs ise Ruhi Naci Sağdıç'tır. 1887 doğumlu olan ve Sabahattin Ali'nin öğretmenini olan Ruhi Naci Sağdıç, Edremit'te 1916 yılı akşam karanlığında evinin karşısındaki sokak lambasının ışığı altında küçük bir çocuğun kitap okuduğunu görür. Neden orada okuduğunu sorduğunda evinde ışık olmadığını öğrenir. Evinde ışık olmadığı için sokak lambasının altında kitap okuyan bu çocuk, Sabahattin Ali'dir. Ruhi Naci ile Sabahattin Ali ilişkisi belirli bir çerçevede uzun yıllar devam etmiştir. Ruhi Naci, Sabahattin Ali'nin okumasını destekleyen kişilerden biri olduğu gibi Balıkesir'de ilk eserlerinin yayımlandığı Çağlayan dergisinin de yazı işleri müdürüdür. Mustafa Seyit Sutüven, Sabahattin Ali'ye yazdığı mektuplarda ağabey olarak hitap ettiği Ruhi Naci'nin selamını iletmeyi de ihmal etmez (S. Ali 2015: 73, 148, 183). Eserlerinde Edremitli olduğunu vurgulayan Ruhi Naci, Sabahattin Ali'yle doğrudan bir mektuplaşma içinde olmamıştır. Ancak Ruhi Naci'nin kayınbiraderi Emir Necati'nin, Sabahattin Ali Konya'da hapisteyken onun durumuna ilişkin mektup yazdığını ve ağabeyi Ruhi Naci'den de haber verdiğini görüyoruz (S. Ali 2015: 223). Sabahattin Ali, Ruhi Naci'nin 1928 yılında Üsküdar'da yapılan düğününe katılmış, hatta bahçedeki kuyuya düşmüş, kuyudan onu Hafız Osman çıkarmıştır (S. Ali 2015: 73).

Ruhi Naci'nin Yunan işgali sırasında Edremit'te Kuvayı Milliye'yi örgütleyen ve direniş hareketini başlatanlar arasında olduğunu, Mevleviliğe ilgi duyduğunu, kendi imzasıyla ve Fani Dede imzasıyla gazeller ve şiirler yayınladığını da hatırlatmalıyız. Aslında Sabahattin

Ali'yle beraber onun yakın arkadaşı M. Seyit Sutüven'in yetişmesinde de önemli katkıları olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Görüldüğü üzere Sabahattin Ali, aile fertleriyle birlikte geldiği ve pek uzun süre kalmasa da çocukluk ve ilk gençlik dönemini geçirdiği Edremit'te sanat ve edebiyat dünyasını şekillendirecek uzun süreli dostluklar da kurmuştur. Bunların içinde Mustafa Seyit Sutüven ile Ruhi Naci Sağdıç'ın özel bir yeri vardır.

Burada bir de Kaz Dağlarından bahsetmek yerinde olacaktır. “Benim meskenim dağlardır” şiirini söyleyen Sabahattin Ali'nin Kaz Dağlarına ilgisi elbette çok özeldir. Onun her Edremit'e gelişinde aile fertleriyle birlikte çocukluk arkadaşı Mustafa Seyit Sutüven'i ziyaret etmek yanında Kaz dağlarında kendi başına gezinmek gibi bir alışkanlığı vardır. Bu gezilerden birinde başına gelen bir olayı eşine yazdığı mektupta öykü tadında anlatmaktadır: “*Bugün yine tek başıma dağlara çıktım, fakat az kalsın başım derde giriyordu. Dün gece Edremit'te iki casus yakalamışlar, herifler polisini elinden kaçırmış, karanlıkta kaybolmuşlar. Bir tanesini birkaç nefer tutmuş, fakat o da bir neferi öldürdükten sonra kaçmaya muvaffak olmuş. Bunun üzerine bütün köylere haber gitmiş. Kahverengi elbiseli, pembe gözlüklü, kısa boylu, şişmanca ve kumral bir casus kaçtı, nerede bulursanız yakalayın, teslim olmazsa vurun diye emir gelmiş. Paşa dağlarındaki yörük köylerinden geçerken korucular beni yakaladılar. Tarife uyuyor diye köyden köye götürdüler. Hatta bir yerde ellerimi, arkama bağlamaya kalktılar. Bereket versin candarma telefonu olan bir köye geldik de kaymakama telefon ettim. Adam benim ahabım hemen bıraktırdı...*” (F. Ali 1997: 81). Hasan Boğuldu'nun mekânı, Yörük ve Türkmen obalarının yaylaları, eşkıya yatakları dağlar, sadece Kaz dağları değildir tabii... Madra Dağı, Paşa Dağları, Cunda tepeleri vs. Sabahattin Ali'nin “mesken”i dağlardandır. O yıllarda Türk kültür ve edebiyatında yaygın bir akım olan mitoloji eksenli Nev-Yunanilik tesiriyle Kaz dağları tam bir sanat ve edebiyat mekânı haline gelmektedir.

Balıkesir Yılları

İptidai mektebi Edremit'te bitiren Sabahattin Ali'nin asıl amacı İstanbul'da bir okula yazılmaktır ve büyük dedesi Said Bey onu Galatasaray Sultanisine yazdırmak istemektedir. Ancak o yıl kabinenin düşmesiyle İstanbul'da askeri okullara öğrenci alınmamış, yılın boş geçmemesi için de Sabahattin Ali, Balıkesir'de Karesi Darülmuallimini'ne girmiştir. 1922 yılının Aralık ayında 26 okul numarasıyla Balıkesir Öğretmen Okulu'na giren Sabahattin Ali, başarılı bir öğrenci olarak eğitimini sürdürürken ilk edebî faaliyetlerine de

başlamıştır. Bu arada babasının durumu da iyileşmiştir. Çünkü Pelitköylü Mehmet Bey isminde bir şahsın Ayvalık'taki vekil-i umumiliğini aldığı için iyi kazanmaya başlamıştır (F. Ali 1997: 14). Sabahattin Ali'nin Balıkesir'deki hayatı 1922-1926 yıllarını kapsar ve Sabahattin Ali'nin ilk edebi eserlerini verdiği şehir de Balıkesir'dir.

Daha Muallim Mektebi'nin ikinci sınıfında sınıfta öğrenciyken, yani 1924 yılında arkadaşlarıyla birlikte bir okul gazetesi çıkartmıştır. Şapograf yöntemiyle basılan bu gazetede Sabahattin imzasıyla "Astiyag'ın Torunu", 'Gültekin' imzasıyla "Kırmızı Külahlılar" eserlerini yayımlamıştır (22 Şubat 1924). Aynı gazetede, 15 Mart 1924 tarihinde, Sabahattin Ali'nin yayımlanan ilk şiirleri olarak bilinen "Kamer-i Mestur" ve "Saçlarımın Türküsü" yer almıştır. Sabahattin Ali'nin yazdığı ilk şiirin ne olduğu bilinmiyor, zira yazdığı ilk hikâye de yayımladığı ilk hikâye değildir. Ancak okul gazetesinin yanı sıra o dönemde özellikle okul çağındaki çocuklara yönelik yayın yapan Yeni Yol Dergisi'nde de ilk öyküsü yayımlanmıştır. 1925-1926 yıllarında yayımlanan "Çağlayan" dergisinde ilk şiirleri yayımlanır. Bu derginin yönetiminde halk şiirleri yazan ve hatta "Bu Vatan Kimin" adlı şiiri ile de tanınan şair Orhan Gökya vardır.

Bu yıllardan bir anıyı Edremit İptidai Mektebi'nden beri beraber okuduğu ve sonraki yıllarda Balıkesir Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yapan en yakın arkadaşı Naci Erçevik, lakabıyla Tombak Naci şöyle anlatıyor:

"Sınıfta yan yana oturuyorduk. Mert, zeki, dürüst, ince, onurlu bir arkadaştı. Derslere pek çalışmaz, öğretmenleri dinlemekle yetinirdi. Öyleyken sınavlardan hep pekiyi notlar alırdı. Roman okumayı çok severdi. Mütalaa derslerinde arka sıralara çekilir, kabak çekirdeği yiyerek Pardayanlar'ı, Sefiller'i, Devri Âlem Seyahati'ni yutarcasına okurdu. İkinci sınıfta iken yazmaya da başladı. İlk ürünü bir hikâye idi; 'Horoz Mehmet'. Edebiyat öğretmenimiz **Gazali** Bey, hikâyeyi beğenmişti, Sabahattin'i övdü, yüreklendirdi. Hikâyeyi şiirler izledi." (Bezirci 2007: 14-16; Sönmez 2009: 279).

Sabahattin Ali, Balıkesir Muallim Mektebi'nde beş yıl okumuştur. 1926 yılında babası vefat etmiş, naklen geçtiği İstanbul Öğretmen Okulu'ndan ise 1927 yılında mezun olmuştur.

Onun ruhî durumunu ve Balıkesir'den ayrılıp İstanbul'a gidişini açıklayan bir olay ise şöyledir:

"Sabahattin Ali, Edremit'teki "iptidaî" okulunu bitirince subay okuluna girmek istiyor. Babasının parasal durumu iyi değildir, askeri

okulda parasız yatılı okuyacaktır. Ancak Halife'nin buyruğu ile o yıl askeri okullara öğrenci alınması yasaklanıyor. Bunun üzerine Sabahattin, Balıkesir Öğretmen Okulu'na yazılıyor. Yıl, 1921'dir. Bu okulda iken, başına bir örtü, sırtına bir yeldirme geçirerek Kız Öğretmen Okulu'nun verdiği müsamereye gizlice gidiyor. Müsamereyi izliyor ama onu çekemeyen bir arkadaşı Sabahattin'i ihbar ediyor. Okul yönetimi kovuşturmaya geçiyor. Bu yüzden okuldan kovulacağım sanan Sabahattin, canına kıymaya karar veriyor. Arkadaşı Naci'ye, "Kardeşim Naci beni / Kovacaklar mektepten." diye bir mektup bırakarak, beline bir ip sarıyor, bahçedeki bir ağacın altına oturuyor. Durumu nöbetçi öğretmene anlatan Naci, arkadaşını ölümden kurtarıyor ama Sabahattin artık Balıkesir'de durucu değildir. Başka bir okula gitmek istiyor." (Bezirci 2007: 14-16)

Bu arada Sabahattin Ali'nin henüz 19 yaşındayken ve Balıkesir Öğretmen Okulu son sınıfındayken babasını kaybettiğini de kaydedelim. Genç Sabahattin Ali bu olayla çok derinden sarsılmasına rağmen ailenin sorumluluğunu üstüne almış ve annesine sürekli maaş gibi her ay para yollamıştır (S. Ali 2014: 31-32).

Sabahattin Ali'nin Balıkesir yıllarına ait en somut belge dedesinin İstanbul'dan yazdığı mektuptur. 13 Şubat 1228/1922 tarihinde yazılmış bu mektupta anne tarafından dedesi Mütেকait Yüzbaşı Mehmet Sabahattin Ali'ye aile fertleri ve özel bazı meseleler hakkında bilgiler verdikten sonra okumasını ve büyük muallim olmasını tembih etmektedir. Ancak bu mektupta yer alan bir bilgi ilgi çekicidir. Dedesi, Sabahattin Ali'ye Gönenli arkadaşlarına selam söylemesini tembih ettikten sonra "onlar da senin öz hemşehrilerin çünkü sen de Gönen'in Bostan karyesinden olduğunu anlat" demektedir (S. Ali 2015: 11-12). Bu cümlelerden, Sabahattin Ali'nin anne tarafının Gönen'in Bostan köyünden olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu bilgiyi kız kardeşi Süheyla Conkman da doğrulayarak şöyle der: "Annem ise Bandırma'nın Yortan köyünden alaydan yetişme Mülazım Mehmet Ali Efendi ile Hatice Hanımın ilk çocukları. (S. Ali 2014: 31). Bu bilgiyi biraz daha düzeltip güncelleyelim. Eski adı Yortan olan köy, bugün Gönen'e bağlı Bostancı köyüdür.

İlk Yazılar - İlk Dergiler

Sabahattin Ali'nin yazı ve şiir hayatı Balıkesir'de başlar. 1924'te Balıkesir Muallim Mektebi'nde öğrenciyken arkadaşlarıyla birlikte bir okul gazetesi çıkardıkları ve burada şiir ve hikâyeler yayımladığı dostlarının hatıralarında kaydedilmiş ise "resmî" anlamda ilk edebi ürünleri Çağlayan ve Irmak dergilerinde yayımlanır. Balıkesir, o yıllarda

İstanbul ve İzmir kadar olmasa da edebiyat, kültür ve basın hayatı itibariyle oldukça zengin bir dönem yaşamaktadır. Elbette bu hayatın arka planında Balkanlardan çekilen Osmanlı'nın eğitim kurumlarını taşıdığı şehirlerin başında Balıkesir'in gelmesi, Cumhuriyet döneminde de Balıkesir'in bir eğitim üssü seçilmesi oldukça etkili bir tercihtir. Cumhuriyet'in ilanı ile beraber yayımlanmaya başlanan Dilek (1923) ve onu takip eden Çağlayan (1925-1926), Irmak ve Gençler Yolu (1929-1932) gibi dergiler, politik yaklaşımlardan uzak edebiyat dergileridir. Gerçi Balıkesir'de bazen siyasi sürüklenmelere uğramış olsa da 1980'lere kadar süren bir edebi gelenek hep var olmuştur.

Sabahattin Ali de daha öğrencilik yıllarında başta edebiyat öğretmeni Mehmet Gazali Bey olmak üzere –ki kendisi de söz konusu dergilerin yazar kadrosunda yer alır- öğretmenlerinin teşvikiyle dergilerde şiirler ve öyküler yayımlamaya başlamıştır. Bu durumun sadece ona ait olmadığını, o devirde yeteneği olan her öğrencinin edebiyatla ilgisinin yoğun olduğunu da hatırlatalım. Sonuçta Sabahattin Ali'nin on-on bir civarında şiiri, -ki biri babasının adıyla yani Ali Selahattin müstear adıyla çıktığı için kime ait olduğu uzun süre tartışılmıştır- o yıllarda Balıkesir'de öğretmenlik yapan Orhan Şaik Gökyay'ın çıkardığı *Çağlayan* dergisinde yayımlanmıştır (Narlı 2004; Bozdağ 2013).

Bu arada Çağlayan dergisinin 15 Kânunusâni 1926 tarihli 7. Sayısında yayımlanan bu Gazel'de “İstanbul Muallim Mektebi Türkçe Muallimi Ali Selahaddin” şeklinde gerçek durumla pek örtüşmeyen bir ibarenin yer alması da ilginçtir. Sabahaddin, Sabahaddin Ali, Ali Selahaddin gibi değişik isimler kullanan Sabahattin Ali'nin, böyle bir ad kullanmasının gerekçesi pek anlaşılır değildir. Belki de şiir onun değildir. Ben burada bu tartışmaya girmeyeceğim, çünkü konu Çağlayan dergisiyle ilgili yazılarda tartışılmıştır. Ancak dergiyi çıkaran Orhan Şaik Gökyay'ın Sabahattin Ali'yle 1929 yılında Almanya'da tahsilde iken “ağabeyin” şeklinde samimi bir hitapla gönderdiği kartpostalla sürdürdüğünü (S. S. Ali 2015: 27), ancak 1941 yılında görev icabı bir yazışma dışında pek ilişkilerinin olmadığını söyleyebiliriz. Kanaatimce bu daha sonraki yıllarda oluşan siyasal ortamın yansımaları bir durumdur.

Sabahattin Ali'nin Balıkesir'deki öğrencilik hayatı bitip İstanbul Muallim Mektebi'ne naklinden sonra eserlerini yayımladığı bir başka dergi de **Irmak**'tır. 15 Şubat 1928 tarihinde yayın hayatına başlayan Irmak dergisinde de şiir ve öyküleri yayımlanan Sabahattin Ali, Balıkesir'de tanışmış olması muhtemel olan ve daha sonraki yıllarda da özellikle politik alanda ilişkileri ve dostlukları devam eden Esat Adil'in çıkardığı bu dergiye yazar ve şair olarak katkı sunmuştur. Müstecabizade

Esat Adil'in çıkardığı Irmak dergisinin dördüncü sayısında Sabahattin Ali'nin "Hayat" adlı bir şiiri ve altıncı sayısında da (15 Mayıs 1928) "O Arkadaşım" adlı bir öyküsü yayımlanmıştır. "O Arkadaşım" adlı hikâye, daha sonra Sabahattin Ali'nin *Çakıcının İlk Kurşunu* isimli eserinde de yer almıştır.

Sabahattin Ali'nin Irmak'tan sonra Balıkesir menşeli dergilerde yazı faaliyeti son bulmuştur. Ancak Balıkesir'de tanıştığı başta Esat Adil Müstecaplıoğlu olmak üzere pek çok şair ve yazarla ilişkileri sürmüştür. Kısaca bunlardan da bahsetmek istiyoruz:

11 Aralık 1932'de CHF Balıkesir İdare Heyeti tarafından kurulan Halkevi'nin reisliğini de yapacak olan şair ve yazar Müstecabizade Esat Adil, Sabahattin Ali'nin yakın dostlarından biridir. 19 Şubat 1933'te yayımlanmaya başlayan Kaynak dergisinin neşriyat müdürü de Halkevi reisi Esat Adil'dir. Bu derginin yazar ve şairleri arasında Sabahattin Ali'nin de Irmak ve Çağlayan dergilerinden dostları Orhan Şaik Gökyay ve Mustafa Seyit Sutüven de yer alır. Orhan Şaik Gökyay'la ilgili yukarıda durduğumuz gibi çok yakın bir diyalogu daha sonra olmamıştır. Mustafa Seyit Sutüven ile ise uzun yıllar sürecek çok yakın bir arkadaşlığı olmuştur. Esat Adil ise Sabahattin Ali'nin özellikle belirli bir siyasal dönemden sonra yakın arkadaşlıkla beraber yakın bir "yoldaş"ı olmuştur. Böyle diyorum çünkü Esat Adil'le kendi ifadesiyle "22 yıldan beri arkadaş"tır. Esat Adil'i "dürüst, vatansever, ileri fikirli ve tok yazıları olan" (S. Ali 2015: 426) birisi olarak tanımlayan Sabahattin Ali, Cami Baykurt ve Esat Adil'le birlikte çıkardığı kısa ömürlü Yeni Dünya gazetesinin hazırlığı konulu mektupta, Esat Adil'in dalgınlığından da bahseder (S. Ali 2015: 421). Mektuplarında Esat Adil'in adı sıkça anılmakla birlikte (S. Ali 2015: 436, 456, 461, 465, 469, 475), özellikle Yeni Dünya gazetesi hazırlıkları sırasında mektuplaştıkları da görülür. Esat Adil, Sabahattin Ali'ye "kardeşim" (S. Ali 2015: 446, 453, 455, 481, 482, 488), "Canım Kardeşim" (S. Ali 2015: 484, 486) Sabahattin Ali'nin ise "Sevgili Esat" (S. Ali 2015: 467) diye hitap ettikleri görülmektedir. Bu arada Esat Adil'in Adiloğlu olarak anıldığı bilgisini de eklemeliyiz (S. Ali 2015: 421). Ancak mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla Sabahattin Ali ile Esat Adil'in Yeni Dünya gazetesi macerasından dolayı "dalgalılık" konulu bir kırgınlıkları olmalıdır. Çünkü Markopaşa'da yazmaya başlayan Sabahattin Ali ile Aziz Nesin yazışmalarından bu durum seziliyor (S. Ali 2015: 493). Gerçi 1947 yılındaki yazışmalardan da anlaşıldığı üzere Esat Adil de hapistedir ve Sabahattin Ali ile yazışmaları kesilmiştir (S. Ali 2015: 523, 527).

Kısacası 22 yıllık arkadaşım dediği Esat Adil, 1904 doğumlu olup Sabahattin Ali'den birkaç yaş büyüktür. Ancak siyasal faaliyetleri

oldukça yoğun olan bu hukukçu sosyalist yazar ile Sabahattin Ali ilişkisi en yakın dönemini 1945 yılında Yeni Dünya gazetesini birlikte yayımladıkları zamana rast gelmektedir. Belki de Esat Adil'in Türkiye Sosyalist Partisi'ni kurması, Yeni Dünya gazetesini çıkarmaları, Markopaşa dergisi gibi siyasal eksenli olaylar, İkinci dünya Savaşı yıllarındaki politik kutuplaşmalar, devrin her aydını gibi Sabahattin Ali'yi de politik angajmanlara doğru savurmuş ve maalesef bu durum onu "özenle koruduğu aile, konservatuar öğretmenliği ve yazarlık üçgeninin dışına çıkmaya ve doğrudan politik savaşa katılmaya zorlamıştı" (F. Ali 1997: 99).

Sonuç

Eğitim kurumlarıyla, dergiler başta olmak üzere edebiyat muhitiyle Edremit ve Balıkesir Sabahattin Ali'yi mayalayan şehirler olarak tanımlanabilir. Bunda Edremit'teki Ruhi Naci ile Balıkesir'deki Mehmed Gazali öğretmeni olarak; yine Edremit'teki Mustafa Seyit Sutüven ile Balıkesir'deki Esat Adil arkadaşı olarak özel bir öneme sahiptirler. Ayrıca yüzyıllardır Yunan mitolojisine ve ardından Tahtacı Türkmenlerinin, Yörük boylarının sözlü geleneğine yurtluk yapmış Kaz dağları ile tarihin en eski şehirlerinden birisi olan Edremit arasındaki sarp çelişki, Sabahattin Ali'nin naif yapısı üzerinde çarpıcı ve fakat velut bir sanat etkisi üretmiştir. Sabahattin Ali, kendini üreten coğrafyanın sözlü kültürünü ve tasavvuftan beslenen şehirli kültürünü devrinin siyasal ve tarihsel çalkantıları arasında bünyesinde bir senteze ulaştırmış özgün bir sanatçıdır. Bir yandan Kaz dağlarınca özgürlük türküleri söylemiş, destanlar terennüm etmiş, diğer yandan seçkin bir aydın olarak yazılı kültürün türleriyle bu duygulanışları edebiyata aktarabilmiştir. İnsan ve doğa zenginliği itibariyle en zengin coğrafyalardan birinde, kendini teşvik eden hoca ve dostlarıyla birlikte, ürettiklerini titizlikle değerlendiren edebiyat dergilerinden oluşan ve gelişen bir ortamda Sabahattin Ali ortaya çıkmıştır. Yani bu zenginlik Sabahattin Ali gibi bir "endemik" sanatçı türünü üretmiştir. Elbette onun Hasan Boğuldu, Kuyucaklı Yusuf, İçimizdeki Şeytan gibi öykü ve romanlarında Edremit ve Balıkesir'den, buralarda yaşadığı dönemlerden bol bol izler bulmak mümkündür. Ancak bu konu ayrıca çalışılması gereken bir temadır ve mutlaka çalışılmalıdır.

Kaynakça

- ALİ, Filiz (1997). Filiz Hiç Üzülmesin Sabahattin Ali'nin Objektifinden Kızı Filiz'in Gözünden Bir Yaşam Öyküsü, İstanbul: Sel Yayıncılık (2. Bs.).
- ALİ, Sabahattin (2015). *Hep Genç Kalacağım Bütün Yapıtları Mektup*, Haz. Sevgül Sönmez, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (5. Bs.).

- BEZİRCİ, Asım (2007). *Sabahattin Ali -Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Hikayeleri, Romanları-*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın (2. Bs.).
- BOZDAĞ, Erdal (2013). “Yerel Bir Mecmua Örneği: Çağlayan Mecmuası (İnceleme-Fihrist)”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/1, Winter, 1071-1099.
- CÜCENOĞLU, Tuncer (2003). *Sabahattin Ali*, İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları.
- GÜLTEKİN, Sabahattin (2012). “1928’de Yayımlanan Bir Taşra Dergisi: Irmak Üzerine”, *Gazi Türkiyat*, 11, Güz, 179-199.
- NARLI, Mehmet (2004). “Sabahattin Ali’nin Çağlayan Dergisindeki İlk Şiirleri”, *Tubar*, XV, Bahar, 127-137.
- Sabahattin Ali Anılar, İncelemeler, Eleştiriler* (2014), Haz. Filiz Ali-Atilla Özkırımlı-Sevengül Sönmez, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SÖNMEZ, Sevengül (2009), *A’dan Z’ye Sabahattin Ali*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

“BENİM KÖYÜM GÜZEL KÖYÜM” ROMANTİZMİNDEN “SOKAKLARI KENDİ TALİHİNDEN KARANLIK KÖYLERİN” GERÇEKLİĞİNE” TÜRK ÖYKÜCÜLÜĞÜNDE KÖYE VE KÖYLÜYE BAKIŞTA ÖNCÜ BİR İSİM: SABAHATTİN ALİ

Salim ÇONOĞLU*

Öz

Anadolu'nun doğal ve toplumsal coğrafyasının tekdüze ve romantik algılanışını bir yana bırakarak daha gerçekçi bir memleket hikâyesine yönelen sanatçılardan birisi de Sabahattin Ali'dir. Farklı sebeplerle Anadolu coğrafyasının farklı iklimlerinde yaşamış bu Anadolu çocuğu, diğerlerinin aksine Anadolu'dan daha dün geldiğini unutmadan, gözlerini dört açarak bu coğrafyada yaşananları izlemeye/gözlemeye çalışır. Bu makalede de, 1930'lu yıllarda Türk hikâyeciliğine gerçekçi bir soluk getiren Sabahattin Ali'nin, köylünün dünyasına nasıl yaklaştığı ve onların sorunlarını nasıl ifade ettiği ortaya konulmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, köy, Anadolu, toplumcu gerçeklik, köy gerçekliği

Abstract

One of the natural and social geography of Anatolia towards uniform and romantic perception of the country to a more realistic story, leaving aside the artists are Sabahattin Ali. He lived in different climate of Anatolia Anatolia different reasons these children, forgetting that yesterday came from Anatolia, unlike the others, keep your eyes open to watch what happened in this land / tries to waffle. This article also, the 1930s brought a breath of Turkish storytelling realistic Sabahattin Ali, how he approached the villagers and the world will be put forward that how to express their problems.

Key Words: Sabahattin Ali, village, Anatolia, socialist realism, willage reality

Giriş

Anadolu'nun keşfedilişi ve kalbinin yeniden kazanılması Milli Edebiyat devrinde başlar. Bu döneme kadar İstanbul'un dışına neredeyse

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

çıkılmamış bir memleket algısının aksine, Türkçülük hareketinin kendisini sadece siyasî bir çerçevede sınırlanmayıp “halka doğru yönelişi”, ister istemez edebiyat alanında da millî kaynaklara dönüşü gerekli kılmıştır. 1911 'de, Yeni Lisan Hareketi ile dilin içinde yeni bir dünyaya aralanan kapı, halka doğru yönelişi ve edebiyat alanında millî kaynaklara dönme düşüncesini sanat alanına taşır. Bu yöneliş Mütareke döneminde arkasına Memleketçilik ve Türkiyecilik gibi adlarla kavramsallaştırılan bir düşünüşü de alarak Cumhuriyet dönemine kadar devam edecektir.

Cumhuriyet sonrasında da halkçılık prensiplerine uygun olarak yurt gerçeklerinin dillendirilmesi ve Anadolu gerçeğinin edebiyatın ana malzemesi haline gelmesi, olanca hızıyla devam eder. Mehmet Kaplan'a göre, barış devrinden sonra dikkatlerin ve çalışmaların asırlar boyunca ihmal edilen Anadolu'ya çevrilmesi, edebiyatta da derin akisler bırakmıştır: *“Savaş kazanıldıktan ve yeni bir devlet kurulduktan sonra Anadolu'ya giden aydınlar, orada şimdiye kadar unuttukları ve müphem olarak farkına vardıkları acı gerçeklerle karşılaşır. Bu karşılaşma onlarda bir şok tesiri uyandırır. Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı bu şokun akisleriyle doludur.”* (Kaplan 1990: 10).

Aydın ve halk arasındaki mesafeyi kapatmayı ve toplumsal sorunları ele almayı düşünen Tek Parti döneminde de bu eğilimin edebiyat ve düşünce alanına egemen olması, Tanzimat'la beraber yüzünü batıya dönen Türk edebiyatının yeni bir kaynağa ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bu kaynak da hemen yanı başımızdaki Anadolu'dur. Bu konuda Tanpınar, şu tespitleri yapmaktadır:

“Anadolu'nun her şehrinde, her kazasında ruhun nefha nefha estiği yerler var. Daha hiç kimse onlardan bahsetmedi. Hâlbuki Türk peyzajı, unsurlarının sadeliği ve telkin ettiği hislerin kesafeti itibariyle bahse değen bir şeydir. Bizi Avrupaluların kendilerinden aldığımız şeyler için beğenmesi ve bize hayran kalması mümkün değildir. Olsa olsa aferin der geçerler, bizde asıl bizim olan şeyleri tanıttığımız zamandır ki, bizi beğenip seveceklerdir; çünkü o zaman güzelliğin, kendi kendini tahakkuk ettirmenin yolunda kendileriyle müsavi görecektir. Aynı şey şiirimiz için söylenebilir.” (Tanpınar 1992: 91).

Böylece, Cumhuriyet sonrası bir devlet politikası olarak köye yönelme; bu politikanın bir sonucu olarak köylünün önem kazanması ve hatta “yeni edebiyatın asıl ilhamını halkın ruhundan alması” gerektiği düşüncesi, Cumhuriyet yazarlarının pek çoğunun Anadolu'yu hareket noktası olarak alan eserler yazmasının yolunu açmıştır. Her ne kadar, bu eserler daha sonraki yıllarda yazılacaklar için bir alt yapı hazırlamış olsalar da, Anadolu'daki zorlu hayat koşullarını yansıtmaktan çok,

tekdüze ve romantik bir algıyı yansıtmaktan öte gidememişlerdir. Ahmet Oktay'ın "romantik köycülük mitosunu" (Oktay 1993: 122) olarak tanımladığı bu tavırda, sanatçının "muhitini" tanınamamasının, ya da kendi insanıyla alakadar olmamasının rolü büyüktür. Bu sebeple, köyün ülke aydınlarının zihinlerinde Erenköy, Mecidiyeköy, Kadıköy gibi semt isimleriyle kavramsallaştırıldığı bir yüzyılda, köyün ve köylünün içeriden bir bakış açısıyla dile getirilmesi de mümkün değildir.

1930'lu yıllarda bilmedikleri, tanımadıkları bir memleket olan Anadolu'yu tıpkı bir seyyah gibi gezen ama Kul Himmet'in dizelerinde ifade ettiği gibi "gün akşam olmasına rağmen bir dost bulamayan" yazarların aksine Sabahattin Ali, köy gerçekliğine öncelerden farklı "gerçekçi bir ses" getirmiştir. Bu bağlamda, Ses hikâyesinin kahramanı Ali'nin "Ben o odada bir türlü sesimi bulamadım." Sözleri, Sabahattin Ali'nin, öncelerden arayıp bulamadığı bir sesin peşine düştüğünün de bir delilidir. Gümülçine'de doğmuş, çocukluğu Edremit'te geçmiş ve farklı sebeplerle Anadolu coğrafyasının farklı iklimlerinde yaşamış bu Anadolu çocuğu, diğerlerinin aksine Anadolu'dan daha dün geldiğini unutmadan, gözlerini dört açarak bu coğrafyada yaşananları izlemeye/gözlemeye çalışır. Sanata ve edebiyata dair söyledikleri de ötekilerden neden farklı olduğunu gösteren bir ipucudur: Sabahattin Ali'ye göre sanatın tek ve açık bir maksadı vardır: İnsanları daha iyiye, daha güzele ve daha doğruya yükseltmek. Bireysellikten mümkün olduğu kadar kaçınarak hayata ve muhite dönmek, muhitten pek çok şey almak ve muhite pek çok şey vererek yazmak (Altınkaynak 33: 2008).

Köye ve köylüye yaklaşımında "muhibi tanıma" prensibinden hareket eden Sabahattin Ali'nin çabası, Anadolu dünyasını kendisinden önceler gibi kıyısından, köşesinden değil "tam kalbinden" görüp onun içinde yaşamaya gayret etmektir. Şimdiye kadar ona kıyıda bakanlar, orada yaşanan hayatın donmuş, sıradan olduğu gibi yanlış bir düşünceye kapılmışlardır. Hâlbuki onun içine girildiğinde, orada yaşayan/yaşanan hayatın ve insanların tutkuları, acıları, çarpıcı maceraları olduğu net bir şekilde görülecektir:

"Onun için sadece ve hayat ve insan var. Bugün romantik, yarın realist, öbür gün natüralist olan hayat ve insan. Ona göre yazar da böyle olmalı. Hakiki realizm samimi olmak yalan söylememektir." (Altınkaynak 87: 2008) diyen Sabahattin Ali, önemli bir gerçekliğin altını çizmektedir: Samimiyet. Asfalt Yol hikâyesinde *"Köylüler kendi dilleriyle konuşanları anlamakta gecikmiyorlar."* (Ali 2005: 8) derken de işaret ettiği bu samimiyet olmalıdır.

Köye ve köylülere karşı yeni olan işte bu bakış açısidir. Oktay’ın da haklı tespitiyle, Sabahattin Ali ve ondan sonra gelen yazarlar kuşağı, Anadolu’ya bir bürokrat gözüyle bakmayan, Anadolu’yu bir laboratuvar olarak görmeyen bir kuşaktır.(Oktay 1993: 1190) Samimiyet konusunda kendisinin söyledikleri de bu noktada yeni ve önemlidir:

“Kitle için yazdıklarını zanneden muharrirlerimiz ise en gülünç olanlarıdır. Kitle ile beraber ıstırap çekmeyen, halkın sevinci ile yüzü gülüp onun isyanı ile şaha kalkmayan, nabızı kitlenin nabızı ile aynı tempoda atmayan adamın kitleye “sen” diye hitap etmesi hatta gülünçten de ileri şeydir. Hala köylüyü Amerikalı bir seyyah gözüyle seyredip onda ya mistik, karanlık bir ruh ya da iptidai bir hayvan olarak gören büyük romancılarımız var.”(Altunkaynak 34: 2008)

Bu satırlardaki “iptidai bir hayvan olarak gören büyük romancılarımız” tabiri dikkat çekicidir. Bu tabir sadece siyasî anlamda değil kültürel, sosyal, edebî anlamda da bir muhalefeti içermektedir. Köyün ve köylünün dünyasına “çok şeyler vermeye” değil, bu dünyadan “çok şeyler anlamaya” çalışan bir sanatçı duyarlılığı ortaya konulmaktadır:

“Bir bayramda şehre inmiş birkaç köylünün kırkar kuruş vererek Kerem İle Aslı, Hayber Kalesi gibi kitaplar aldıklarını ve bunları köye hediye götürdüklerini gördüm. Kitap hediyesinin asilzadeler arasında bile moda olmadığı zamanda halkımızın kitaba para vermediğinden bahsetmek ayıptır.” (Altunkaynak 33: 2008)

Toplumcu gerçekçi akımın temelini oluşturan “toplumsal düzenle çatışma” ve “toplumu daha iyiye ulaştırma” düşünceleri; gözlemci gerçekçilikten eleştirel gerçekliğe oradan toplumcu gerçekliğe doğru meyleden Sabahattin Ali hikâyelerinin de, doğal bir çıkış noktası olmaktadır. Ancak şurası da gözden uzak tutulmamalıdır: Toplumu daha iyiye ulaştırma düşüncesinde hareket noktası köy ve köylü olsa da, bu çabanın pratik anlamda da karşılıkları mutlaka olmalı ve mutlaka gerçeğe dönüşmelidir. Bu noktada Sabahattin Ali’nin Bir Konferans adlı hikâyesini hatırlamak yerinde olacaktır. 1941 yılında yazılan bu hikâyede, şehre yakın köylerden birine yeni yapılan okulu açmak için golf pantolonlu, fotoğraf makineli mühim insanlar gelir. Bu insanların arasında Paraguay’da köycülük tahsili yapmış biri de vardır. Aydınlar, fırsat bu fırsattır diyerek teorik bilgileri köylüye anlatmak için kooperatifçilik hakkında onlara bir konferans verir. Köylüler her ne kadar anlatılanlardan bir şey anlamasa da başlarını anlamış gibi sallayarak misafiri mükâfatlandırır. Konuşma bitince odada kalan eski bir öğretmen kendisinin bile bir şey anlamadığını söyleyince, köylülerden

biri “Aman beyim, anlamadık diyelim de bir daha baştan mı anlatsın.” Cevabını verir. Bu hikâyede, köylünün artık kendisini hedefleyen çalışmaların, sözlerin sadece slogan olarak var olduğunu ve bunlardan artık hiçbir fayda gelmeyeceğini anladığını görmekteyiz. Köylü, kendisinde karşılığı olmayan sözleri bir daha dinleme külfetine katlanmadığı gibi, kendisine her bakımdan yabancı bu nutukçu kesimden “Onu anlamamak” şeklinde gizli bir intikam almaktadır.

Türk edebiyatında bilinçli ve yöntemli olarak köye ve köylüye en büyük ilgiyi gösteren Sabahattin Ali'nin köy ve köy sorunlarını işleyen hikâyelerinin konularını birkaç başlık altında tasnif etmek mümkündür.

I. Aydının Köye ve Köylüye Uzaklığı

Sanatçı hangi şartta olursa olsun insana inanmalıdır. Çünkü gelecekte olmasını arzu ettiği hayatı bu inanç gerçekleştirecektir. Tanpınar'ın da ifade ettiği gibi, insanı ve hayatı sadece yabancı adeselerin tuttuğu ışıklar altında görmek ya da realitesine hiç bakmadan sadece zihnin bir mahsulü gibi yaratmakla sonuç elde etmek mümkün değildir. (Tanpınar 1993: 57) Sabahattin Ali hikâyelerinde de insan güvenmeyen, köyü/kendi muhitini tanımayan aydınların eleştirisi önemli bir yer tutar. Yazara göre, medeni bir ülkede, köylü, kentli, aydın ve halk, devlet hizmetlerinden yararlanma hususunda eşit haklara sahiptir. Ancak Anadolu'ya çıkıldığında bu durumun tam tersine olduğu görülür. Köylüye ilgi gösterilmez, aydınlar onları küçümser. Kaldı ki, Anadolu'yla aynı dili konuşamayan aydınların, köyü ve köylüyü kavraması, anlaması da mümkün değildir. Asfalt Yol hikâyesinde “Köylüler kendi dilleriyle konuşanları anlamakta gecikmiyorlar.” (Ali 2005: 8) derken de bu duruma işaret etmektedir.

Köpek adlı hikâyesinde, kentlerde yaşayanların, aynı havayı solumalarına rağmen köylülerden habersiz olduğundan söz ederken, tahsilli bir genç kızın, köylüleri tanımadığını onları sadece kitaplardan okuduğunu yine onun ağzından itiraf ettirir: “Merak ediyorum ayol, ben hiç köylü görmedim ki!” (Ali 2005: 128)

Köpek hikâyesinde, hikâye kahramanlarının köy ve köylü hayatı üzerine konuşmalarına sadece kitaptan okudukları ya da kulaktan dinledikleri bilgiler yön verir. Ezberlenmiş bilgilerle kurulmak istenen ilişkinin her iki taraf için de sağlıklı ve yaratıcı bir birliktelik kurması mümkün değildir: “Baksana bana çoban, dedi. Senin yavuklun var mı? Bu kelimeyi birkaç sene evvel okuduğu birkaç hikâyede görmüş bellemişti.” (Ali 2005: 129) cümlesindeki “baksana”, “bellemek” vb kelimeler, hayatın köy dışındaki alanlarında horlanan, itilen bireylerin

devlete olan güvenini yaralayacağı gibi, geleceğe yönelik tüm gelişme atılımlarını da sekteye uğratacağını göstermektedir. Bu hikâyede, eğitimini Amerika’da tamamlamış genç adamın, ilk defa bir çobanla karşılaşması sırasında kullandığı “İçini yavaş yavaş halkla, köylüyle temas cazibesi saran” ifadesi de aydınları küçümsemektir aslında.

Sabahattin Ali’ye göre aydın, halkın meselelerini çözmek için kafa yoran, düşünen insandır. Ancak Anadolu’daki aydınların böyle bir kaygıları yoktur. Onlar, halktan kopukturlar. Bir Skandal adlı öyküsünde millete, vatana dair ezberlenmiş düşüncelerin ötesine geçememiş aydınları eleştirir: *“Münevverlerimizdeki dimağın rolü körbağırşağınkinden daha fazla değildi. Dünyaya, millete, devlete, vatana dair muayyen ve ezberlenmiş fikirleri vardı ve bunların suya sabuna dokunmamasına azamî derecede dikkat ediliyordu.”* (Ali 2015: 81)

Sabahattin Ali aydınlardan, şehirli ayrıcalıklı sınıflardan bahsederken hep onların cehaletlerini, küstahlıklarını, bencilliklerini, samimiyetsizliklerini, düşük ahlâkî değerlerini vurgular. Çoğu zaman, yalancılıktan başka özellikleri yoktur. Hiçbir zaman dillerine pelesenk olan şu sözü tekrarlamaktan vazgeçmezler: “Fakat ne de olsa, köylü bizim efendimizdir.” ancak gerçek hayatta köylülere asla efendileriymiş gibi davranmazlar. Şehirli, şehrin her türlü imkânından yararlanırlar. Ama onlarla aynı vergiyi veren köylülerin bu vergi karşılığında aldıkları bir şey yoktur. Hikâyeye kahramanlarından biri bu gerçeğin altını çizer:

“Köylü verdiği mukabil ne alır? Yolunu kendi yapmağa mecburdur, sokakları zavallı talihinden daha karanlıktır ve mektep, yüz köyün birinde bile yoktur. Candarma oralara asayıştan ziyade vergi tahsilini temin için gider. Kendimizi aldatmayalım, köylü mütemediyen vermiş, buna mukabil hiçbir şey almamıştır. Bunları itiraf etmek bile belki, eğer bir parça vicdanımız varsa, yediğimiz bir lokma ekmeğin boğazımızda kalmasına sebep olacaktır ve ihtimal vicdanımızın sedasını duymamak için: “Köylü efendimizdir!” gibi cümleler güzel bir morfindir. Fakat hiçbir cümle hakikati değiştirmek iktidarında değildir.” (Ali 2015: 81-82)

Sabahattin Ali, Sulfata adlı hikâyeye ise köylünün doktorlar tarafından nasıl ezildiğini ve hakaretlere maruz kaldığını kını tuzu üzerinden somutlaştırır. Eşi sıtma hastalığına tutulmuş bir köylüye, köy doktoru iyileşmesi için gerekli olan ilacı vermez ve onlara türlü hakaretlere bulunur: “Ne lâf anlamaz hödük şeylersiniz!” dedi. Kanun var, nizam var, size yol gösteriyoruz, daha da kafa tutuyorsunuz. Defolun

şuradan.”(Ali 2005: 107) ya da “Ben bilirim bu köylülerim ne yalancı mahlûklar olduğunu” (Ali 2005: 109)

II. Köylülerin Hükümetle İlişkileri

Sabahattin Ali, Kamyon, Candarma Bekir, Kazlar, Bir Firar, Komik-i Şehir, Kağrı, Sıcak Su gibi öykülerinde ise, köylülerin devlet mekanizmalarıyla olan ilişkilerinden bahseder. Bu ilişkiler sağlıklı değildir. Tıpkı aydınlar gibi kaymakam, doktor, jandarma vb. devlet görevlileriyle köylü arasında sağlam bağlar kurulamamıştır. Kağrı hikâyesinde iktidar ve köylü arasındaki ilişki tek bir cümlede aydınlanır: “Hükümet kapısında düşmek ona oğlunun ölümünden çok daha korkunç geliyordu.” (Ali 2015: 11) Sarı Mehmet’in annesi otuz sene evvel kendisini bir hırsızlık için şahit gösterenler yüzünden altı ay mahkemeye gidip geldiğini hatırlar. Tarlaları yüzüstü kalmıştır.

Kamyon öyküsünde ise, jandarma korkusu dile getirilir: “*Ya şoför parayı vermeden atlayıp kaçtığım karakola haber verirse?... O zaman candarmalar kendisini dövmezler miydi?*” (Ali 2015: 16)

Özellikle de iktidar, bürokrat ilişkileri bağlamında Sabahattin Ali’nin bir farklılığı olduğu da ortadadır. Öncekiler köylerdeki problemlerin kaynağı olarak tabiatı görürken, Sabahattin Ali yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi toplumsal yapıya ve ilişkilere işaret etmektedir. Sabahattin Ali’nin bu yaklaşımı, toplumsal ilişkileri, özellikle de iktidar ilişkilerini değiştirmeden Anadolu’nun sorunlarının çözülmesinin imkânsız olduğuna dair inancıyla ilgilidir.

III. Köyün ve Köylünün Yoksulluğu

Sabahattin Ali, Kamyon, Kafa Kâğıdı, Ayran, Isıtmak İçin öykülerinde de köylünün yoksul durumuna işaret eder. Kamyon hikâyesinde, araba parası olmayan bir köylü gencin para vermemek için kamyondan atlaması ve hayatım kaybetmesi, Ayran hikâyesinde, ailesinin geçimini yüklenmiş köylü bir küçük çocuğun, kış günü tren istasyonundan ekmek parası kazanamadan köyüne dönerken kurtlar tarafından parçalanması anlatılır. Isıtmak İçin adlı hikâyede ise, çocuğunu ısıtacak odun bulamayan yoksul bir çamaşırcı kadının sonuçta çocuğunu kaybetmesi dramatik bir biçimde sergilenir. Bütün bu öykülerinde yazar, halkın bir kesiminin -özellikle köylülerin- bir lokma ekmeğe muhtaç olduklarını ve yoksulluk nedeniyle çeşitli acı olaylarla karşılaştıklarını vurgulamaktadır.

IV. Köyün Ağaları

Sabahattin Ali, kimi öykülerinde de köydeki ağaların haksızlıklarından bahseder. Ağaların gücü sınırsızdır. Bürokratlar bile bu gücün karşısında direnemezler. Kağnı’da, oğlu köydeki zengin nüfuz sahiplerden biri tarafından öldürülen anneyi komşuları katili mahkemeye vermenin hiçbir işe yaramayacağına, iyisi mi oğlunun ölümünü unutmaması gerektiğine “ikna” ederler.(Ali 2015: 9) Köpek hikâyesinde ağa fakir çobana borcunu iki yıl ödemez. (Ali 2015: 123). Kafa Kâğıdı’nda ise, köylünün biri yıllardır ekip biçtiği toprağını mahkemede sırf elindeki tapuyla toprağın kendisine ait olduğunu “kanıtlayan” nam salmış bir zengine kaptırmaktan yakınıdır.(Ali 2015: 20)

V. Köyün Çözilemeyen Sosyal Problemleri

Sabahattin Ali’nin hikâyelerinde, yukarıda dile getirilen problemlerin dışında, henüz çözilememiş sosyal problemler de dile gelir. Bu problemlerden ilki eğitimidir. Yazar, hikâyelerinde pek çok köyde okulun, okulun bulunduğu köylerde ise öğretmenin olmadığını belirtir. Asfalt Yol hikâyesinde bu durumu şöyle ifade eder: “İçlerinden biri muhtarmış. Benden önceki öğretmen gideli altı ayı geçtiğini, o zamandan beri okulun kapalı olduğunu söyledi.” (Ali 2003: 8) Anadolu’da yaşanan bir başka problem, sağlık hizmetleriyle ilgilidir. Sulfata hikâyesinde anlattığı gibi, sağlık hizmetleri taşraya gerektiği biçimde ulaştırılamamıştır; bu nedenle köylüler, hastalarını muayene ettiremezler ya da sağlık ocaklarına vardıklarında hastalarını kaybederler. Ayrıca doktorların köylüye davranışları da olumsuzdur. Yazar, Kanal hikâyesinde “su probleminin doğurduğu olayları, İki Kadın hikâyesinde ise “köylü kadınların evlilikle ilgili problemlerini” dile getirmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, 1930’lu yıllarda Türk hikâyeciliğine gerçekçi bir soluk getiren Sabahattin Ali, köylünün dünyasına yaklaşan ve sorunlarını samimi bir şekilde ifade eden bir yazar olarak dikkati çeker. Nazım Hikmet’in de ifade ettiği gibi, “Türkiye orta sınıflarının, köylüsünün, yoksulunun hayatlarını bizde anlatan ilk yazar Sabahattin Ali değildir. Ama bunu büyük bir ustalıkla, devrimci halkçı, gerçekçi bir görüşle yapan ilk hikâyecimiz, romancımız odur.” Anadolu’nun kırılan kalbinin yeniden kazanılması için eleştirilerini adalet, sağlık ve eğitim gibi üç ana noktada toplayan Sabahattin Ali, toplumun dengeye ulaşabilmesi için bu sorunların çözülmesi gerektiğine işaret eder. Bu yüzden O, Anadolu’da yalnız pınar başlarını, dere kenarlarını, güzel manzaraları görmeyen, güneş batarken bir kayanın üzerinde oturarak çobanın ışıklaşan ufkun

önünde çizdiği şeklini değil, onun nasırlı elleriyle yoğurduğu kalbini ve ruhunu gören bir hikâyecidir.

Kaynakça

ALTINKAYNAK, Hikmet (2008), Sabahattin Ali, Markopaşa yazıları ve Ötekiler, İstanbul: YKY

Sabahattin Ali (2015), *Kağrı, Ses, Esirler*, İstanbul: YKY

Sabahattin Ali (2005), *Yeni Dünya*, İstanbul: YKY

Sabahattin Ali (2015), *Değirmen*, İstanbul: YKY

SÖNMEZ, Sevgül (2015), *Sabahattin Ali Hep Genç Kalacağım*, İstanbul: YKY

Filiz Ali-Atila Özkırımlı-Sevgül Sönmez (2014), *Sabahattin Ali Anılar, İncelemeler, Eleştiriler*, İstanbul: YKY

KAPLAN, Mehmet (1990), *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

KERMAN, Zeynep (1993), *Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları

OKTAY, Ahmet (1993), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

SABAHATTİN ALİ DAVASI VE BU DAVANIN İZMİR BASININA YANSIMALARI

Mustafa ÖZSARI*

Öz

Sabahattin Ali, 25 Nisan 1907’de doğmuş ve pek çok kaynağa göre, 2 Nisan 1948’de Türkiye-Bulgaristan sınırında ölmüştür. Yazar, özellikle Atatürk ve İnönü dönemi Türk edebiyatının önemli isimlerinden birisidir. Sabahattin Ali, şüpheli bir şekilde öldürülmüştür. Onun ölümü, 1970’li yıllardan itibaren pek çok kişinin dikkatini çekmiş, bu trajik ölümdaki esrar perdesi kaldırılmaya çalışılmıştır. Kemal Bayram Çukurkavaklı başta olmak üzere, Reşit Ertüzün, Hıfzı Topuz, Alpay Kabacalı gibi araştırmacılar, Sabahattin Ali’nin ölümünü araştırmışlar ve bu çalışmalarını yayımlamışlardır. Bunların dışında yazarın ölümüne dair pek çok makale yazılmış, bu olayı anlatan belgesel ve filmler çekilmiştir. Bu kadar araştırma ve çalışma olmasına rağmen, Sabahattin Ali’nin ölümü üzerindeki esrar perdesi hâlâ tam olarak kaldırılamamıştır. Bu makalede, Sabahattin Ali’in ölümü, Sabahattin Ali Davası ve bu davanın İzmir basınına yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, İzmir Basını, Atatürk dönemi, yazarın ölümü

SABAHATTİN ALİ CASE AND THE REFLECTIONS ON THE TRIAL IN İZMİR PRESS

Abstract

Sabahattin Ali, a famous Turkish author, was born on April 25, 1908 and died on 2 April 1948 at the Turkey-Bulgaria border many sources. He is one of the most important names of Turkish literature in the Republic period, especially Atatürk and İnönü Period (1923-1950). Sabahattin Ali was killed in a suspicious manner in 1948. After 1970, many researchers such as Kemal Bayram Çukurkavaklı, Reşit Ertüzün, Hıfzı Topuz, Alpay Kabacalı has interested in his

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

death and has tried to determine the cause of this tragic death. In addition to this, many papers have published and has made films and documentaries about Sabahattin Ali's death since 1970 in Turkey. In spite of the books, papers, films and documentaries, the cause of author's death is still not resolved. In this paper, Sabahattin Ali's Case, the development of this trial and the cause of the author's death has been reevaluated considering newspapers in Izmir published.

Key words: Sabahattin Ali, Izmir Press, Atatürk Period, death of author

Sabahattin Ali, 25 Nisan 1907'de doğmuş ve pek çok kaynağa göre, 2 Nisan 1948'de Türkiye-Bulgaristan sınırında katledilmiş, Cumhuriyet dönemi; özellikle Atatürk ve İnönü dönemi Türk edebiyatının Hegelci-Marksist isimlerinden birisidir. Sabahattin Ali, şüpheli bir şekilde öldürülmüştür. Onun ölümü, ilk zamanlarda olmasa bile, 1970'li yıllardan itibaren pek çok kişinin dikkatini çekmiş, bu trajik ölümdaki esrar perdesi kaldırılmaya çalışılmıştır. Kemal Bayram Çukurkavaklı başta olmak üzere, Reşit Ertüzün, Hıfzı Topuz, Alpaz Kabacalı gibi isimler, Sabahattin Ali'nin ölümü konusunu ele alan kapsamlı araştırmalar yapmışlar, kitaplar yayımlamışlardır. Bunların dışında yazarın ölümüne dair pek çok makale yazılmış, bu olayı anlatan belgesel ve film çekilmiştir. Bu kadar araştırma ve çalışma olmasına rağmen, Sabahattin Ali'nin ölümü üzerindeki esrar perdesi hâlâ tam olarak kaldırılamamıştır.

Sabahattin Ali'nin öldürülmesi davası ile ilgili haberlerden, yorumlardan, spekülasyonlardan anladığımız kadarıyla, Sabahattin Ali siyasi bir suikasta maruz kalmıştır. Yazarın öldürülme düşüncesi, elbette katil zanlısı Ali Ertekin'in tek başına verdiği bir karar değildir. Sabahattin Ali, neresinden bakılırsa bakılsın siyasi görüşünden ve ideolojisinden dolayı öldürülmüştür. Benim bu konuşmada amacım, edebiyat tarihimizde Sabahattin Ali davası olarak bilinen bu cinayetin İzmir basınına nasıl yansıdığını ele almak, böylece Sabahattin Ali Davasını o günkü şartlar altında İzmir kamuoyuna nasıl yansıdığını tespit etmektir. Fakat Sabahattin Ali davasının İzmir'e yansımalarına geçmeden önce, Sabahattin Ali'nin ölümüne kadar geçen süredeki edebiyatımızdaki siyasi cinayetleri kısaca özetlemek, ardından Sabahattin Ali'nin nasıl yavaş yavaş ölüme gönderildiğini ortaya koymak, nihayet Sabahattin Ali Davasının İzmir Basınına nasıl yansıdığını değerlendirmek gerekir. Konuşmamı yaparken, Sabahattin Ali'nin kızı sayın Filiz Ali Hanımefendi'nin eski acılarını yeniden hatırlatacağım için üzgün olduğumu hassaten belirtmek isterim.

Gazeteci ve yazarların siyasi görüşlerinden ve ideolojilerinden dolayı cezalandırılmaları modern tarihimizin yabancıları olmadığı bir

durumdur. Daha Tanzimat'tan itibaren gazeteci ve yazarlar, memuriyetten el çektirme, sürgün, mecburi ikamet, kalebentlik, hapis, öldürülme gibi çeşitli cezalar almışlardır. Bu cezaların önemli bir kısmı doğrudan mahkemeler kanalıyla verilmektedir. Buna karşılık bazı cezalar, mahkeme kararı olmadan, durumdan vazife çıkararak sözümlerine onan vatandaşlar ve iktidar yanlılarınca infaz edilmiştir. Örneğin, Osmanlı devletinde özel Türkçe gazeteciliğin ilk başladığı yıllarda *Tasvir-i Efkâr* gazetesindeki yazılarından dolayı, Ali Suavi'nin tutuklandığını ve hapsedildiğini biliyoruz¹. Ebuzziya Tevfik, Ali Suavi'nin tutuklanmasını ve ardından Kastamonu'ya sürgüne gönderilmesini 29 Şubat 1867 tarihinde çıkan *Kararname-i Ali*'ye dayandırmaktadır. *Kararname-i Âli*, Âli Paşa'nın sadrazamlığı zamanında hazırlanmıştır. Bu kararname, Türk basınına, bir süre için sınırlanmamış bir ölçü ile bir takım kayıt ve şartlar altına almış olan metindir. Kararname-i Âli, yayımlandığı tarihten itibaren pek çok gazeteci ve yazarın cezalandırılması için yasal kılıf olarak kullanılmıştır².

Gazeteci ve edebiyatçılar, daha başlangıcından itibaren genellikle iktidar karşıtı tutum almalarından veya ideolojilerinden dolayı cezalandırılmaktadır. Bu durum, 13 Nisan 1867'de İstanbul'da Coruier de Orient gazetesinin idarehanesinde kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kuruluşundan beri değişmemiştir. Yeni Osmanlılar Cemiyeti, modern Türk tarihinde hükümetin icraatları aleyhine kurulmuş ilk muhalif kurumdur. Cemiyetin varlığından hükümet kısa sürede haberdar olmuştur. Namık Kemal ve Şinasi başta olmak üzere, cemiyet üyeleri de ceza alma korkusuyla Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmışlardır. Padişah II. Abdülaziz döneminde de gazeteci ve yazarlara benzer cezalar verilmiştir. Bu dönemde Namık Kemâl, Ebuzziya Tevfik ve Ahmet Mithat Efendi padişah aleyhine faaliyette bulduklarından dolayı, hapis ve sürgünle cezalandırılmış, kimi Rodos'a, kimi Kıbrıs'a gönderilmiştir. 1876-1909 yılları arasında 33 yıl hüküm süren II. Abdülhamit döneminde ise gazeteci ve yazarlara yönelik baskı daha da artmıştır. Özellikle 1901-1908 yılları arasında Türk edebiyat dünyası, baskı yüzünden neredeyse tamamen susmak zorunda kalmıştır. 1901'de Balıkesirliler olarak yakından tanıdığımız Balıkesirli şair, gazeteci ve araştırmacı Müstecabizade İsmet'in haksız yere Midilli'ye kalebent olarak sürgüne gönderildiği ve üç buçuk yılını Midilli kalesinde hapisle geçirdiği bilinmektedir. Aynı dönemde İzmirli ilk Türk avukat olan *Hizmet* ve *Ahenk* gazetelerinin kurucuları arasında yer alan Tevfik Nevzat, yazıları ve hükümete olan muhalefetinden dolayı Adana'ya sürgüne gönderilmiş,

¹ Ebuzziya Tevfik (2006), *Yeni Osmanlılar*, İstanbul: ss. 52.

² Bk. Ebuzziya Tevfik (2006), *Yeni Osmanlılar*, İstanbul, ss. 51-52.

hapsedilmiş hatta burada katledilmiştir. Bunlara ilaveten yine II. Abdülhamit döneminde Peyami Safa'nın babası İsmail Safa, Sivas'a sürgün edilmiş ve sürgündeyken ölmüştür. Yine Abdülhamit döneminde Cumhuriyet gazetesinin kurucusu Yunus Nadi, Bodrum Kalesine sürülmüştür. Ziya Gökalp, önce hapsedilmiş, ardından Diyarbakır'a mecburi ikamete gönderilmiştir. Bu bakımdan ikinci Abdülhamit dönemi gazeteci ve yazarlar için hiç de elverişli bir dönem değildir.

Gazeteci ve yazarlara yönelik benzer cezalar Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Gazeteci Ahmet Samim Bey, sırf Hüseyin Cahit'e benziyor diye 1913 (?)'te öldürülmüştür. Peyam gazetesi sahibi Ali Kemâl ise İzmit'te linç edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Hüseyin Cahit, Cenap Şahabettin, Halide Edip, Dr. Rıza Nur, Hikmet Kıvılcım, Nazım Hikmet, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Arif Oruç gibi daha adını sayamadığımız pek çok gazeteci yazar ve entelektüellerimiz hapis, sürgün, mecburi ikamet gibi çeşitli cezalara maruz kalmışlardır.

Atatürk'ün ölümünden sonra özellikle 1940-1950 yılları arasında da gazeteci ve yazarlara yönelik cezalandırmalar devam etmiştir. İnönü döneminde özellikle onurlu ve kişilikli gazeteci ve yazarlar, hükümete muhalefetten ziyade, sürekli değişen siyasal konjonktüre ayak uyduramadıklarından, daha doğrusu dönem olmadıklarından, dik durduklarından çeşitli cezalara maruz kalmışlardır. İnönü döneminde en ağır cefayı çeken ve cezayı alan isim kuşkusuz Sabahattin Ali'dir.

Sabahattin Ali'yi önce memuriyetten mence, ardından hapse, sürgüne ve nihayet ölüme götüren başlıca sebepler nelerdir? Ya da Sabahattin Ali ne yapmış da bu kadar büyük cezalara maruz kalmıştır? Sabahattin Âli'nin kanaatimce hiçbir suçu yoktur. O, yaşadığı dönemin şartlarından, çıkardığı gazetelerde ileri sürdüğü fikirlerinden dolayı cezalandırılmıştır. Peki Sabahattin Ali'nin yaşadığı dönem nasıl bir dönemdi?

Bilindiği gibi, 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla İkinci Dünya Savaşı başladı. Savaş, 1944'te Japonya'nın teslim olmasıyla sona erdi. Yaklaşık beş yıl süren II. Dünya Savaşından sonra, dünya Stalinist blok ile Batı bloğu olmak üzere iki kutba ayrıldı. İki kutuplu dünya içinde İsmet Paşa liderliğindeki Türkiye, özellikle 1945'ten sonra Amerikan yanlısı bir politika izledi. Bu arada Stalin liderliğindeki Sovyet Rusya güçlendi; Doğu Avrupa'yı işgale başladı. 1947'den itibaren Stalin Batum-Kars-Ardahan'ı Türkiye'den istedi. Böylece Sovyet-Rusya Türkiye'yi doğrudan tehdit etti. Bu tehdide karşı Türkiye Amerika'ya yöneldi. Truman doktriniyle başlayan bu süreç, önce Marshall yardımı, ardından Kore'ye asker gönderilmesi ve nihayet

Türkiye'nin NATO'ya girişiyle sona erdi. Bu arada Türkiye'de iktidar değişti. CHP iktidarı, yerini Celal Bayar liderliğinde Demokrat Parti iktidarına bıraktı. İşte yazar Sabahattin Ali'nin katli ve dava süreci tam da bu değişim ve dönüşüm dönemine denk gelmektedir. Bu bakımdan Sabahattin Ali'yi manen ölüme götüren süreç çok daha önce başlamıştır. Bilhassa 1945'ten sonra Hegelci-Marksist dünya görüşünü benimseyen Türk aydınları üzerinde baskı tedricen arttı. 1945-1950 yılları arasında Hegelci-Marksist dünya görüşünü benimseyen aydınlar, zor koşullarda da olsa çeşitli dergi ve gazeteler yayımladılar. İşte Sabahattin Ali'nin katledilmesini Türkiye'nin eksenindeki dönüşüm ile bu dönüşüme zıt olan Hegelci Marksist içerikli gazete ve dergilerin çıkışı ve kapanış süreçlerinde aramak gerekir. Bu yayın organlarının en önemlileri *Tan* gazetesi, *Marko Paşa* ve *Marko Paşa*'nın devamı olan dergiler ve nihayet *Zincirli Hürriyet* gazetesidir. İlk olara *Tan* Gazetesi olayına bakalım.

1. *Tan* Gazetesi Olayı: *Tan* gazetesi II. Dünya Savaşı yıllarında Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha Sertel tarafından çıkarılan sol eğilimli günlük bir gazeteydi. Gazete Hegelci-Marksist bir düşünceyi benimsemişti. Gazetenin içeriğinden ve yayınlarından rahatsız olan çok sayıda üniversite öğrencisi 4 Aralık 1945 günü, önce İstanbul Üniversitesi önünde, daha sonra *Tan* gazetesi önünde gazetenin yayın politikasını eleştiren bir gösteri düzenlediler; ardından *komünistlere ölüm* nidalarıyla gazeteyi ve *Tan* Matbaasını tahrip ettiler. Çıkan olaylarda gazetenin yazarlarından eski Hariciye Nazırı Tevfik Rüştü Aras, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Nail Çakırhan temel hedef hâline geldi. Zaten gazetenin sahibi Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Nail Çakırhan hakkında yazılarından dolayı açılmış davalar vardı ve söz konusu yazarlar TCK'nın 159. Ve 173. Maddelerinden yargılanıyorlardı. Bu arada *Tan* gazetesi baskınına Süleyman Demirel, İlhan Selçuk, Ali İhsan Gögüş ve Celadet Moralıgil gibi ilginç isimlerin katıldığını hatırlatmak gerekir.

2. *Marko Paşa* ve *Devamı Dergiler:* Sabahattin Ali'yi ölüme götüren ya da en azından belirli bir kesimin gözünde onu sözüm ona suçlu ve hain gösteren en önemli olay, 25 Kasım 1946 Pazartesi günü ilk sayısı çıkan *Marko Paşa* gazetesidir. Haftalık siyasi mizah gazetesi olarak yayımlanan *Marko Paşa*'nın sahibi ve yazı işleri Müdürü Sabahattin Ali'dir. Derginin ilk sayıları Sertellerin sahibi olduğu *Tan* Matbaasında basılmıştır³. Gazete *Marko Paşa* adıyla, 26 Ekim 1947 yılına kadar 35 sayı yayımlanmıştır. Daha sonra hükümet tarafından yayını durdurulan ve kapatılan *Marko Paşa* gazetesi, *Merhum Paşa*, *Malum Paşa*, *Ali Baba*, *Yedi Sekiz Paşa*, *Bizim Paşa*, *Hür Marko Paşa*

³ Bk. *Marko Paşa*, nr.1, 29 Kasım 1946.

gibi adlarla yayımını Şubat 1949'a kadar sürdürmüştür. Daha doğrusu *Marko Paşa* Sabahattin Ali kaçıp, öldürüldükten sonra bile çeşitli adlarla yayımını sürdürmeye çalışmıştır. Gazetenin adında bu kadar çok değişmesi, çeşitli gerekçeler ileri sürülerek gazetenin toplatılmasından, yayımının durdurulmasından, yazarlarının ve sahiplerinin çeşitli şekillerde cezalandırılmasından ileri gelmektedir. Örneğin 4 Ocak 1949'da çıkan bir haberde, *Marko Paşa*'nın son nüshasında suç mahiyetinde bazı yayınlar yapıldığı gerekçesiyle toplatıldığı haber verilmektedir⁴. *Marko Paşa*'nın kapatılmasından sonra gazete *Hür Marko Paşa* adıyla çıkmaya başlamış, bu defa gazetenin yazarlarından Orhan Erkip ve Rıfat Ilgaz yazılarında Cumhurbaşkanı'na hakarete bulunduğu gerekçesiyle, TCK'nın 158. Ve 159. Maddelerinden tutuklanarak yargılanmışlardır⁵. *Marko Paşa* serisinde yayımlanan gazetede başta Sabahattin Ali olmak üzere, Rıfat Ilgaz, Müstecabizade Esat Adil, Orhan Erkip, Aziz Nesin, Mücahp Ofluoğlu, Mustafa Uykusuz gibi isimlerin yazıları vardır. Gazetenin faaliyette olduğu dönemde söz konusu isimlerin hemen hepsi takip edilmiş, mahkemeye çıkarılmış ve uydurma suçlara çeşitli cezalara maruz kalmışlardır. Örneğin Aziz Nesin, Marko Paşa'da hükümetin manevi şahsiyetini tahkir edici yazılarından dolayı 1949 yılı yaz aylarında mahkûm edilmiştir. Bir buçuk ay kaçak olarak yaşayan ve parklarda ve sabahçı kahvelerinde günlerini geçiren Aziz Nesin, 10 Ekim 1949 pazartesi günü Kadıköy'de bir meyhanede yakalanmış ve tutuklanmıştır⁶. Aynı yıllarda Sabahattin Ali'nin tutuklanmasına ve baskı altına alınmasında bir diğer sebep de *Zincirli Hürriyet* gazetesidir.

3. *Hür ve Zincirli Hürriyet Gazeteleri:* *Hür ve Zincirli Hürriyet* gazeteleri Devletler Hukuku doçenti Mehmet Ali Aybar tarafından çıkarılan Hegelci-Marksist çizgide yayın yapan iki yayın organıdır. Mehmet Ali Aybar, 1 Şubat 1947'de *Fikri Hür, İrfanı Hür, Vicdanı Hür* alt başlığıyla, İstanbul'da haftalık *Hür* gazetesini yayımlamaya başlar. Gazetede Mehmet Ali Aybar'ın yanı sıra Cevdet Kudret, Oktay Rıfat, Şerif Hulusi ve Orhan Veli'nin de yazıları yayımlanmıştır. Gazetede CHP faşistlikle suçlanır, Demokrat Parti ise izinli demokrat olmakla eleştirilir. Bunun üzerine *Hür* gazetesi İstanbul Sıkıyönetim idaresince tatil edilir⁷. *Hür*'ün kapatılması üzerine, Mehmet Ali Aybar, gazetesini

⁴ "Marko Paşa Dergisi Toplatıldı", *Halkın Sesi*, nr. 5836, 4 Ocak 1949.

⁵ "Marko Paşa Gazetesi Gene Mahkemede", *Halkın Sesi*, nr. 5860, 2 Şubat 1949.

⁶ Bk. "Aziz Nesin Tevkif Edildi", *Halkın Sesi*, nr. 6063, 11 Ekim 1949.

⁷ Bk. Kudret Emiroğlu-Mehmet Ali Aybar, "Hür ve Zincirli Hürriyet Gazeteleri", *Kebikeç*, nr.2, 1995, s.37.

Zincirli Hürriyet adıyla İzmir'de yayımlamaya başlar. 19 Nisan 1947'de gazetenin İzmir'deki bürosu da *Tan* gazetesi gibi tahrip edilip yağmalanır ve *Zincirli Hürriyet* kapanmak zorunda kalır. 5 Nisan 1948'de İstanbul'da yeniden yayım hayatına başlayan *Zincirli Hürriyet*'te Sabahattin Ali'nin *Asıl Büyük Tehlike Bugünkü Ehliyetsiz İktidarın Devamıdır* başlıklı yazısı ile *Dosta Düşmana Beyanname* başlıklı yazıları yayımlanmıştır. Sabahattin Ali'nin bu iki yazısının içeriği yüzünden *Zincirli Hürriyet* hakkında ceza davası açılır, gazete tatil edilir ve bir daha çıkmaz. *Zincirli Hürriyet*'te çıkan yukarıdaki yazı, aynı zamanda Sabahattin Ali'nin sağlığında yayımlanmış son yazısıdır. Bütün bunlardan sonra, Sabahattin Ali, baskılardan dolayı Türkiye'de yaşam alanı bulamayacağını düşünmüştür. Bu düşünce sonucunda, düşünce ve ideallerine uygun bir yaşam alanı bulabilmek, daha iyi şartlarda yaşayabilmek ve fikirlerini yayabilmek gayesiyle Sovyet Rusya'ya kaçmayı planlamış olmalıdır.

Nitekim Sabahattin Ali 1948 yılı Mart ayında kaçmaya karar vermiş; fakat amacına ulaşmadan yolda öldürülmüştür. Bütün kaynaklar, Sabahattin Ali'nin 2 Nisan 1948'de öldürüldüğü konusunda fikir birliği içindedir. Buna karşılık yazarın ölümüyle ilgili 1948 yılı içinde İzmir basınından herhangi bir haber çıkmamıştır. Yazarın ölümü Türkiye'nin ve İzmir kamuoyunun gündemine ancak 1949 yılı Ocak ayının ilk günlerinde girmiştir. İzmir'de o zaman pek çok gazete ve dergi yayımlanıyordu. Fakat hepsini taramamız şimdilik mümkün olmadığından dolayı, bu çalışmada, iktidar yanlısı Haydar Rüştü Öktem'in *Anadolu* gazetesi ile muhalif bir çizgi takip eden Mehmet Sırrı Sanlı'nın *Halkın Sesi* gazetesi taranmış ve bu gazetelerde Sabahattin Ali'nin ölümü ve Sabahattin davasına dair haberler incelenmiştir.

Anadolu ve *Halkın Sesi* gazetelerinde Sabahattin Ali'nin öldürülmesiyle ilgili haberler, yazarın ölümünden yaklaşık bir sene sonra çıkmaya başlar. Bu konuda rastladığımız ilk haber, *Anadolu* gazetesinde 13 Ocak 1949'da çıkan *Sabahattin Ali Nasıl Öldürüldü* başlıklı uzunca bir haber/yorum yazısıdır. Bu haberde Sabahattin Ali'nin öteden beri Komünist olarak tanındığı, bu yolda harekât ve neşriyattan dolayı takibata uğradığı, firari olduğu, *Zincirli Hürriyet* gazetesinde yazdığı yazıdan dolayı gıyabında muhakemesine karar verildiği, bulunamadığı ve Türk-Bulgar sınırına aşarken öldürüldüğü bildirilmektedir. Söz konusu haberde, Sabahattin Ali'nin öldürülme hadisesi hakkında da bilgi verilmektedir. Buna göre, İstanbul polisi son zamanlarda bazı kimselerin kaybolduğunu rapor etmiş, bu kimselerin sınırlarımızın dışına çıktığı şüphesine düşmüştür. İstanbul polisi kayıp şahıslarla ilgili tahkikatı genişletmiş, kaybolan şahıslarla ilgili İstanbul'da pastacılık yapan

Periklis'i, Edinekapı'da berberlik yapan Hasan'ı ve Hasan'ın verdiği ifadeler doğrultusunda Ali Ertekin adında bir Yugoslav göçmenini 21 Kasım 1948 günü yakalamıştır. Bu kişiler sorgulamalarında Bulgaristan'a para karşılığında adam kaçırdıklarını kabul etmişler, Ali Ertekin kaçırdığı adamlar arasında Sabahattin Ali'nin de bulunduğunu açıklamıştır. Ali Ertekin, ilk ifadesinde, Sabahattin Ali'yi Bulgaristan'a değil, cehenneme yolladığını belirtmiştir. Habere göre, polis Ali Ertekin'in ifadesinden şüphelenmiş, Ali Ertekin'in Anadolu Hisarındaki evinde arama yapmış, aramada içinde resimler, *Marko Paşa* nüshaları, vesikalar, pijama, gözlük ve kol saati bulunan bir çanta elde etmiştir. Sabahattin Ali'yi tanıyanlar bu eşyanın ona ait olduğunu söylemişler ve polis Ali Ertekin'in Sabahattin Ali'yi parası için öldürdüğü kanaatine varmıştır. Yine polisin araştırmasına göre, Sabahattin Ali son zamanlarda Avukat Mehmet Ali Cımcöz ve eşi Adalet hanıma ait bir kamyonda çalışmaya başlamış, şoförün yanında Diyarbakır ve Urfa'ya birkaç defa sefer yapmıştır. Yurt dışına kaçmaya karar veren Sabahattin Ali, elindeki bu vasıttan yararlanmayı düşünmüş, cezaevinde yattığı sırada tanıştığı komünistlikten mahkûm Hasan ve Ali ile iletişim kurmuş, Ali de 500 lira karşılığında Sabahattin Ali'yi kaçırmayı vaat etmiştir. Yine aynı habere göre, 1948 yılı haziran ayının birinci günü Sabahattin Ali'nin kamyonu Kırklareli'ne hareket etmiştir. Üsküplü nahiyesine geldiklerinde, Sabahattin Ali ile Ali Ertekin, şoföre burada işleri olduğunu, kamyonu Lüleburgaz'a götürmesi gerektiğini söyleyerek kamyondan inmişlerdir. Sabahattin Ali ile Ali Ertekin, sınıra doğru ilerlemişler, geçide geldikleri zaman bir süre oturmuşlar, Sabahattin Ali bu sırada Bulgaristan'a, oradan Moskova'ya gideceğini, döndüğünde büyük makamlara geçeceğini, memleketin idaresini eline alacağını, Ali Ertekin'i de yüksek makamlara getireceğini söylemiştir.

İşte bu sırada Sabahattin Ali memleket aleyhine sözler söylemiş, bu sözler Ali Ertekin'in milli hislerini tahrik etmiş, ayrıca Ali Ertekin Sabahattin Ali'nin üzerinde büyük miktarda para bulunduğu düşüncesine kapılmış ve kanlı bir plan hazırlamıştır. Ardından Ali Ertekin elindeki sopayı Sabahattin Ali'nin kafasına indirmiş, ikinci ve üçüncü sopadan sonra Sabahattin Ali'nin kafası parçalanmış ve yazar ölmüştür. Sabahattin Ali'nin katilinin ilk yakalandığında verdiği ifade ve polisin tuttuğu tutanağın içeriği bu şekildedir. *Anadolu* gazetesinde çıkan ve yukarıda özetlenen haberin hemen hemen aynısı *Halkın Sesi* gazetesinden vardır. Bu bakımdan söz konusu haberin yönlendirmeci ve belirli bir kaynaktan servis edildiği düşünülebilir. Haberden anlaşıldığı kadarıyla, İstanbul

polisi, olay yeri incelemesi ve tahkikatın genişletilmesi için, Ali Ertekin'i Kırklareli'ne göndermiştir⁸.

14 Ocak 1949'da yine *Anadolu* gazetesinde çıkan bir haberden, Sabahattin Ali davasına Kırklareli adliyesinin baktığı belirtilmiştir. Söz konusu habere göre, Nisan ayında Bulgaristan sınırı yakınlarında bir ceset bulunmuş, olay Kırklareli polisine haber verilmiş, Kırklareli adliyesi olaya el koymuş, fakat ceset teşhis edilemediğinden faili meçhul kalmıştır. Nihayet Ali Ertekin'in itirafı üzerine *Anadolu* gazetesine göre, olay aydınlığa kavuşmuştur. Yine aynı haberde Sabahattin Ali'nin eşi Aliye Hanım'ın Kırklareli'ne gideceği, eğer arzu ederse eşinin kemiklerini alabileceği bilgisi verilmektedir⁹. *Anadolu* gazetesinde çıkan yukarıdaki haberden bir gün önce, *Halkın Sesi* gazetesinde Sabahattin Ali'nin Bulgar sınırında öldürüldüğü, katilin cesedi nehre atarak maktulün kanlı elbise ve eşyasını yanına aldığı, katilin Bulgaristan'a insan kaçıran bir teşkilata mensup olduğu ve yakalandığı vurgulanmıştır¹⁰.

17 Ocak tarihli *Anadolu* gazetesinde ise artist Mücap Ofluoğlu'nun Sabahattin Ali ile ilgili bir beyanattı vardır. Buna göre, İzmir Şehir Tiyatrosu sanatçılarından Nedim Mücap Ofluoğlu, Sabahattin Ali'yi bir yıldır görmediğini ifade etmektedir¹¹. Aynı günlerde 16 Ocak 1949 tarihli Ankara mahreçli bir haberde ise Salahattin Ertürk adındaki bir vatandaşın *Merhum Paşa* gazetesi sahibi Sabahattin Ali hakkında yayın yoluyla hakareten dava açtığı, davanın ikinci duruşmasına Ankara İkinci Asliye mahkemesinde devam edildiği, söz konusu duruşmada Mahkemenin sanığın tutuklanmasına karar verdiği bilgisi vardır¹². Ankara'daki dava bize Sabahattin Ali'nin 2 Nisan'da öldüğünün o zaman devletin bazı birimleri tarafından bilinmediğini göstermektedir. Bir gün sonraki gazetelerde ise Sabahattin Ali'ye ait olduğu iddia edilen kemiklerin ve kafatasının incelenmek üzere İstanbul Adli Tıp Kurumuna gönderilmesine karar verildiği bilgisi vardır¹³. Bu arada *Halkın Sesi* gazetesinin özel kaynaklarından aldığı Akhisar kaynaklı bir habere göre,

⁸ "Sabahattin Ali Nasıl Öldürüldü", *Anadolu*, nr. 11395, 13 Ocak 1949.

⁹ Bk. "Sabahattin Ali'nin Öldürülmesi Hadisesi", *Anadolu*, nr. 11396, 14 Ocak 1949.

¹⁰ Bk. "Sabahattin Ali Bulgar Hududunda Öldürülmüş", *Halkın Sesi*, nr. 5843, 12 Ocak 1949.

¹¹ "Artist Mücap Ofluoğlu Neler Söylüyor", *Anadolu*, nr. 11399, 17 Ocak 1949.

¹² İlgili haber için bk *Anadolu*, nr.11399, 17 Ocak 1949.

¹³ Bk. "Sabahattin Ali Meselesi-Bulunan Kafatası Morga Gönderildi", *Anadolu*, nr. 11400, 18 Ocak 1949.

Ali Ertekin, Sabahattin Ali'yi öldürdükten sonra Akhisar'a gelmiş, Akhisar'da bir fotoğraf makinesi, perdesü, bir şapka ve muhtelif eşyayı seyyar satıcılar aracılığıyla sattırırken görülmüş, şüphe üzerine Akhisar polisi eşyalara el koymuş, Ali Ertekin de ortadan kaybolmuştur¹⁴. Eşyaların Akhisar emanetinde saklandığını haber veren *Halkın Sesi* gazetesi, cinayetin esrar perdesini bu eşyaların kaldıracağı kanaatindedir. Ali Ertekin'in Akhisar'daki faaliyeti hakkında araştırmalar yapılmış, elde edilen bilgilere göre katilin amcaoğlu Palabıyık Hasan'ın evinde Ali Ertekin'in birkaç defa misafir olduğu, beraberindeki eşyayı Hasan'a sattırıldığı bilgisi verilmektedir. *Halkın Sesi* gazetesi bu bilgilerden hareketle, Ali Ertekin'in Sabahattin Ali'nin dışında başka kişileri de öldürmüş olabileceği düşüncesini ileri sürmektedir¹⁵. 22 Ocak tarihli *Halkın Sesi* gazetesinde çıkan bir haberde ise Sabahattin Ali'nin katilinin teşhisi için yeni bir ipucu bulunduğu, Sabahattin Ali'nin 7 yıl önce yedek subay olarak askerliğini yaparken attan düştüğü, kolunun bileğinden kırıldığı, sol bilekte bulunan kırığın eklem noktasının cesedi teşhis için iyi bir delil olacağı, Sabahattin Ali'nin eşinin teşhis için İstanbul'a gideceği haber verilmektedir¹⁶.

Dava süreci devam ederken, roman yazarı Peyami Safa 23 Ocak günü *Anadolu* gazetesinde Sabahattin Ali ile ilgili bir yazı kaleme almıştır. Peyami Safa, *Sabahattin Ali ve Benzerleri* başlıklı yazısında, Sabahattin Ali'yi *azgın solculardan birisi* olarak niteler ve Nazım Hikmet ve Sabahattin Ali gibilere müsamaha gösterilmemesi, onların en ağır şekilde cezalandırılması gerektiğini vurgular¹⁷. Peyami Safa'nın söz konusu yazısı, bir yandan hukuku yönlendirici bir mahiyet arz ederken, öte yandan Sabahattin Ali hakkında genel atmosferin hiç de olumlu olmadığını göstermektedir.

Kırklareli Savcılığı da Sabahattin Ali'nin öldürülmesi ile ilgili araştırmalarını bu süreçte devam ettirmektedir. Savcılık, 28 Ocak'ta Sabahattin Ali'nin karısının dinlenmesine ve Sabahattin Ali'yi son aylarda gördüklerini iddia edenlerin ifadelerine başvurulmasına karar

¹⁴ Bk. "Sabahattin Ali'ye Ait Bazı Eşyalar Akhisar'da Satılmak İstenmiş", *Halkın Sesi*, nr. 5848, 16 Ocak 1949.

¹⁵ Bk. "Ali Ertekin Bulgar Hududunda Birkaç Kişiyi Daha mı Öldürdü", *Halkın Sesi*, nr. 5857, 28 Ocak 1949.

¹⁶ Bk. "Öldürülen Şahıs Sabahattin Ali Mi", *Halkın Sesi*, nr. 5852, 22 Ocak 1949.

¹⁷ Bk. "Peyami Safa, Sabahattin Ali ve Benzerleri", *Anadolu*, nr. 11405, 23 Ocak 1949.

vermiştir¹⁸. Bu arada *Halkın Sesi* gazetesinde 1 Şubat 1949'da çıkan bir haberde, Bulgaristan hesabına casusluk yapan bir şebekenin ortaya çıkarıldığı, Ali Ertekin'in bu şebeke ile ilişkili olduğu, Dimitri ve Ahmet Cafer isimli iki şahsın bu şebekenin üyeleri arasında bulunduğu bilgisi vardır¹⁹. Haberin içeriği, bizi bu haberin yanıltıcı bir manevra olabileceği düşüncesini götürmektedir.

1949 yılı Şubat ayında, bir yandan Sabahattin Ali'nin katilinin kim olduğu ve Ali Ertekin'in kimlerle ilişkili olduğu araştırılırken, öte yandan Sabahattin Ali'nin kurucusu ve sahibi olduğu *Marko Paşa* gazetesi Cumhurbaşkanlığına hakareten TCK'nın 158. Ve 159. Maddesi ile sorgu yargıçlığına verilmiştir²⁰. Bu davada hapis istenen isimler Rıfat Ilgaz ile Orhan Erkip'tir. Haberden anlaşıldığı kadarıyla, siyasal baskı, sadece Sabahattin Ali'ye değil, aynı zamanda onun çevresinde bulunan herkese yönelmiştir. Bu arada 29 Mart 1949'da Sabahattin Ali Katli hadisesine dair Kırklareli Savcılığı tarafından hazırlanan iddianame tamamlanmış ve iddianame Kırklareli Ağır Ceza Mahkemesine sunulmuştur²¹. Savcılık, iddianamesinde tutuklu Ali Ertekin'in TCK'nın 450. Maddesi ile idamla cezalandırılmasını talep etmiştir²².

Sabahattin Ali'nin katli davasının ilk duruşması 30 Nisan 1949'da Kırklareli'nde gerçekleştirilmiştir²³. Duruşmada Ali Ertekin, ağlayarak delilik alametleri göstermiş, bunun üzerine sanık müşahede için hastaneye sevk edilmiştir²⁴. 15 gün İstanbul Adli Tıp kurumunda muayene edilen Ali Ertekin'in deli olmadığı tespit edilmiş ve katil zanlısı Kırklareli'ne 17 Mayıs 1949'da yeniden gönderilmiştir²⁵. Aynı günlerde Sabahattin Ali'nin son yazısının yayımlandığı *Zincirli Hürriyet*

¹⁸ Bk. "Sabahattin Ali Meselesi Tahkikatı", *Halkın Sesi*, nr. 5858, 29 Ocak 1949.

¹⁹ Bk. "Sabahattin Ali'nin Katili Bulgar Casusuyla Şerik mi", *Halkın Sesi*, nr. 5859, 1 Şubat 1949.

²⁰ Bk. "Marko Paşa Gazetesi Yine Mahkemede", *Halkın Sesi*, nr. 5860, 2 Şubat 1949.

²¹ Bk. "Sabahattin Ali'nin Katili Yargılanacak", *Halkın Sesi*, nr. 5906, 29 Mart 1949.

²² Bk. "Sabahattin Ali'nin Katili İdam Talebiyle Mahkemeye Verildi", *Halkın Sesi*, nr. 5908, 21 Mart 1949.

²³ Bk. "Sabahattin Ali'nin Katili Bugün Yargılanıyor", *Halkın Sesi*, nr. 5932, 30 Nisan 1949.

²⁴ Bk. "Sabahattin Ali'nin Katili Delirdi mi", *Anadolu*, nr. 11502, 1 Mayıs 1949.

²⁵ Bk. "Sabahattin Ali'nin Katili Deli Değildir", *Anadolu*, nr. 11519, 18 Mayıs 1949.

gazetesinin sahibi, Mehmet Ali Aybar, basın yoluyla TBMM'ye hakarete bulunduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır²⁶. Sabahattin Ali davası, 1949 yılı yaz aylarında devam etmiş, sırasıyla 22 Temmuz 1949'daki duruşmada Avukat Mehmet Ali Cimcöz²⁷, 18 Ağustos 1949'deki duruşmada Sabahattin Ali'nin arkadaşı Balıkesirli yazar ve araştırmacı Müstecabizade Esat Adil²⁸, 2 Eylül 1949'daki duruşmada ise Berber Hasan gibi isimlerin bilgisine başvurulmuştur²⁹. Bunlara ilaveten Marko Paşa mizah gazetesinde yazdığı bir yazıdan dolayı aranan ve Sabahattin Ali davasında şahitliğine müracaat edilmek istenen Aziz Nesin, şahitliğine başvurulmak üzere Kırklareli'ne getirilmiş ve 22 Ekim 1949'daki duruşmada Aziz Nesin'in ifadesi alınmıştır³⁰. *Halkın Sesi* gazetesi bu haberde davanın karar aşamasına geldiğini okuyucularına bildirmektedir. Bu haberden sonra, İzmir gazetelerinde Sabahattin Ali davası ile ilgili başka habere rastlanmamıştır. Muhtemelen 22 Ekim tarihli duruşmada, Mahkeme davayı sonuçlandırmak yerine, duruşmaların gizli yapılmasına karar vermiştir. Gazetelerden değil ama başka kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre, Sabahattin Ali davası, gizlilik kararı alındıktan bir yıl sonra, 15 Ekim 1950'de karara bağlamıştır. Savcılığın ilk iddianamede Ali Ertekin'in idamını istemesine rağmen, mahkeme, Ali Ertekin'in cezasını milli hisleri tahrik gerekçesiyle dört yıla indirmiş, ardından birkaç hafta sonra çıkartılan afla katil, cezaevinden çıkmıştır.

Sonuç olarak, Sabahattin Ali özellikle 1945'ten sonra, iktidar ve güç odakları aleyhine yazdığı yazılarla dikkati çekmiştir. Eserlerinde sınıf çatışmalarına yer veren, sosyal adaleti savunan, yerel ve merkezi güç odaklarının halka yönelik haksız uygulamalarına eleştiren, bilhassa *Marko Paşa* gazetesinde iktidar sahiplerini ve güç odaklarını cesurca hicveden Sabahattin Ali, Hegelci-Marksist bir dünya görüşünü benimsemiştir. Fakat onun idealleri ve ulaşmayı arzu ettiği ideal toplum düzeni ile 1945'li yılların iktidar odaklarının düşünceleri arasında büyük bir uçurum söz konusudur. Bu uçurum 1945'ten sonra *Tan Gazetesi* Olayı, *Marko Paşa* gazetesinin başına gelenler ile *Zincirli Hürriyet*

²⁶ Bk. "Ali Aybar Tevkif Edildi", *Halkın Sesi*, nr. 5947, 18 Mayıs 1949.

²⁷ Bk. "Sabahattin Ali'nin Katilinin Duruşmasına Devam Edildi", *Halkın Sesi*, nr. 6001, 23 Temmuz 1949.

²⁸ Bk. "Sabahattin Ali'nin Katili Yargılanmaya Devam Ediyor", *Halkın Sesi*, nr. 6022, 19 Ağustos 1949.

²⁹ Bk. "Ali Ertekin'in Muhakemesi", *Halkın Sesi*, nr. 6035, 3 Eylül 1949.

³⁰ Bk. "Sabahattin Ali'nin Katli Davası", *Halkın Sesi*, nr. 6072, 22 Ekim 1949.

gazetesinin yaşadıkları ile daha da somutlaşmıştır. Tehlikenin büyüdüğünü fark eden yazarımız, en sonunda Türkiye’de kendisine bir hayat alanı bulamayacağını düşünmüş, Bulgaristan üzerinden Sovyetler Birliğine kaçmaya karar vermiştir. Fakat eski bir astsubay olan Ali Ertekin’in üyesi olduğu bir şebeke tarafından, Sabahattin Ali Türkiye-Bulgaristan sınırında katledilmiştir. Ali Ertekin’in Millî Emniyet Teşkilatına mensup olduğu çeşitli kaynaklarda ileri sürülmektedir. Sabahattin Ali’nin katli başlangıçta fazla dikkat çekmemiştir. Hatta 2 Nisan’dan 1949’dan Aralık ayına kadar yazarın nerede olduğuna ve yaşayıp yaşamadığına dair yakın çevresi bir şey bilmemektedir. Zamanla 1949 yılı Ocak ayının ilk günlerinden itibaren Sabahattin Ali’nin katledilmesi olayı, Türkiye’nin gündemine girmeye başlamıştır. Dava ile ilgili haberlerden ve yorumlardan anladığımız kadarıyla, Sabahattin Ali siyasi bir suikasta maruz kalmıştır. Yazarın siyasal düşüncelerinden dolayı feci şekilde öldürülmesi, elbette yazarın katilinin tek başına verdiği bir karar değildir. Sabahattin Ali, tam olarak ispatlanmamakla birlikte, bir gizli teşkilat tarafından öldürülmüş olmalıdır. Fakat onun asıl katili, gizli teşkilat ve bu teşkilatın üyesi Ali Ertekin değil, 1945-1950 yılları arasında Türkiye’deki güç odaklarının ideolojik önyargıları ile bu davaya adaletin ve devletin vicdanları yaralayan tarafı tutumu olmuştur.

Kaynaklar

Ebuzziya Tevfik (2006). *Yeni Osmanlılar*, İstanbul.

Emiroğlu, Kudret (1995). “Mehmet Ali Aybar: Hür ve Zincirli Hürriyet Gazeteleri”, *Kebikeç*, nr.2.

İmzasız, “Artist Mücap Ofluoğlu Neler Söylüyor”, *Anadolu*, nr. 11399, 17 Ocak 1949.

Peyami Safa, “Sabahattin Ali ve Benzerleri”, *Anadolu*, nr. 11405, 23 Ocak 1949.

Taranan Süreli Yayınlar

Adı	Türü	Çıktığı Yer
Anadolu	Gazete	İzmir
Halkın Sesi	Gazete	İzmir
Ali Baba	Dergi	İstanbul
Bizim Paşa	Dergi	İstanbul
Malum Paşa	Dergi	İstanbul

Marko Paşa	Dergi	İstanbul
Merhum Paşa	Dergi	İstanbul
Paşa Paşa	Dergi	İstanbul
Yedi Sekiz Paşa	Dergi	İstanbul
Zincirli Hürriyet	Gazete	İstanbul/İzmir

SABAHATTİN ALİ'NİN ÇAKICI'NIN İLK KURŞUNU ADLI HİKÂYESİNDE EFELİĞE BAKIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Betül ÖZTOPRAK*

Öz

Şiir, roman, öykü, tiyatro vb. edebi türlerde eser veren Sabahattin Ali, Türk edebiyatında daha çok öyküleri ile ön plana çıkmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazı hayatına atılan Sabahattin Ali, eserlerinde realizme önem vermiş, yaşadığı, gözlemediği ya da duyduğu olayları sade ve akıcı bir üslupla kaleme almıştır. Sıkıntılı ve yalnız bir çocukluk geçiren Sabahattin Ali, eserlerinde toplumsal sorunları, sosyal adaletsizlik temasını işlemiş, Türk edebiyatında Marksist bir yazar olarak anılmıştır. Çakıcı'nın İlk Kurşunu başlıklı hikâyesinde yazar, tarihi bir kimlik olan Çakıcı Mehmet Efe'nin maceralarını anlatmıştır. Çakıcı/Çakırcalı Mehmet Efe, Çakırcalı Ahmet Efe'nin oğludur. Osmanlı Devleti tarafından tuzağa düşürülerek öldürülen babasının intikamını almak için dağa çıkan Çakıcı Mehmet Efe, on beş yıllık şekavet hayatında Osmanlı Devleti için büyük sorun haline gelmiş ve maceraları edebi eserlere de yansımıştır.

Sabahattin Ali hikâyesinde, Çakıcı Efe'yi adalet dağıtan, fakir fukaranın yardımcısı, halk tarafından sevilen bir kişi olarak ele alıp yüceltirken, eşkıya olaylarının temelini de II. Abdülhamit'in kanlı otoritesine bağlamaktadır. Bahsi geçen hikâyede yazar Çakıcı Efe'yi, babasının intikamını almak ve kendisine yapılan haksızlıklara daha fazla tahammül edemeyip isyan eden sosyal bir eşkıya olarak anlatmış, sorunların çözümünü II. Abdülhamit'in rakibi olarak düşündüğü Çakıcı'da bulmuş ve eserini romantik bir bakış açısıyla kaleme almıştır. Bu yazıda önce Sabahattin Ali'nin sanat anlayışı kısaca değerlendirilecek, ardından Çakıcı Mehmet Efe'nin maceraları ve bu maceraların edebi eserlere yansımaları genel hatlarıyla ele alındıktan sonra Sabahattin Ali'nin efelik olayına yaklaşımı "Çakıcı'nın İlk Kurşunu" adlı hikâye merkezinde işlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, Çakıcı/Çakırcalı Mehmet Efe, Efe, Eşkıya

A RESEARCH ABOUT SABAHATTİN ALİ'S POINT OF VIEW ABOUT BRIGANDAGE IN THE STORY ENTITLED ÇAKICI'NIN İLK KURŞUNU

Abstract

* Dr.

Sabahattin Ali mostly stands out with his short stories in Turkish literature who wrote about the literal kinds of poetry, novel, play and short stories. Sabahattin Ali started his writing career in the beginning of the Republic and he wrote about the events that he observed or just heard in a simple and fluent way by putting lot of emphasis on realism in his works. Having a trouble and lonely childhood, he employed the themes about the social problems an inequity and is known as a Marksist author in Turkish literature. He tells the adventures of Çakıcı Mehmet Efe, a historical character, in the story named Çakıcı'nın İlk Kurşunu. Çakıcı Mehmet Efe is Çakırcalı Ahmet Efe's son. Çakıcı Mehmet Efe rebelled to take revenge of his father who was entrapped and killed by Ottomans. He became a trouble for Ottoman Empire during his brigandage times on the mountains. His adventures was reflected in literary works.

In his stories Sabahattin Ali, depicts and dignifies Çakıcı Efe as a very loved man who helps poor people and dispenses justice. He attributes the riots to Abdulhamid's brutal authority. The author describes Çakıcı Efe as a bandit who rebels against the government and wants to take his father's revenge and couldn't stand the injustice to him. He finds the solution of the problems from Çakıcı who is the opponent of Abdulhamid II. and thus writing the story from a romantic point of view. In this article Sabahattin Ali's sense of art is studied briefly and the adventures of Çakıcı Mehmet Efe and the effects of these adventures on his works is discussed in general. Sabahattin Ali's approach to efelik is addressed in the scope of the story named Çakıcı'nın İlk Kuşunu.

Key Words: Sabahattin Ali, Çakıcı / Çakırcalı Mehmet Efe, Efe, Brigandage

1. Sabahattin Ali'nin Sanat Anlayışı:

Roman, öykü, şiir, tiyatro vb. edebi türlerde eserler veren Sabahattin Ali (1907-1948) yazın hayatına, 1926 yılında yazdığı şiirlerle girmiştir. 41 yıllık kısa sayılabilecek ömründe, sıradan bir memur hayatı sürmeyen Sabahattin Ali'nin yaşamı ve yaşadıklarının etkileri eserlerine de yansımış, yapıtlarında özellikle Anadolu insanının sorunları gerçekçi bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Sanatın belli bir maksat taşıması gerektiğine inanan ve toplumdan alınan malzemenin yine toplumun yararına kullanılması gerektiğini düşünen Sabahattin Ali, sanat anlayışını şu sözleriyle açıklamaktadır:

Edebiyat, hatta alelumum sanat, bence sanatkârın düşündüğü ve duyduğu bir fikrin ve bir hissini ortaya atılması, tamim edilmesi demektir; yani bir nevi propagandadır. Ben hiçbir zaman sanatın maksatsız olduğuna kani olmadım. Sanatın bir tek ve sarih maksadı vardır: İnsanları daha iyiye, daha doğruya, daha güzele yükseltmek, insanlarda bu yükselme arzusunu uyandırmak. (...) mümkün olduğu kadar hayata,

muhite dönmek, muhitten birçok şeyler almak ve muhite birçok şeyler vererek yazmak lazımdır. (Sabahattin Ali 2016: 35)

İyi bir gözlemci olan Sabahattin Ali, yaşamında karşılaştıklarını sanatı için bir malzeme haline getirmiştir. Çocukluk yıllarını savaş zamanında geçiren, mutsuz bir anne ve babanın kavgalarıyla büyüyen, kekeme olan kardeşi Fikret'e ayrıcalıklı davranan annenin şefkatinden mahrum kalan Sabahattin Ali, karamsar ve asabi bir insan haline gelir (Korkmaz 2016: 23-25). Muallim Mektebi'nde geçirdiği yıllar, Yozgat, Aydın, Konya, Ankara vb. şehirlerdeki memuriyet hayatı, öğrencilik için gittiği Almanya, yatmış olduğu hapishanelerdeki yaşantıları ve gözlemleri Sabahattin Ali'nin eserlerinde yer almış, kahramanları genellikle bildiği, tanıdığı ya da hayatını öğrendiği kişilerden oluşmuştur. Örneğin; Konya'daki yalnızlığını *Bir Skandal* adlı hikâyesinde (Korkmaz 2016: 38), Aydın Hapishanesi'ndeki tutuklular arasında bulunan Kuyucaklı Yusuf ile Candarma Bekir'i öldüren Halil Efe'nin hikâyelerini *Kuyucaklı Yusuf* başlıklı romanında ve *Candarma Bekir* başlıklı hikâyesinde (Ali-Özkırımı-Sönmez 2014: 402) kaleme almıştır.

Sabahattin Ali'nin, 1930 yılına kadar yazdığı yazılarında romantik öğeler ağır basarken, 1930 yılından sonra yazdığı eserlerinde romantik öğeler eski ağırlıklarını kaybeder ve yerini daha gerçekçi bir anlatıma bırakır. Böylece hikâyeleri daha toplumsal bir içerik kazanır (Korkmaz 2016: 92-93). Sabahattin Ali'ye göre; "*bugün realist, yarın romantik, öbür gün natüralist olan hayat ve insan. (...) Hakiki realizm samimi olmak, yalan söylememektir*" (Sabahattin Ali 2016: 57).

Sabahattin Ali, Türk edebiyatında Marksist bir yazar olarak tanınmıştır. Fakat Ramazan Korkmaz (d. 1962)'ın da belirttiği gibi yazar, Marksizmi tam olarak benimsemiş ya da Marksizmi bir hayat tarzı olarak seçmemiştir. Ömrü boyunca herhangi gizli bir örgüte üye olmamıştır (Korkmaz 2016: 71). Sabahattin Ali'nin en önemli özelliklerinden birisi de eserlerinde, sınıf mücadelelerine ve sosyal adaletsizliklere yer vermiş olmasıdır. Bununla beraber Sabahattin Ali, Ahmet Kabaklı'nın ifadeleriyle *Nâzım gibi bilgili, ısrarlı, inatçı, bir Marksist değildir.* (Kabaklı 1997: 628).

Anadolu'nun sorunlarını işleyen yazar, özellikle Cumhuriyet dönemi öncesinde toplumun önemli sorunlarından biri olan eşkıyalık olgusuna da yabancı kalmamıştır. Örneğin *Kuyucaklı Yusuf* başlıklı romanı ve *Çakıcı'nın İlk Kurşunu* adlı hikâyesinde eşkıyalık ve efelik olayına yer vermiştir. *Kuyucaklı Yusuf*'ta, Aydın'ın Nazilli kazasına yakın Kuyucak köyünde eşkıyaların Kuyucaklı Yusuf'un evlerini basıp anne ve babasını öldürmesiyle olaylar başlar (Sabahattin Ali 2012: 7). Bir

daha da eşkıyalardan söz edilmez. Fakat Sabahattin Ali'nin en yakın arkadaşlarından biri olan ve Yüksek Öğretmen Okulu'ndayken tanıştıkları Pertev Naili Boratav (1907-1998)'ın (Sönmez 2009: 129) belirttiğine göre; Sabahattin Ali, romanını üç cilt olarak tasarlamış ve ilk cildi olan *Kuyucaklı Yusuf*'u yazmıştır. *Çineli Kübra* başlığını taşıyacak olan ikinci cildinde dağa çıkan Kuyucaklı Yusuf, “kahraman eşkıya” tipi olarak ele alınacak ve üçüncü ciltte de Yusuf'un dağdan inip Yörükler arasına katılışı anlatılacaktır (Ali-Özkırımlı-Sönmez 2014: 392). Romanın ikinci ve üçüncü ciltleri yazılamamıştır. Kuyucaklı Yusuf, haksızlıklara, adaletsizliklere ve sınıfsal ayrıcalıklara daha fazla tahammül edemeyip elini kana bulamış ve istemeden öldürdüğü eşini gömdükten sonra dağlara doğru ilerleyerek yeni bir hayata adım atmıştır.

Çakıcı'nın İlk Kurşunu başlıklı hikâyede ise yazar, Çakıcı Efe merkezinde Ege Bölgesi'nde yaşanan eşkıyalık olaylarına değinmiş ve Çakıcı Efe'yi, Kuyucaklı Yusuf'ta işleyemediği “kahraman eşkıya” tipi olarak ele almıştır. Yaşanmış olaylara dayanan hikâyenin tahliline geçmeden önce tarihi bir kimlik olan Çakıcı Efe ve onun maceraları hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır.

2.1. Çakıcı Mehmet Efe'nin Maceraları ve Bu Maceraların Edebi Eserlere Yansıması:

Sabri Yetkin (d. 1963)'in *Osmanlı tarihinin en büyük eşkıyalarından biri, belki de birincisi* (Yetkin 2003: 83) olarak tanımladığı Ödemiş'in Birgi bölgesine bağlı Ayasurat (Türkönü) köyünde dünyaya gelen Çakıcı Mehmet Efe (1872-1911), dönemin ünlü efelerinden Çakırcalı Ahmet Efe (1824-1883)'nin oğludur. Çakırcalı Ahmet Efe, Osmanlı Hükümeti'nin isteği üzerine zeybekleri bir gecede imha eden İzmir Valisi Hacı Naşit Paşa'nın hazırladığı plan doğrultusunda Hasan tarafından öldürülür (Dural 2005: 54). Hasan, Çakıcı Mehmet'in sadece babasının öldürmekle kalmaz aynı zamanda ileride başına bela olmasından korktuğu Çakıcı Mehmet Efe'yi sakladığını düşündüğü annesine de hakaret eder. Tüm bu yaşananları kabullenemeyen Çakıcı Mehmet Efe dağa çıkarak babasının ve annesinin intikamı alır. On beş yıllık şekavet hayatında binden fazla kişiyi öldürdüğü ifade edilen Çakıcı Mehmet Efe, bölgenin zenginlerinden aldığı paraları ihtiyacı olan fakir fukaraya dağıtmış, köylerin yol, köprü, cami gibi ihtiyaçlarını karşılamış, ezilenin yanında ezenin karşısında durmuş ve bu tutumları dolayısıyla da halk tarafından korunup kollanmıştır. Çakıcı Mehmet Efe, yaptığı iyiliklerin yanında birçok olumsuz işlere de karışmış, bölgeye korku salarak adeta bir derebeyi edasıyla saltanatını sürdürmüş, Osmanlı Devleti tarafından baş edilemeyen azılı bir katil, haydut olarak görülmüş ve şekavet hayatı

boyunca zaman zaman (üç kez) düze indirilerek denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Fakat düze indirilip kır serdarı olarak görevlendirilen Çakıcı Efe, böyle de yola getirilememiş ve en sonunda 1911 yılında Karıncalı Dağ'da askeri birliklerle girmiş olduğu çatışmada öldürülmüştür. Çakıcı Mehmet Efe'nin maceraları yabancı basının da ilgi odağı olmuş ve Çakıcı'nın ünü Osmanlı Devleti'nin sınırları dışına da çıkmıştır³¹.

Çakıcı Mehmet Efe'nin maceraları Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın bir malzemesi olarak çeşitli edebi türlerde (roman, öykü, tiyatro vb.) farklı bakış açıları ile ele alınıp incelenmiştir. Kimi yazarlar Çakıcı Efe'nin tutumlarını, devlete karşı isyanını eleştirirken (Zeynel Besim Sun, Murat Sertoğlu, Mevlüt Kaplan, Şeref Üsküp vb.), kimi yazarlar da Çakıcı'ya karşı daha iyimser bir tutum sergilemiş (Reşat İleri, Yaşar Kemal, Sabahattin Burhan vb.) hatta Hayreddin Asarcıklı da karşımıza çıktığı gibi Çakıcı'yı kötü tanıtan kaynaklara karşı bir nevi Çakıcı'yı aklama çabasında bulunan yazarlar da olmuştur. Bahsi geçen yazarların eserlerinde eşkiya sorunu, dönemin idari yapısındaki aksaklıklara, eksikliklere bağlanmış fakat Osmanlı Devleti'ne karşı herhangi bir düşmanlık da söz konusu olmamıştır. Sabahattin Ali'nin anlatımıyla karşımıza çıkan Çakıcı Efe ise, kara yazısının sonucunda elini kana bulamış, daima fakir fukarayı gözeten, ağalara göz açtırmayan, yardımsever, fedakâr bir efedir. Çakıcı Efe'yi daima iyi yönleriyle ön plana çıkaran Sabahattin Ali'nin anlatımında olumsuz olaylar, II. Abdülhamit ve onun yönetiminde toplanmaktadır.

3.1. Çakıcı'nın İlk Kurşunu Adlı Hikâye ve Sabahattin Ali'nin Efelik Olayına Yaklaşımı:

Çakıcı'nın İlk Kurşunu (2016) başlıklı hikâye, Sabahattin Ali'nin terekesi arasında bulunan hikâyelerden biridir. Nüket Esen ve arkadaşları tarafından yeni harflere aktarılan hikâyenin 1930-1940'lı yıllarda kaleme alınmış olabileceği düşünülmektedir (Gözütok 2011: 56). Çakıcı'yı anlatan ilk eserler arasında sayabileceğimiz bahsi geçen hikâyede, Sabahattin Ali'nin halk anlatılarında yer alan ve gerçekte yaşanmış olayları kendi bakış açısıyla yorumlayarak Çakıcı'yı, daima iyi yönleriyle ön plana çıkartarak yücelttiği, olumsuz hiçbir davranışına yer vermediği, bu konuya tamamen romantik bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir.

³¹ Çakıcı/Çakırcalı Mehmet Efe'nin hayatına dair en kapsamlı bilgileri Halil Dural (1884-1975) vermektedir. Detaylı bilgi için bkz: Halil Dural, *Bize Derler Çakırcalı 19. ve 20. Yüzyılda Ege'de Efeler*, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2005, s. 56-293.

Hikâye, İzmir'den Ödemiş'e doğru yola çıkan posta arabasında başlar. Çakıcı, silah temin edip babasının intikamını almak için İzmir'e gitmiş, ardından edindiği silah ile babasını vuran Abdullah Çavuş'u öldürerek babasının kanını yerde bırakmamıştır. Bundan sonra gerçekleşen olaylarda ise, Çakıcı'nın dönemin acımasız efelerinden (Kamalı Zeybek, Gâvur İmam, Gökdeleli vb.) farklı tamamen yoksulların menfaatine çalışan, devletin yapması gereken fakat yerine getiremediği işleri gerçekleştiren hatta II. Abdülhamit'in rakibi olarak görülen bir efedir.

Hikâye, ağa-köylü, ezen-ezilen arasında yer alan çatışmalar üzerine kurulmuştur. Çakıcı, özellikle babasının ölümünden sonra Abdullah Çavuş'tan sürekli dayak yiyen, açlığın ve yoksulluğun içinde yaşayan, on altı yaşında yaşanan bu eziyetlere daha fazla dayanamayıp isyan eden, başkaldıran dinamik bir karakterdir. Çakıcı'nın başkaldırısı ilk önce babasının ölümüne sebep olan ve kendisini her fırsatta döven Abdullah Çavuş'a karşı iken daha sonra yoksulların sırtından paralar kazanıp yine onların aleyhine bu paraları harcayan zenginlere, ağalara hatta padişaha karşıdır: *“Onun için insanlara, insanlığa acımak lazımdı. Bir zengin bunu hiçbir zaman hissetmemişti. Bir çeşmeden sade bir yeri doldurmak için akan paralarda, ne kadar yetimin âhı, ne kadar fakirin gözyaşı vardı. İnsanlığı, fakirleri düşünemeyerek onları ezmek, onların sırtından, onları istismardan altınlar biriktirmek ve sonra bu biriken paralarla yine onların mahvına çalışarak, onlar üstünde bir hakim, bir amir kesilmek, bir insanın, insan olan kalbin işi olamazdı.”* (s. 46)

Çakıcı sıradan bir isyancı değildir. İsyan ve başkaldırı Çakıcı'ya babasından kalan bir mirastır. Dönemin ünlü efelerinden Çakırcalı Ahmet Efe'nin oğlu olan Çakıcı, ilk kurşununu atmadan önce daha küçük bir yaşta iken zulmün bir düşmanı kesilmiş, köy mütegalibelerinden nefret etmiş, yoksulların dertlerini dinlemek ve onların dertlerine bir gün çare olacağına ve bu yaşananların intikamını alacağına inanmak onun en büyük saadeti olmuştur (s. 44). Aslında bakıldığında hikâyede yaşanacaklar bu ifadelerle de açık bir şekilde okuyuculara hissettirilmiştir. Böyle düşüncelere sahip bir efenin, adi bir eşkıya olamayacağı olayların en başından bellidir.

Çakıcı'nın, babasının intikamını almasının ardından attığı ilk kurşun, efenin namus konusuna verdiği değeri ve adaletten, efeliğin geleneğinden ayrılmayacağına da bir göstergesidir. Efe'nin kızını Deli Mehmet, bir gün çeşmeden su dolduran köylü kızını kaçırmaya yeltenmiş ve sonu, Çakıcı'nın attığı kurşun ile gelen ölüm olmuştur. Yazar bu durumu şu ifadeleriyle anlatır: *“Bu patlayan silah, bizzat Çakıcı Efe'nin kendi arkadaşına ateş ettiği silahtı. Bu kurşun onun eliyle atılmış, bu el*

ilk defa olarak âdil olmak istediğini ilan etmişti” (s. 48). Yaşanan bu olay ve ardından efenin, Kamalı Efe gibi halkta huzur bırakmayan ve ağaların maşası haline gelmiş bir efeyi ortadan kaldırması, köylülerin kendisine olan yaklaşımını da değiştirmiştir.

İlk başlarda Çakıcı'nın, diğerlerinden farklı olmayacağını düşünen köylüler, onun dağa çıktığı ilk anlarda ondan korkmuşlar fakat Efe'nin korktukları tutumları sergilemeyip, onlardan yana olduklarını gördükçe de Efe'yi sevmişler ve onun için destanlar yazmışlardır (s. 51). Hatta köylüler Efe'yi o kadar çok sevmişlerdir ki kızanlarının yapmış oldukları hataların suçunu bile bir nebze de olsa ona yüklememişlerdir. Efenin ölümü ile sonuçlanacak bir olayda, Çerkesin birini evinde saklayan zeybeği uyarması için Çakıcı, kızanı Çoban Deli Mehmet'i zeybeğin evine gönderir fakat Çoban, Efe'nin emrinin aksine o zeybeği öldürür (s. 59). Zeybeğin eşi ve oğlu zerre kadar Çakıcı'yı suçlu bulmaz ve istemeden de olsa Çakıcı'yı öldüren zeybeğin oğlu Ahmet, onu öldürdüğü için çok üzülür (s. 71) Köylüler, Efe'ye bu kadar bağlı ve ona karşı bu kadar sevgi dolu ve yardımcıdırlar. Tabii eli silahlı kişilerin varlığı halkta bir korku uyandırmıştır. Bu korkuyu hikâyede, T. Bey'in konağına giren Çakıcı ve kızanlarının gelişi üzerine konakta bulunan kadının “Çakıcı geldi” diye bağırmasıyla çevreye toplanan halkın bir anda dağılmasında görmekteyiz (s. 50). Fakat hikâyede köylülerin genel tutumlarına baktığımızda, Çakıcı'ya korkudan daha çok sorunlarına çözüm bulan, kendilerini sıkıntıdan kurtaran bir kahraman gözüyle baktıkları anlaşılmaktadır.

Çakıcı'nın dağa çıktığı zamanlarda (hikâyede açık bir zaman II. Meşrutiyet'in ilanında görülür ki bu da vaka zamanının 1900'lü yıllar olduğunu gösterir) bölgede efe namıyla dolanan ve köylülere yaşamı dar eden Kamalı Efe, Gâvur İmam, Gökdeleli gibi eşkıyaların varlığından da bahsedilir. Yazar, bu kişilerin zulme isyan ile dağa çıktıklarını ve dağa çıktıktan sonra halkın hakkını aramak yerine daha zalim ve daha acımasız bir hale gelen cahil asiler olduğunu belirtir (s. 44) ve bu kişilerin karşısına onların tam aksi davranan Çakıcı'yı çıkarır. Çakıcı, haksızlıkları ortadan kaldırmak için dağa çıkan gönüllü bir kahraman gibidir. Efeligi boyunca, kadına yan gözle bakmayan (s. 40), zeybeğin hatta masumların kanına girmekten uzak duran (s. 63), ölümü bile soğukkanlılıkla karşılayıp ağlamaktan sakınan (s. 64) bir efedir, Çakıcı Mehmet Efe.

Sabahattin Ali, Çakıcı'yı kanun dışı hayata sürükleyen sebebin ilk başta onun kaderi olduğunu yer yer kullandığı ifadelerle dile getirir: – *Başımın kara yazısı... sözünden başka bir şey söylemiyordu.* (s. 44). Çakıcı, ünlü bir efenin oğlu olarak hayatın kendisine reva gördüğü zulüm altında yaşamış, basılan evinde dipçiklerle dövülmüş, günahsız yere

hapishaneye atılmış, burada günlerce şiddet görmüş, ekmeğe muhtaç evlerinde vergi için son tencereleri dahi alınmış (s. 39) kısaca kara yazısının sonucunda yaşananlara daha fazla tahammül edemeyip başkaldırmıştır. Daha sonra Sabahattin Ali, Çakıcı için yer yer *Cahil Çakıcı* (s. 45) ifadesini de kullanmış, yaşananların altında cahilliğin yattığını da vurgulamıştır. Sabahattin Ali, eğitime önem vermiş, yapmış olduğu öğretmenlik mesleği ve yazılarıyla öğretici olmayı amaç edinmiş, cahilliğin yol açtığı sorunlara değinmiştir. Bahsi geçen hikâyede de eğitimin önemini vurgulayan yazar, Çakıcı'yı, mektebe gidememiş, onun hasretini her daim duymuş biri olarak ifade eder: “*Mektep, onun hasretle baktığı, içine girmek istediği halde bir türlü girmeye muvaffak olamadığı, ne diltirib, ne gönül çalan bir yerdi. Zengin mütegalibeler, köylerde mektep yapacak, fakirleri okutacak kadar paralara sahip değil midirler? Ne için bunlar bu paraları bunlar için sarf etmiyorlar da, fuzuli bir “ağa” sözünü işitmek için rüşvet olarak veriyorlardı!*” (s. 45) Çakıcı, eğitimin önemini anlamış, kendisi okuyamasa da çocuklarının ve diğer yoksul çocukların da okumayabilmesi için zenginlerden aldığı paralarla mektepler yaptırmıştır. Sabahattin Ali, Çakıcı'nın cahilliğini de aslında şu ifadeleriyle sorgulamış hatta Çakıcı'nın körü körüne bir cahil olmadığını da ima etmiştir: “*Meşrutiyetin ilanı, Çakıcı'yı bir hayli düşündürmüş, şekavetten vazgeçmek yollarını bile gözü önünde tutturmuştu. Cahil Çakıcı bütün cehaletiyle, yine düşünüyordu: - Ulen, diyordu. Bu nasıl hürriyet! Hâlâ kavuklu padişah yerinde oturuyor! Bu onun kalbinde bir ukde idi*” (s. 57). Yazara göre, bölgede var olan başkaldırıların temel sebeplerinden biri, dönemin yetersiz idaresi ve II. Abdülhamit'in tutumlarıdır.

Sabahattin Ali, hikâyesinde Çakıcı'yı ne kadar göklere çıkarıyorsa dönemin padişahı olan II. Abdülhamit'i de o kadar yerer. Yaşanan olumsuzlukları dönemin idaresine bağlayan yazar, yapılması gerekenleri yerine getirmeyen, sadece saltanatını ve keyfini düşünen II. Abdülhamit'e karşı tepkilidir: “*Fakat hiç bilmiyorduk ki, onun bu halleri o kanlı saltanatı, kendisinin en aman bilmez bir düşmanı haline sokacak, onu durdurulması, kırılması lazım bir rakip haline koyacaktı. Saltanat, sefih sülalenin bu melun, gaddar padişahı, kendisinin bir türlü yapmak istemediği bu hayırları, başkasına yapmasına da tahammül edemez, bu gibi teşebbüsleri, saltanata, saltanatın hakkına bir taarruz telakki ederdi*” (s. 45-46) Çakıcı Efe'nin Arnavut ve Çerkeslere karşı olan tavrı hatta düşmanlığı, onun maceralarını anlatan yazarlar (Zeynel Besim Sun, Murat Sertoğlu, Reşat İleri, Hayreddin Asarcıklı, Yaşar Kemal, Şeref Üsküp vb.) tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Bahsi geçen yazarlar Çakıcı'nın, hiç suçu günahı olmadığı halde Arnavut veya Çerkes oldukları için onları öldürdüğünü de ifade etmişlerdir. Örneğin;

Hayreddin Asarcıklı *Çakıcı Mehmet Efe*, s. 302. Şeref Üsküp *Çakıcı Efe* s. 82 vb. Fakat Sabahattin Ali, Çakıcı'nın Arnavutlara ve Çerkeslere olan düşmanlığına sebep olarak Padişah'ı gösterir. II. Abdülhamit'in kışkırtmasıyla Çakıcı'nın peşine düşen Arnavut ve Çerkesler, Çakıcı'nın kurşunundan kurtulamazlar ve Çakıcı, onlar için birer mezarlık yaptırır. Çakıcı'nın, kendisini öldürmek için gelen Arnavut ve Çerkesleri öldürdüğü, bu durumun dışında sebepsiz yere cana kıymadığı da görülür: "*Çakıcı arkadaşlarıyla beraber mağrur, ölümler arasında dolaşıyordu. Ve ölümlere hitap ile: - Size ne yaptım? Benden ne istiyordunuz? Ne için beni vurmaya buralara kadar geldiniz? İşte cezanız*" (s. 54).

Yazar, Padişah II. Abdülhamit zamanında zulmün tahammül edilemez bir hale geldiğini, devletin idaresinde rüşvetlerin etkili olduğunu, köylerde eşraf ve mütegalibenin zulmünün son haddine vardığını, köylülerin evlenmelerine bile karıştıklarını yani bu konuyu bile vergilendirdiklerini, halkın başvurabileceği bir kapının da bulunmadığını dile getirerek Aydın dağlarındaki isyanları, bu durumlara bağlar (s. 43-44). Hikâyede Sabahattin Ali'nin Padişah'a ve onun otoritesine olan bu sert tutumunun sebebi nedir? Cevdet Kudret (1907-1992) Sabahattin Ali'nin "*Anadolu'daki olumsuz olayları Osmanlı İmparatorluğu'na mal ederek, hem Atatürk zamanındaki genç Cumhuriyet'i kollamak, hem de yeniden hapse düşme tehlikesine karşı kendini korumak*" düşüncesiyle bu tutumu sergilemiş olabileceğini ifade eder (Kudret 1999: 54). Hayatını soruşturmalarla geçiren zaman zaman hapishanelerde yatan (1931- Aydın Hapishanesi- üç ay, 1933- Konya ve Sinop Hapishaneleri- on ay, 1947- Sultanahmet Tevkifhanesi) (Sönmez 2009: 12-14) Sabahattin Ali'nin, Cevdet Kudret'in ifade ettiği gibi bir düşünceye sahip olabileceği akla yatkın gelmektedir.

Sabahattin Ali Çakıcı'yı betimlerken yoksul, çaresiz, bigünah, mazlumun, ezilenin yardımcısı olarak anlatır. Çakıcı'nın olumsuz hiçbir davranışı yoktur. Ne suçsuz günahsız insanları öldürmüş (Kaplan 2015: 209), ne masum teyzesinin kanına girmiş (Gökçeli 2013: 73), ne de ihtiyar ya da çocuk katili (Sun 1934: 471) olmuştur. Onu, kanun dışı hayata sürükleyen kara yazısı, Osmanlı Devleti'nin tutumu olmuştur. Yazar, böylece Çakıcı'nın masumluğuna okuyucuyu inandırmaya çalışır. Hikâyede tüm olumsuzluklar, II. Abdülhamit'in saltanatında birleşir. Daha açık bir ifadeyle Sabahattin Ali, toplumsal bir sorun olan eşkıyalık ve efelik olayında, köylülerin eğitimsizliği ve köylerdeki medrese eksiliğine vurgu yaparak, cahil kalan köylülerin bir yandan jandarma bir yandan eşkıyalar arasında ezildikçe ezildiklerini, Osmanlı idaresinin eksik kaldığını ve memurların görevlerini suiistimal ettiklerini anlatarak bu durumun çözümünü Çakıcı Efe'de görür ve Çakıcı'nın merkezinde

yaşananları eleştirir. Yazar, bu sorunların oluşumunda, bireylerden öte Osmanlı İmparatorluğu'nu ve toplumda yaşanan çarpıklıkları mesul tutar.

Hikâyede yaşanan ağa-yoksul, zengin-fakir, ezen-ezilen karşıtlıkları dikkate alındığında Sabahattin Ali'nin anlatımı, Marksist bir bakış açısıyla değerlendirilebilir. Yazar, ele aldığı temayı ezen sınıfın çıkarları doğrultusunda kaleme almamış, aksine ezenlerin yanında yer alan devlet güçlerini eleştirmiştir. Hikâyeye, gerçekte yaşanmış olaylar ve kişiler etrafında şekillenmiştir. Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde (*Bir Gemici Hikâyesi*, *Ayran*, *Cankurtaran*, *Bahtiyar Köpek*, *Sıcak Su*, *Mehtaplı Bir Gece* vb.) en çok işlediği temalardan biri olan sosyal adaletsizlik teması (Korkmaz 2016: 122-133) bu hikâyede de yer almıştır. Ramazan Korkmaz'ın belirttiğine göre; Sabahattin Ali'nin eserlerinde sosyal adaletsizliği hazırlayan faktörler; “-tematik gücü temsil eden tiplerin cahil, pasif ve edilgen bir kişilik olmaları ve ferdi hareket etmeleri, -karşı gücün, ara güç niteliğindeki unsurları kendi çıkarlarına vasıta olarak kullanması, -ara güç durumundaki devlet otoritesinin tam ve hâkim bir etkinliğe kavuşamaması” (Korkmaz 2016: 133)dır. Bahsi geçen hikâyede de sayılan bu faktörlerin yer aldığı görülmektedir. Hikâyede, sınıfsal farklılıkları ortaya çıkaracak olan maddi gücün nasıl elde edildiği üzerinde durulmamış, ekonomik farklılıklar ve kazançlardan çok, sosyal adaletsizlik teması işlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında Sabahattin Ali'nin, tam bir Marksist bakış açısıyla eserini kaleme aldığını ifade edemeyiz.

Sabahattin Ali'nin anlatımıyla Çakıcı, Fethi Naci'nin Kuyucaklı Yusuf için kullandığı ifadeyle *modern bir tragedya* karakteridir (Naci 2015: 230). Çakıcı, kasabanın zenginlerine, görevini suiistimal eden yetkililere karşı mücadele etmiş ve yenilen Çakıcı olmuştur. Gerçi yazar, aslında Çakıcı'nın Padişah karşısında yenilmemiş olduğunu göstermek için onun ölümünün bir zeybeğin oğlu tarafından yanlışlıkla gerçekleştiğini vurgular. Fakat ne olursa olsun yine de kaybeden Çakıcı olmuştur. Böylece tragedyadaki kötü son gerçekleşmiştir. Çakıcı aynı zamanda günahlarından dolayı da vicdan azabı duymamıştır. Çünkü o, bu suçları işlemekte mecbur kalmış ve bu mecburiyet karşısında elini yüzlerce kişinin kanına bulamıştır. Tragedya karakteri ne çok iyi ne de çok kötüdür. Bu karakterin ahlak bakımından, düşük ve kötü de olmaması gerekir (Şener 2012: 37). Çakıcı, hikâyenin başından sonuna kadar iyi bir ahlak örneği sergilemiş, karakterinde veya davranışlarında herhangi bir farklılık görülmemiştir. Çakıcı'nın yaşadıkları, okuyucuda hem acıma hem de korku duygusu uyandırmıştır. Hikâyede her yaşanan, yaşanılacakların birer işareti gibidir. Tragedyada olaylar, uygun bir biçimde birbirine bağlanmıştır (Şener 2012: 32). Hikâyede de, Çakıcı'nın

küçüklükten beri adalet dağıtmaktan yana oluşu ve dağa çıktığı andan itibaren bunun için çabalaması, kendisinin medreseden mahrum büyümesi sonucunda zenginlerden aldığı paralarla okul yaptırması, zeybek kanına girmekten uzak duran Efe'nin ölümüne bu durumun sebep olması, Çakıcı'nın babasının ölümü ile başlayan hikâyenin Çakıcı'nın ölümü ile son bulması gibi. Ayrıca hikâyede öldürme, yaralama gibi sahneler, açık bir şekilde tasvir edilmemektedir. Bu gibi durumlar da bize Çakıcı'nın modern bir tragedya karakteri olabileceğini gösterir.

Yazar Çakıcı'yı, romantik bir bakış açısıyla anlatmış, objektiflikten uzak bir tutumla Padişah'a karşı Çakıcı'dan yana bir tavır sergilemiştir. Eşkîyalık olayını savunmayan fakat sosyal eşkîyalık olgusunda da olumsuz bir ifade kullanmayan yazarın anlatımında, Hobsbawm'ın *asil soyguncu imajı* karşılık bulmaktadır.

4) Asil Soyguncu İmajı İle Çakıcı Efe:

İngiliz Marksist Tarihçi Eric John Hobsbawm (1917-2012) *Eşkîyalar* (Hobsbawm 2011: 62-63) başlıklı eserinde sosyal eşkiya diye hitap ettiği, Ege efelerini de sosyal eşkiya diye niteleyebileceğimiz, kişiler üzerinde önemli bir çalışma yapmış ve sosyal eşkiyaların niteliklerini *asil soyguncu imajı* ile dokuz maddede açıklamıştır. Sosyal eşkiyalar konusuna romantik bir bakış açısıyla yaklaşan Hobsbawm'ın görüşlerini, Sabahattin Ali'nin anlatımıyla Çakıcı Efe'ye uyarladığımızda karşımıza şu sonuçlar çıkmaktadır:

1) Asil soyguncu kanun dışı hayatına bir suç işleyerek değil, adaletsizliğe kurban gittiği ya da onlar tarafından suç sayılan (oysa halkın bu gözle bakmadığı) bir fiilden dolayı yetkili makamların kovuşturmasına uğradığı için başlar.

Çakıcı, özellikle babasının ölümünden sonra haksızlıklara maruz kalmış, babasının katili tarafından efenin oğlu olduğu gerekçesiyle her fırsatta azarlanmış hatta dövülmüştür. Efe'yi kanun dışı hayata sürükleyen sebep, babasının intikamını almak ve kendisine yapılan hakaretin bedelini ödetmektir: “*İşte bunlar karşısında, babamın kanını, onunla beraber hakkımı aradım. Evvela Allahıma, sonra da silahıma sığınarak ilk kurşunu attım ve vurdum*” (s. 39).

2) Haksızlıkları düzeltir.

Mehmet, çok küçük yaşlarda köylülere yapılan haksızlıkları görmüş, ileride yapılan bu haksızlıkların intikamını almak ve yardıma muhtaç kişilere destek olmayı hayal etmiştir. Efeliğinin ilk zamanlarında amcasının oğlu olan, önüne geleni öldürmekten zevk duyduğu ifade edilen Kamalı Efe'yi öldürerek Kamalı'nın yapmış olduğu haksızlıkları

ortadan kaldırmıştır (s. 49). Çakıcı, efeliği boyunca ağaların ve ağaların etkisi altında kalan memurların haksız uygulamalarıyla mücadele etmiştir.

3) Zenginden alıp yoksullara verir.

Hikâyede anlatıldığına göre Çakıcı, özellikle babasının ölümünden sonra yoksul bir hayat yaşamıştır. Bunun da etkisiyle dağa çıktığı zaman zenginlerden aldığı paraları fakirlere dağıtmış, hastalara ilaç bulmuş, evlenemeyenleri evlendirmiş, köylerin yol, köprü, okul gibi ihtiyaçlarını karşılamıştır: “*Bundan böyle öksüz, yetim fukara kızlar evlenemiyoruz diye keder etmesinler, onların çeyizleri bendedir. Fakir çocuklar okuyamıyoruz diye ağlamasınlar, mekteplerini ben yaptıracağım. Köylü yoldan, yolsuzluktan, köprüsüzlükten şikâyet etmesin... Bütün bunlar Benim elimle yapılacak*” (s. 45).

4) Nefsi müdafaa ya da açıktan intikam alma halleri dışında hiçbir zaman kimseyi öldürmezler.

Hikâyede Çakıcı'nın, Hobsbawm'ın da ifade ettiği gibi nefsi müdafaa veya intikam alma düşüncesi dışında sebepsiz yere cana kıydığı görülmemektedir.

5) *Eğer hayatta kalmayı başarırsa onurlu bir yurttaş ve topluluk üyesi olarak halkın arasına geri döner. Aslında zaten topluluğundan hiçbir zaman tam olarak ayrılmamıştır.*

Hikâyede Çakıcı'nın düze indiği zamanki yaşantısından bahsedilmez. Sadece II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında düzde olduğu fakat sakin olmayı başaramadığı ve ağaların, çıkarları doğrultusunda hareket etmeye devam etmeleriyle tekrardan dağa çıktığı belirtilir (s. 57).

6) Halkınca hayranlık duyulan, yardım edilen ve kullanan birisidir.

Çakıcı dağa çıktığı ilk anlarda köylüler, ondan korkar. Dağa çıkan her yeni çete gibi Çakıcı'nın da kendilerine zarar vereceğini düşünürler. Fakat zamanla köylüler, Çakıcı'nın kendilerinden yana davranışlarını gördükçe onu severler ve koruyup kollarlar. Hatta halk şairleri onun için destanlar yazar: “*Fakat Çakıcı halk arasında büyük bir sempatiyi hâizdi. Zeybeklerin halk şairleri, çoktan bu zeybek için yazdıkları şanlı destanlarını sazları ile okuyorlardı*” (s. 51).

7) İçinden çıktığı topluluğun mensupları yetkili makamlar karşısında onu ele vermeyecekleri için ya eceliyle ölür ya da bir ihanetten dolayı ölür.

Çakıcı'nın ölümü, kızını Çoban Deli Mehmet'in kendisinin vermiş olduğu emrin dışına çıkararak öldürdüğü zeybeğin oğlu Ahmet tarafından gerçekleşir. Ahmet'in amacı Çakıcı'yı değil kızanını öldürmekken yanlışlıkla Çakıcı vurulur (s. 69) ve Ahmet ile annesi bu duruma çok üzülür. Kısaca Çakıcı'nın ölümü, emrinin aksine davranış gösteren kızanın bir zeybeği öldürmesi ve bu ölümün ardından yaşanan olaylar sonucunda gerçekleşir.

8) En azından teoride, görünmez ve yaralanmaz bir varlıktır.

Hikâyede, halk arasında Çakıcı'ya kurşun işlemediğine, görünmez veya yaralanmaz olduğuna dair bir inancın yaygınlığı söz konusu değildir.

9) Adaletin kaynağı olan kralın ya da imparatorun düşmanı değil, sadece yerel beylerin, din adamlarının ya da başka zalimlerin düşmanıdır.

Çakıcı'nın beylerin, ağaların, görevini suiistimal eden memurların düşmanı olduğu kadar Padişah'ın da karşısında yer aldığı anlatılanlardan anlaşılmaktadır: “*Zeybek için evlat, fakir de olsa canından daha kıymetlidir. Çerkeslerin esir pazarı tükendi mi ki padişah dediğin herif gözünü zeybek kızlarına çevirdi?*” (s. 57) Sonuç olarak hikâyede anlatılan Çakıcı Mehmet Efe'nin, Hobsbawm'ın ileri sürmüş olduğu *asil soyguncu imajının* niteliklerini tam anlamıyla olmasa da genel olarak taşıdığını söyleyebiliriz. Çakıcı'nın bu niteliklere sahip olması Sabahattin Ali'nin, Hobsbawm'ın düşüncelerinden etkilenecek eserini kaleme aldığı anlamını taşımamaktadır. Çünkü Hobsbawm'ın bahsi geçen eserinin ilk basımı 1969 yılında yayımlanmıştır ve bu durum da kronolojik olarak mümkün görünmemektedir. Fakat yapılan bu karşılaştırma, sosyal eşkıya olgusuna romantik bir bakış yaklaşan Hobsbawm'ın ileri sürmüş olduğu bu imajın, yine bu konuya romantik bir açıdan yaklaşan Sabahattin Ali'nin anlatımında da karşılık bulduğunu gösterir.

Kısaca eserlerinde yaşadıklarına, gözlemlediklerine, duyduklarına ya da kendisine aktarılan olaylara yer veren Sabahattin Ali, sanatın insanları daha iyiye, daha doğruya, daha güzele yükseltmek amacını taşıması gerektiğine inanır. Bu inançla kaleme aldığı eserlerinde toplumsal sorunları irdeleyen yazar, eşkıyalık olaylarına da kayıtsız kalmamıştır. Halkın karşısında yer alan, ağaların menfaatine çalışan, yoksul insanlara rahat yüzü göstermeyen eşkıyaları eleştiren yazar, uğradığı haksızlıklar sonucunda isyan eden, içinden çıktığı çevrenin sorunlarına ilgisiz kalmayan, kendi yöntemlerince ve kendilerine göre adaleti sağladıklarına inanan sosyal eşkıyalara ya da efelere karşı olumsuz bir tutum sergilememiş hatta yukarıda incelenen hikâyesinde haksızlıkların çözümünü Çakıcı'da bulmuştur. Hikâyede, Sabahattin Ali

tarihi bir kimlik olan Çakıcı'nın maceralarına yer vermiş, Çakıcı'yı romantik bir bakış açısıyla kaleme almıştır. Hikâyede göze çarpan en önemli unsur Çakıcı'nın sadece olumlu davranışlarının ifade edilmesi, işlediği cinayetlere bile hafifletici sebeplerin gösterilmiş olmasıdır. Bu da yazarın objektif bir anlatımı tercih etmediğini göstermektedir. Çakıcı, kara yazısının sonucunda, cahilliğinin de etkisiyle idarenin haksız uygulamalarına başkaldırmış, babasına ve kendisine yapılan haksızlıkların intikamını alarak kanun dışı bir hayata sürüklenmiştir. Yazar, yaşanan olumsuzlukların en büyük sebebi olarak II. Abdülhamit'in tutumlarını göstermektedir. Toplum sorunlarına eserlerinde yer veren Sabahattin Ali'nin bahsi geçen hikâyesinde, Marksist bir yaklaşımın izleri bulunmaktadır. Böylece ağa-köylü, zengin-fakir, ezen-ezilen karşıtlığında ezilenlerin tarafında yer alan yazar, Osmanlı Devleti'nin bu sorunlar üzerindeki etkisini sorgulamış, idaredeki eksiklikleri ya da yanlışlıkları sert bir tutumla eleştirmiştir.

Milli Mücadele yıllarında vatan savunmasına katılarak, geçmişte yaptıkları hataları unutturup birer kahraman haline gelen efelerin, bu döneme kadar devlet anlayışına ters düşen bu başkaldırıların sonu ölüm olmuş ve Sabahattin Ali'nin de dediği gibi *Eşkya dünyaya hükümdar olmamıştır*. Fakat Sabahattin Ali, yücelterek anlattığı Çakıcı'nın ölümünü bir kaybediş olarak görmemiş daha doğrusu böyle göstermemek için onun bir zeybeğin kurşunu ile yanlışlıkla öldürüldüğünü ifade etmiştir. “-Hacı, dedi. Şükür Allaha ölsem bile bir zeybeğin kurşunu ile öleceğim!” (s. 65) Sonuçta ne olursa olsun kaybeden Çakıcı Efe olmuş ve onun haklı/haksız (kişilere ve bakış açılarına göre değişir) mücadeleleri ölüm ile sonuçlanmıştır.

Kaynakça

- Ali, Filiz-Özkırımlı, Atilla-Sönmez, Sevgül (2014), *Sabahattin Ali Anılar, İncelemeler, Eleştiriler*, İstanbul: YKY.
- Asarcıklı, Hayreddin (1973), *Çakıcı Mehmet Efe*, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Dural, Halil (2005), *Bize Derler Çakırcalı 19. ve 20. Yüzyılda Ege'de Efeler*, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 2. Basım.
- (Gökçeli), Yaşar Kemal (2013), *Çakırcalı Efe*, İstanbul: YKY, 13. Basım.
- Gözütok, Türkan (2011), “Eşkayalık ve Çakırcalı Mehmet Efe'nin Türk Edebiyatına İzdüşümü”, *Türkbilig*, Sayı:21, s. 49-72, İnternet Erişimi: <http://www.turkbilig.com/pdf/201121-140.pdf>.

- Hobsbawm, Eric John (2011), *Eşkıyalar*, Çeviren: Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kabaklı, Ahmet (1997), *Türk Edebiyatı 3*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kaplan, Mevlüt (2015), *İzmir'in Kavakları*, İzmir: Özgür Eğitim Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan (2016), *Sabahattin Ali İnsan ve Eser*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2. Basım.
- Naci, Fethi (2015), *Yüzyılın 100 Türk Romanı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Basım.
- Sabahattin Ali (2012), *Kuyucaklı Yusuf*, İstanbul: YKY, 51. Basım.
- Sabahattin Ali (2016), *Çakıcı'nın İlk Kurşunu*, İstanbul: YKY, 15. Basım.
- Sabahattin Ali (2016), *Markopaşa Yazıları ve Ötekiler*, İstanbul: YKY, 3. Basım.
- Solok, Cevdet Kudret (1999), *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 3 Cumhuriyet Dönemi (1923-1959)*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 3. Basım.
- Sönmez, Sevengül (2009), *A'dan Z'ye Sabahattin Ali*, İstanbul: YKY.
- Sun, Zeynel Besim (1934), *Çakıcı Efe*, İzmir: Ticaret Matbaası.
- Şener, Sevda (2010), *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 6. Basım.
- Üsküp, Şeref (1975), *Çakıcı Efe*, İzmir: Hür Efe Matbaası.
- Yetkin, Sabri (2003), *Ege'de Eşkıyalar*, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 3. Basım.

MARKSİST ELEŞTİRİ

Douglas KELLNER*

Çev. Mustafa ÖZSARI**

Marksist Eleştiri, Karl Marks (5 Mayıs 1818-14 Mart 1883) ve Fredrich Engels (28 Kasım 1820-5 Ağustos 1895) tarafından geliştirilen ideoloji ve kültür eleştirisine dayalı bir eleştiri anlayışının adıdır. Marks ve Engels edebî ve kültürel eleştiricilikle doğrudan ilgilenmezken, onların takipçileri edebiyat ve kültür eleştiriciliği üzerinde oldukça dikkat çekici araştırmalar yapmışlardır. Meşhur sosyal demokrat Franz Mehring³² (27 Şubat 1846-29 Ocak 1919) edebiyat ve drama araştırmalarının önemi üzerinde dururken, Lenin, Trozky, Mao ve diğer Marksistler ise sanatın ve kültürün devrim üzerine yansımalarını ele alan çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Fakat Batı dünyasında Marksist eleştiriye en fazla katkı yapan isimler bunlar değildir. Batı eleştiri dünyasında Marksist Eleştiri deyince, Goerg Lukacs, Antonio Gramsci, Walter Benjamin, Louis Althusser, Ernst Block, T.W. Adorno, Jean Paul Satre, Lucien Goldmann ve Herbert Marcuse gibi isimler akla gelir.

Pierre Macherey, Terry Eagleton ve Gayatri Chakravorty Spivak gibi eleştirmenler, son zamanlarda, Marksist eleştiriye, metin analizi ve kültür eleştiriciliğinde yeni metotlar geliştirmek için ortaya atılan yapısalcılık³³ ve/veya yapısökücülükle birleştirmişlerdir. Buna karşılık,

* Ph.D. Philosophy, Columbia University.

** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

³² Franz Mehring (27 Şubat 1846-29 Ocak 1919) Wilhelm döneminde Almanya'da önde gelen Marksist politikacı, tarihçi ve edebiyat eleştirmenidir. Mehring, Almanya'daki siyasi çalışmalarında daima Marksizmi savunmuştur.

³³ Yapısalcılık (Structuralism): Fransa'da 1960'tan beri yapısalcı olarak bilinen dilbilimciler, edebiyat eleştirmenleri, antropologlar, filozoflar ve sosyologların çoğu tarafından kullanılan entelektüel metin analizi metodudur. Yapısalcılık, farklı alanları birleştiren nesnel bir inceleme metodu geliştirme

Friedric Jameson ile diğer çağdaş Marksist teorisyenler, Marksizimle Hegelcilik, Lukacsçılık ve Satrecilik gibi yaklaşımları sentezlemişlerdir.

Marksist Eleştirinin Kaynakları ve Doğuşu

Marks ve Engels, *The Holy Family/Kutsal Aile*³⁴ adlı müşterek eserlerinde Eugène Sue'nin³⁵ (26 Ocak 1804-3 Ağustos 1857) *The Mysteries of Paris/Paris'in Esrarı* adlı romanının ideolojik bir eleştirisi olarak yorumlanmasını ileri süren görüşlerini açıkladılar. Marks ve Engels'e göre, kültürel metinlere hâkim sınıfın fikir ve değerlerinden oluşan ideolojiler nüfuz eder. İdeolojiler, hakim sınıfların fikir ve normlarını doğal, âdil ve genel norm ve fikirler olarak göstererek, bu sınıfın hükmetme biçimlerini normal ve yasal biçimler olarak yansıtmaktadırlar. Marksist ideoloji eleştirisi, hakim sınıfın bu tür ideoloji ve eleştirilerini fark etmiş, bunların gizlenen yönlerini açığa çıkarmayı amaçlamıştır. Böylece metinlerin sınıf ideolojileri ve bakış açılarına nasıl ilerlediğini analiz etmek Marksist eleştirinin kaçınılmaz bölümlerinden birisi hâline gelmiştir. Meselâ, Marks ve Engels Sue'nin burjuvanın aşk ideolojisini nasıl oluşturduğunu ispatlamışlardır. Sue, bireyselci fırsatları, böylesi temsili toplumun yapısal dönüşüm olmaksızın reform ve hareket kabiliyetine sahip olduğunu önermek suretiyle, burjuva toplumunun ideolojik meşruiyeti olarak yorumlamıştır.

Marks ve Engels, aynı zamanda kültürel metinleri sosyal bilginin kaynağı olarak gördüler. Daha sonraki dönemlerde yaşamış pek çok Marksist bu görüşü benimsedi. Marks, Charles Dickens (7 Şubat 1812-9 Haziran 1870), William Makepeace Thackeray (18 Temmuz 1811-24 Aralık 1863) ve Charlotte Bronte (21 Nisan 1816-31 Mart 1855) gibi İngiliz realistlerinin eserlerindeki anlamlı ve çizgisel tasvirlerin profesyonel siyasetçi, ahlakçı ve yayıncılarının tamamının yaptığından daha siyasi ve sosyal gerçekçi tasvirler olduğunu ortaya çıkardı. Engels

girişiminde, bazı yapısalcıların disiplinler arası bir yaklaşım olarak uygulamak istedikleri gibi özel bir doktrine veya ortak bir terminolojiye sahip değildir.

³⁴ Orijinal adı Die Heilige Familie olan *The Holy Family/Kutsal Aile* başlıklı eser, Karl Marks ve Friedrich Engels'in tarafından Kasım 1845'te tamamlanmıştır. Kitapta devrin akademik anlayışı ve Hegelci düşünce sistemi eleştirilmiştir.

³⁵ Fransız romancı olan Eugene Sue Paris'te doğmuştur. Yazar, Napolyon'un ordusunda cerrah olarak görev yapan Jean Joseph Sue'nin oğludur. Eugene Sue, bir süre babası gibi Fransız ordusunda cerrah olarak çalışmış daha sonra Paris'e yerleşmiş ve burada ölmüştür. 1842-1843 yıllarında Paris'in Esrarı başlıklı romanı gazetelerde tefrika edildikten sonra büyük bir şöhrete ulaşmıştır. Söz konusu roman 1945'te Cemil Cahit Cem tarafından Türkçeye de tercüme edilmiştir.

ise Balzac'ın romanlarının 1815-1848 yılları arasındaki Fransız tarihinden ibaret olduğunu gözlemledi: *Bu ne cesaret! Edebî adalette bu ne devrimci diyalektik!*

Marks ve Engels, tam anlamıyla var olan sosyal gerçeklikle yeniden üretilen sanatın imtiyazlı olduğu realist bir sanat kavramı ortaya attılar. Engels, Margaret Harkness'e³⁶ (28 Şubat 1854-10 Aralık 1923) yazdığı bir mektupta, siyasal tahlile olanak sağlayan realist metinlerin favorisi ve siyasal mesajlar taşımaya eğilimli edebiyatı reddetti. Marks, eğer bu romana yönelik herhangi bir eleştirim olsaydı, romanınızın belki yeterince realist bir roman olmadığını söyledim. Realizm, benim fikrime göre, tipik şartlar altında tipik karakterlerin doğrucu yönelimine dayanan ayrıntı gerçeğine işaret etmektedir diyerek, Harkness'in *A City Girl/Şehir Kızı* başlıklı romanını yorumladı

Mark ve Engels'in diğer katkıları üretim modelleri ilişkisi ile özel sosyal biçimlendirme açısından kültür incelemeleri üzerine olmuştur. Üretim modelleri belirli bir sosyal biçimlendirmeyi, yani toplumun özel bir tipini tesis eden üretim ilişkisi ve üretim gücünden meydana gelmektedir. Nitekim Marks ve Engels'e göre, bu durum devirlerin, siyasal, yasal ve kültürel kurumların yapısını oluşturan kapitalist üretim ilişkisinden başka bir şey değildir. Kültür, toplumun ekonomik temelini kontrol eden ideolojilerin ve ilgilerin bir araya toplandığı bir üst yapı biçimidir. Bu tür bir kavramlaştırma bizi ekonomik determinizme ve indirgemeciliğe (reductionism) götürmektedir. Nitekim Marks ve Engels sanatta göreceli/relativist bir özerklik anlayışını benimsemişlerdir. Marks *Grandrisse*³⁷ olarak bilinen eserinde, sanatın altın çağının toplumun genel gelişim düzeyi ile oldukça orantısız bir nitelik gösterdiğini ifade etmiştir. Meselâ Yunan sanatı, modası geçmiş sosyal gelişim formlarıyla birbirine bağlı olmasına rağmen, bugün bize belirli bir görünüme sahip olduğunu izlenimini vermeye devam etmektedir ve kaynağından ve sosyal biçimlendirmelerinden nispeten kurtulmuştur.

³⁶İngiliz gazeteci ve roman yazarı olan Margaret Elize Harkness, bir Anglican kilisesi rahibi olan Robert Harkness'ın kızıdır. 1887'de basılan *A City Girl* başlıklı romanını Engels beğenmiş ve ona bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Engels, söz konusu tavsiyelerinde romanın tipik insanın hayatını ve tipik durumları anlatması gerektiğini vurgulamıştır.

³⁷Marks'ın 1858'de uzun el yazmalarını topladığı çalışmalarının bilinen adıdır. Eserin orijinal ismi ise *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*'dir. *Grandrisse* Marks'ın en önemli eserlerinden birisidir. Eserde Marks'ın ileride hazırlayacağı *Kapital*'de işleyeceği konulardan bazıları ele alınmıştır.

Marksist eleştirinin estetik teori ve eleştiriye diğer önemli bir katkısı, Mehring'in edebiyat ve drama üzerine yazıları (1893) ile Plekhanov'un (11 Aralık 1856-30 Mayıs 1918)³⁸ sanatı belirli sosyal durumların yansıtılması ve yaratıcısının sınıfının bakış açısına indirgediği estetik teorisidir (1912). Lenin, sanatçıları devrimci fikirlere hizmete davetle, sanata yönelik oldukça dar bir enstrumantal yaklaşımı muhafaza ederken, Plekhanov, uygulamada, sanatkarâne üretimin çeşitliliği üzerinde durdu. Rusya Devrimi ilk on yılında sanatın dramatik bir şekilde yaygınlaşıp çoğaldığına şahit oldu. Trotsky³⁹, Rus Biçimcilerini eleştirmesine ve proletaryan edebiyatı savunmasına rağmen, sanatın üslup ve ekollerinin geniş olması gerektiği düşüncesini savundu. Buna karşılık, Stalin ve onun kültür komiseri Zydanov⁴⁰, Sovyet Cumhuriyetini geliştiren sosyal sistemleri, kurumları ve değerleri idealleştirmek için, realist tekniklerden faydalanan ve sosyalist ideolojiyi ilerleten bir sanatçı bakışını gerekli kılan dar bir sosyal gerçekçilik estetiğini destekledi.

Edebî ve Kültürel Marksist Teoriler

Erken dönemdeki klasik Marksistler ve siyasetçiler gerçek manada kapsamlı bir Marksist teori hazırlamadılar ve ayrıntılı bir Marksist teori geliştiremediler. Marksist teorinin sınırları, 1920'li yıllarda Batılı Marksistler tarafından çizildi. Batı Marksizmi Lukacs, Brecht, Block ve Amerika ve İngiliz Marksistleri kadar Frankfurt Okulu Marksistlerini de içine almaktadır. Perry Anderson'un ifade ettiği gibi, Batılı Marksistler, Marksistlerin erken dönem genellemelerini göz ardı

³⁸ Georgi Valentinovich Plekhanov, Rus devrimci ve Marksist teorisyendir. Çarlık Rusya'sında sosyal demokrat siyasetin başlatıcısı olarak bilinir. Kendini Marksist siyasetçi olarak tanıtmıştır. Bununla beraber Bolşevik devrimin önderi olan Lenin ile anlaşmamıştır. Fakat Lenin'in 1924'te ölümünden sonra Stalin'in yönetimi tarafından ismi öne çıkarılmış, Stalin idaresinde Rus Marksizminin başlatıcısı bir filozof olarak kabul edilmiştir.

³⁹ Leon Trotzky (1879-1940), Marksist bir devrimci ve teorisyen olarak bilinen Trotzky, Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarında oldukça etkili bir liderdir. Kızılordu'nun kurucudur. 1924'te Lenin'in ölümünden sonra Stalin ile girdiği mücadeleyi kaybetmiştir.

⁴⁰ Andrei Zydanov (1896-1948), Stalin döneminin etkili isimlerinden birisidir. 1915'te Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisine kayıt olmuş ve partinin hemen her kademesinde çalışmak suretiyle parti içinde yükselmiştir. 1934'te Sergei Kirov'un suikast ile ölümünden sonra Komünist Parti'nin başına geçmiştir. 1946'da Stalin tarafından Sovyetler Birliğinin Kültür politikalarını belirlemek üzere, kültür komiseri olarak atanmıştır. Meşhur Zydanov doktrininin fikir babası olarak tanınır. Zydanov doktrinine göre, Sovyet kültürü içinde olabilecek en iyi çatışma iyi ile mükemmel arasındaki çatışmadır. Zydanov'un bu ilkesi, Sovyet kültür ve sanat politikalarının temelini oluşturmuştur.

eden konuları esas alan kültürün ve felsefenin önemini vurgulama eğilimindedirler.

Antonio Gramsci⁴¹, kültürü hükmetme ya da özgürleştirme modeli gibi teorileştiren yaklaşımları bir araya getirirken, sosyal durgunluk ve yeniden üretimin iki ayrı biçimi olarak kabul ettiği fiziksel güçler ve rıza ile ikna etme modellerini birbirinden açıkça ayıran yeni bir hegemonya teorisi geliştirdi. Gramsci, burjuva toplumlarının kültürü rızayla ikna etme vasıtası olarak kullandıklarını ileri sürdü. Gramsci'nin eleştirisinde ise belirli bir cemiyette hâkim olan özel bir hegemonya modeli incelendi. Gramsci için 1920'li yılların İtalya'sında din, idealist felsefe, burjuva sağduyusu, Machiavelci devlet siyaseti ve sanayideki yeni gelişmeler hâkim hegemonyaydı. Yönetici sınıfın hegemonyasına zıt olarak, Gramsci, karşı devrim hegemonyasını geliştirecek alt sınıfların gereksinimlerini önerdi.

Gramsci'ye zıt olarak, George Lukacs⁴² geleneksel burjuva realizmini savundu. Lukacs, realist sanatın tipik sınıfların sosyal durumlarını ve sınıf çatışmalarını tasvir ettiğini ve onların dünya görüşlerinde temsil edilen sosyal bütünlükte yeniden üretildiğini ileri süren Marks ve Engels ile tartıştı. Lukacs'a göre, Sir Walter Scott, Balzac, Tolstoy ve diğerleri, toplumların sınıf yapılarını tasvir etmek, sınıfların baskılarını ve eşitsizliklerini resmetmek ve burjuva sınıfının hayatının eleştirel bir görünümünü sunmak suretiyle, ilerleyici siyasal aydınlanmaları ve eleştirel bilginin önemli kaynaklarını sunan yazarlardır. Lukacs, aynı zamanda, Thomas Mann ve Solzhenitsyn gibi realist yazarları övdü. Buna karşılık. O dağılmış burjuva toplumunun saf fragmanlarının sunulması diye düşündüğü (Alman izlenimcileri, Kafka, Joyce ve Beckett) dekadan modernist sanatçılara saldırdı. Bu tür

⁴¹ Antonio Gramsci (1891-1937), İtalyan siyasetçisi ve politikacıdır. Siyaset teorisi, dilbilim ve sosyoloji üzerine yoğunlaşan çalışmalar yapmıştır. İtalyan Komünist Partisinin kurucusudur. Mussolini rejimi tarafından bir süre hapsedilmiştir. Gramsci, kültürel hegemonya teorisinin kurucusu olarak bilinmektedir. Söz konusu teoriye göre, kapitalist toplumlarda kültür kurumları kurulu gücün muhafazası ve daha da güçlenmesi için birer hegemonya vasıtası olarak kullanılmaktadır.

⁴² George Lukacs (1885-1971), Macar felsefecisi ve edebiyat eleştirmenidir. Toplum ile edebiyat eseri arasındaki bağları tespit etmeyi amaçlayan edebiyat sosyolojisinin kurucuları arasında yer alır. Edebiyat eleştiri dünyasında Marksist eleştirmenlerin en önemlileri arasında gösterilir. En tanınmış eseri Roman Teorisi (1920) ile Tarih ve Sınıf Bilinci (1923) adlı eserleridir. Roman teorisine dair görüşleri, onun Engelsci ve Marksist bir edebiyat anlayışına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

cemiyetlerde sadece nihilizm üretilir; eleştirel bilgi ve ilerletici siyasal vukuf öğretilmez.

Lukacs'a karşı Brecht⁴³ gerçek anlamda devrimci sanatın devrimci bir form ve biçime sahip olması gerektiğini ve modern hayatın yeni sosyal koşullarına uygun yeni estetik biçimler üretmesi gerektiğini ileri sürdü. Brecht'e göre, modern sanat ancak bu anlamda devrimci bir sanat olabilirdi. Ernst Block, empresyonizmin ve modernizmin keşifsel tekniklerini savunurken, Lukacs çürümüş ve dekadan bir burjuva duyarlılığını ifade ettiğini ve devrimci kültür siyasetini artık kullanmadığını söyleyerek, Brecht'e sert bir cevap verdi. Bunlarla ilgili bir bakış açısından hareket eden Mikhail Bakhtin⁴⁴, bazı sanatların alelade bilinç ve sosyal düzenin karnavalesk devrimini ve yıkımını hazırladığını; böylece yeni algılayışlar ve duygusalıklar ürettiğini ileri sürdü.

Diğer Marksist estetikçiler, basın-yayın ile kitle kültürünün yeni biçimlerinin kültür devrimi için ilerici potansiyelleri veya hâkim sınıfın güçlü hükmetme enstrümanlarıyla hazırlanan sosyal kontrolün gerici biçimlerini hazırlayıp hazırlamadığı sorunu tartışılar. İngiliz Marksist teorisyen Christopher Caudwell⁴⁵ ve onunla özdeşleşen *The Left Review*⁴⁶'de, sanatı yorumlamak için Marksist kavramaları kullanarak, sanatın devrimci amaçlara nasıl hizmet edeceğini teorileştirmiştir. Bunlara ilâve olarak, Amerikalı Marksistlerin çalışmaları ile onlarla özdeşleşen Komünist Parti ve Partinin yayınlarında hem yüksek hem de

⁴³ Bertold Brecht (1898-1958), 20. Yüzyılın en etkili Alman şairi, tiyatro yazarı ve tiyatro yönetmenidir. Hayatı boyunca Marksist düşüncelere bağlı kalmıştır. Epik tiyatronun kurucusu kabul edilir.

⁴⁴ Mikhail M. Bakhtin (1895-1975), Rus edebiyat teorisyeni olan Bakhtin, edebî metinlerde belirsizlik, çirkinlik ve grotesk unsurlar üzerinde durmuştur. Çalışmalarında gülünçlük, popüler kültürdeki karnavallaşma ve karnavalizasyon kavramlarını öne çıkarmıştır. Marksist estetiğin geleneksel olarak kullandığı uyumlu bütünlük, ciddiyet, tek yanlı birlik gibi anlayışlarına zıt bir tutum belirlemiş, bir bakıma Marksizm ile gizli bir polemığe girerek, Marksist eleştirinin altını gizlice oymuştur.

⁴⁵ İngiliz yazar, düşünür ve şairi olan Christopher Caudwell (1907-1956), Katolik bir ailenin çocuğu olarak İngiltere'de doğmuştur. Çeşitli sebepler yüzünden eğitimini 15 yaşındayken yarıda bırakmak zorunda kalmış ve kendi kendini yetiştirmiştir. Daily Express ve Yorkshire Observer gibi gazetelerde çalışan Caudwell, hayatı boyunca Marksist düşünceye bağlı kalmıştır. 15 yaşından sonra Birleşik Krallık Komünist Partisine katılan yazar, edebiyat eleştirisi, şiir, kısa hikâye ve roman alanında pek çok eser yazmıştır.

⁴⁶ İngiltere'de yayımlanan ve son içerikli yazılara sayfalarında yer veren bir dergidir. 1960'tan beri Yeni Left Review adıyla çıkmaktadır.

popüler kültür Marksist bakış açısından analiz edilmiştir. Benzer bir yaklaşımı Trotskyistler ile Parti dışında kalan Marksistlerle özdeşleşen *The Partizan Review* ⁴⁷ dergisiyle diğer dergilerde de görmek mümkündür.

1960'tan günümüze kadar, Marksist kitle kültürü eleştirisi Althusserci Okulun İdeolojik Devlet Sisteminden Marksist analizler ile film, televizyon, reklamcılık eleştirisi ile diğer kitle kültürü biçimlerine kadar genişletildi. Meselâ Friedrich Jameson⁴⁸, popüler kültürün ideolojik unsurlarını eleştiren çiftli yorumbilimde bütüncü bir ideoloji ve ütopya analizini amaçladı.

Lukacs'tan etkilenen Lucien Goldmann⁴⁹ ise sosyal varoluşun ve ideolojinin bir ifadesi olarak Racine'den ve Kant'tan kültürel metin yorumlamalarına cesaret ederken, aynı zamanda, sanatçı sınıfının durumu, dünya görüşü, edebî biçimi ve ideolojik pozisyonu arasındaki ilişkiyi analiz eden tek yanlı bir teori geliştirdi. Goldmann'a göre, eleştirmenin görevi, metnin tarihsel bağlamını yeniden ihyâ etmek ve yazar ile metni yazarın mensubu olduğu sınıfın ideolojisi içine yerleştirmektir. Belirli metinler ve yazarlar dikkate alındığında, metin, yazar ve onların tarihsel çevresinin bireysel geçişleri arasında belirgin bir homoloji/aynı türdenlik vardır. Sözelimi Goldmann, Pascal ve Racine'i Jansenist⁵⁰ dinsel ideolojinin paylaşımı olarak yorumlar. Jansenist din

⁴⁷ İlk sayısı New York'ta 1934'te çıkan sol içerikli bir yayın organıdır. Amerikan Komünist Partisi tarafından yayımlanmıştır.

⁴⁸ Fredric Jameson (1934-), Cleveland, Ohio (ABD) 'da doğmuştur. Yale Üniversitesinde okuyan Jameson, 1959'da aynı üniversiteden doktora derecesi aldı ve Harvard Üniversitesine geçti. 1967'de Kaliforniya Üniversitesine geçen Jameson, burada Karşılaştırmalı edebiyat dersleri verdi. Günümüzde Marksist edebiyat teorisyeni olarak bilinen Jameson, Batı Marksizmi, Marksist hermeneutik, postmodernizm, kültür incelemeleri ve yapısalcılık gibi alanlarda çalışmalarıyla tanınmaktadır.

⁴⁹ Lucien Goldmann (1913-1970), Romanyalı Musevi kökenli bir aileye mensup olan Goldmann, Bükreş ve Viyana Üniversitelerinde Hukuk eğitimi almış, Paris Üniversitesinde ise siyasal ekonomi, edebiyat ve felsefe alanlarında çalışmalar yapmıştır. 1945'te Zürih Üniversitesinde Kant'ın Felsefesinde İnsanlık, Toplum ve Dünya başlıklı araştırmasıyla doktora derecesi almıştır. Edebiyat eleştiriciliğinde genetik yapısalcılık (genetique structuralisme) diye adlandırılan yöntemin kurucusu olarak bilinir. Goldmann, edebiyat araştırmalarında Macar edebiyat kuramcısı Lukacs'ı takip etmiştir. Marksist edebiyat eleştiriciliğinin önde gelen isimlerinden birisidir.

⁵⁰ Jansenizm: Profesör Cornelius Jansen (1585-1638)'in öğretilerini ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Cornelius Jansen, yazılarında dönemin Fransız hükümetine ve Hristiyanlığa karşı düşmanca fikirler ileri sürmüştür.

ideolojisi ise bir sınıfın reddedilen gücüyle dünyadan vazgeçmesini ve aristokrasinin burjuva tiksintisini boğumlayan bir ideolojidir. Edebiyat eleştiriciliğinin uygulamaları, burjuva ideolojisinin eleştirisini, tanımlanmasını ve bunlara yönelik tarihsel bilgiyi hazırlar.

Gorbachev'in glasnost⁵¹ siyasetinin kültürel ifade ve deneyimler için yeni imkânlar verdiği ve komünist rejimin yıkılışıyla birlikte Doğu Avrupa ülkelerindeki Komünist Parti idarelerinin kültüre bakışının sona erdiği yıllar olan 1980'li yılların sonlarına kadar, Heller, Feher, Kolakowsky ve Doğu Avrupalı Marksist teorisyenler, Sovyet bloğu ülkelerini yöneten Marksist sosyal gerçekçi ortodokslara karşı, sözde burjuva düşünürlerini ve sanatçıları savunmak için Lukacsçı düşünceleri sıklıkla kullandılar. Kolakowsky⁵² erken döneminde yazdığı bir eserinde, beşeriyetin özgürleşmesine katkı sağladığını düşündüğü burjuva filozof ve yazarlarını savunan Marksist bir hümanizm geliştirmeye çalıştı. Aslında Kolakowsky'nin iddia ettiği fikir, aynı zamanda, sosyalizmin de bir göreviydi (1968).

Gerçekte, bazı Marksist teorisyenler, sanatı özgürleşmenin asıl bileşeni şeklinde değerlendirmiştir. Bu blok sanatın insanlığın daha iyi bir dünya yaratmaya yönelik en derin arzularının kodlandığı ütöpik bir boyut ihtiva ettiği fikrindedirler. Marcuse⁵³, sanatın daha iyi bir dünya imajı

Augustinus adlı eseri, ölümünden sonra 1640'ta yayımlanmıştır. Eserlerindeki görüşlerinden dolayı Papa Innocent X tarafından 1683'te kınanmıştır.

⁵¹ M. Gorbachev ve glasnost: Gorbachev (1931-), 1985-1991 yılları arasında SSCB'nin liderliğini yürüten isimdir. Gorbachev'in perestroika (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) adını verdiği reform çalışmaları SSCB bloğu ile NATO ile temsil edilen Batı bloğu arasındaki soğuk savaş bitirdi; fakat bu reformlar Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin SSCB'deki üstünlüğünü kaybetmesine ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açtı.

⁵² Leszek Kolakowski (1927-2009), Polonyalı felsefeci ve fikir tarihi araştırmacısıdır. Kolakowski, Marksist düşünceye yönelik eleştirel analizleriyle tanınan bir âlimdir. Onun en önemli eseri Marksizmin Ana Akımları (Main Currents of Marxism-1976) başlıklı çalışmasıdır. Son dönem araştırmalarında gittikçe artan bir şekilde dinî sorgulamalar üzerine yoğunlaşan Kolakowski'nin tarihe bakışı şöyledir: Biz, tarihi nasıl davrandığımızı veya nasıl başardığımızı bilmek için değil, kim olduğumuzu bilmek için öğreniriz. Çağdaş felsefe, Batı Marksizmi ve Marksist hümanizm alanlarında çalışmalarıyla tanınmaktadır.

⁵³ Herbert Marcuse (1898-1979), Alman kökenli Amerikalı filozof, Frankfurt Ekolü ve Eleştirel Teori anlayışına mensup bir siyaset teorisyenidir. Berlin doğumlu olan Marcuse, üniversiteyi Berlin ve Freiburg'ta okumuş ve Freiburg Üniversitesinden doktora derecesi almıştır. Frankfurt okulunun öncü isimleri arasında yer alan Herbert Marcuse, kapitalizmin eleştirisi, modern teknoloji, tarihi materyalizm ve eğlence kültürü alanlarından çalışmalar

yansıttığını ve insanlığın derindeki özgürlük ve mutluluk arzularını açığa çıkardığını ifade etti. Friedrich Schiller’i takip eden Marcuse duyuların eğitimi ile serbestçe ortaya çıkan oyunun insanın mutlu olması için hayati öneme sahip olduğunu belirtti. Marcuse, aynı zamanda, sosyo-politik değişim gücü olarak gelişen yeni bir hassasiyetin önemini vurguladı ve sanatın hayatı dönüştürdüğü düşüncesini esas alan kültürel devrimi destekledi.

Marcuse, Adorno ve Frankfurt Okulunun⁵⁴ diğer üyelerine göre, gerçek sanat, insanlığa özgürleştirme aracı olarak hizmet eden sanattır. Adorno, sanat biçimlerini radikalleştiirdiği için burjuva ideolojisini sistematik olarak reddeden, eleştirel dünya görüşlerinin üretilmesini sağlayan karmaşık ve estetik metinler hazırlayan (Schönberg, Kafka ve Beckett) yüksek modernizmin kahramanlarını övdü. Brecht, Benjamin ve diğerleri popüler sanat biçimlerinin ilerletici bir etkiye sahip olduğu düşüncesindeydiler. Bilhassa, onlar radyo ve film medyasının çalışan sınıfların ilgilerini açıklığa kavuşturmak için kullanılabilceğine ve onlara yapılan baskıların devrimci düşünceler için olumlu bir güç olabileceğine inandılar. Adorno ile onun Frankfurt Okuluna mensup meslektaşları kitle kültürünün bir sosyal kontrol ve hâkimiyet aracı şeklinde görülmesi hususunda tam anlamıyla bir anlaşmaya varamadılar.

Althusserci estetik duruş edebî analiz ve ideolojik eleştirisi yapabilmek için bilimsel kavramlar geliştirmeyi ve metinlerde ideolojilerin nasıl sergilendiğini gösteren kategoriler ve analizler ortaya koymayı amaçlamıştır (Macherey, 1968 ve Sprinker 1987). Althusser’e⁵⁵

yapmıştır. Başlıca eserleri Sovyet Marksizmi: Eleştirel Bir Analiz, Eros ve Medeniyet ve Tek Boyutlu İnsanlık başlıklı çalışmalardır.

⁵⁴ Frankfurt Okulu (Alm. Frankfurter Schule), Frankfurt’ta Goethe Üniversitesi bünyesinde kurulan Sosyal Araştırmalar Enstitüsünde yapılan sosyal teori ve felsefeye dair araştırmalara verilen genel adlandırmadır. Çalışmalarını daha çok iki savaş arasında gerçekleştiren Frankfurt okulu temsilcileri ne tam olarak kapitalist ve faşist düşüncelere ne de komünist fikirlere yönelmişlerdir. Frankfurt okuluna mensupları, teorisyenlerin 20. yüzyılda kapitalist toplumlarda beklenmedik gelişmeleri açıklayamadıkları kanaatindedirler. Bu sebeple hem kapitalizmi hem de sosyalizmi eleştirmekten geri durmamışlardır. Frankfurt okulu alimleri, yazılarında sosyal gelişmeler için alternatif yollar bulma gayreti içindedirler. Bu okulun en tanınmış temsilcileri Herbert Marcuse, Theodor Adorno, Max Horkheimer, Walter Benjamin ve Jürgen Habermas gibi filozof ve teorisyenlerdir.

⁵⁵ Fransız Marksist filozofu olan Louis Pierre Althusser (1918-1990), Cezayir doğumludur. Paris’te Ecole Normale Supérieure’de okuyan Althusser, Fransız Komünist Partisinin önde gelen akademik sözcülerindendir. Yapısalcı Marksist bir düşünür olarak kabul edilen filozof, bilhassa 1950-60’lı yıllarda

göre sanat bilim ile ideoloji arasında yer alır ve hâkim ideolojilerin altüst ettiği ya da önemini ortaya koyduğu deneyimleri tasvir edebilir. Macherey'e göre ise eleştirmenin görevi sanatın sergilediği burjuva ideolojilerinin boşluklarını ve sınırlarını açıkça ifade etmektir. Eagleton⁵⁶, 1976'da yayımlanan ilk çalışmalarından birinde, metinlerin yeniden yapılmasına, teşhir edilmesine ve hatta ideolojileri büyük olasılıkla bozmasına rağmen, sanatın, aslında, ideolojik söylemleri yeniden ürettiğini ileri sürmüştür; Böylece eleştirmen, ideolojilerin nasıl çalıştığını, metinsel olarak nasıl üretildiklerini ve okuru nasıl etkilediklerini nesnel olarak tasvir eder.

Eagleton, son dönemlerinde yazdığı yazılarda bilimciliği (scientism) eleştirirken, Sprinker Althusser'in kavramlarının, eleştiri biliminin temelini hazırlayan Jacques Derrida'nın yapısökücü methodology uyumlu olduğuna inanmıştır. Sprinker⁵⁷, bilimsel kavramlarla zemini oluşturulmuş bir disiplin olarak belirli bir estetik teori tesis eden ve sanatın yarı otonomisini teorize eden bir Marksist estetik teori geliştirmeye çalışmıştır. Bu durum tarihin teleolojik ve hümanist teorilerini esas alan bütün anlatılarda bir kırılmayı ve tarihsel artefaktların materyalist teorilerinin üretilmesini gerektirir.

Marksist Teorideki Çağdaş Gelişmeler

Çağdaş Marksist eleştiri yukarıda sözü edilen erken dönem teorik duruşları tek yanlı olarak tamamlamış ve onlar üzerinde gelişme ve

Fransız entelektüel çevrelerinin en etkili isimlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Althusser, ideolojinin ve ideolojik eleştirinin önemi üzerinde durur. Marks İçin (1965), Kapital'i Okumak (1968), Lenin ve Felsefe (1971) adlı çalışmalar, Althusser'in en tanınmış eserleridir.

⁵⁶ Terry Eagleton, İngiltere'de Salford'da doğmuş ve Cambridge Üniversitesinde okumuştur. Cambridge'e devam ettiği yıllarda, çağının (1960) en önemli Marksist eleştirmenlerinden olan ve İngiliz Kültür Araştırmalarının kurucularından biri sayılan Raymond Williams'ın öğrencisi olmuştur. Eagleton 21 yaşındayken doktora eğitimine başlamış ve aynı yıl Oxford Üniversitesine bağlı Wadham College'de İngilizce Öğretmeni olmuştur. Terry Eagleton, sadece Marksist edebiyat teorisi alanlarındaki çalışmalarıyla değil, aynı zamanda özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kültürel çalışmalarıyla adından sıklıkla söz ettiren bir Marksist edebiyat teorisyenidir.

⁵⁷ Michael Sprinker (1950-1999), Louis Althusser, Walter Benjamin ve Bertold Brecht gibi Marksist teorsiyelerin eserlerini ABD'de yayına hazırlayan Amerikalı edebiyat eleştirmenidir. Oregon State Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışan Sprinker'in A Counterpoint of Dissonance (1980), History and Ideology (1994), Imaginary Relations (1987), A Singular Voice ve Jacques Derrida (2011) başlıklı eserleri yayımlanmıştır.

uygulama alanı bulmuştur. Marksist eleştirinin gerçekte tek tip kavramları yoktur; daha da ötesi Marksist eleştiri oldukça geniş değişkenleri üzerinde taşır. Sözelimi, Jameson, Marksizmi bütün yorumlamaların kapsamlı bir ufku olarak düşünmüştür. Çünkü, Jameson'a göre, Marksizm, hem bağlamları yerine metinleri yorumlayan hem de metinlerin okunması yoluyla tarihsel bağlamlara göz atma imkânı veren tarihleşmiş ve kavramsallaşmış bir metodu hazırlamaktadır.

Raymond Williams⁵⁸, kendi keşfettiği yeni kavramlarla bütünlemek suretiyle, Marksist eleştirinin anahtar kavramlarının açıklamasını sağlayan Marksist kültürel bakış açısının sistematik bir tarifini yaptı (1977). Williams'a göre, kültür televizyon programlarıyla opera arasında değişen artifakt sürecini teşkil eder; yani kültür üretimin, kodların ve diğer sosyo-kültürel metin yapıcılarını ile alımlamanın üzerine odaklandığı materyalist bir analiz değerlerinden ibarettir. Kültüre yönelik böyle bir kavramlaştırma Stuart Hall ile Birmingham'la uyumlu çalışan diğer İngiliz kültürel Marksist araştırmacılarını etkilemiştir.

Humanist Marksist geleneğe karşı, oldukça bilimsel ve yapısalcı eğilimler ortaya çıktı. Bunun sonucunda, Marksistlerle diğer gelenekçiler arasında olduğu kadar Marksist gelenekle de önemli tartışmalar başladı. Meselâ, yapısalcı Marksistlerin çoğu, kültürü bir hükmetme biçimi olarak görme eğilimindeydiler. Buna karşılık hümanist Marksistler, kültürü potansiyel bir özgürleşme aracı olarak gördüler. Hümanist Marksistler metinsel analiz yerine, metnin anlamı ve ideolojik muhtevasıyla daha çok ilgilendiler ve hermeneutik metotları metinlere uyguladılar. Buna karşılık yapısalcı Marksistlerin çoğu, metinlerin nasıl çalıştığı ve metinlerin biçimsel unsurlarını ve çalışma biçimlerini analiz ederek onların ideoloji ve anlamı nasıl ürettiğini analiz ettiler. Hatta yapısalcılar ile post-yapısalcılar metinlerdeki ideolojileri açığa çıkarmak suretiyle, metinlerde bulunan çatlaklar ve çelişkiler üzerinde yoğunlaştılar (Macherey, Spivak). Buna karşılık Frankfurt Okulu ve diğer Marksistlerden bazıları dikkatlerini metinlerdeki ideolojik işlevlere ve stratejilere yoğunlaştırdılar (Jameson).

Bunlara ilâve olarak, çağdaş Marksist eleştirmenlerin çoğu klasik Marksist ideoloji eleştirisini Freudcu teori, feminizm, post-yapısalcılık,

⁵⁸ Raymond Williams (1921-1988), Galli yazar, akademisyen, romancı ve eleştirmendir. Avrupa'da gelişen yeni sol akımın ileri gelen isimlerinden birisi olan Williams, siyaset, kültür, basın yayın ve edebiyat eleştirisi sahalarında eserler vermiş, Marksist sanat ve kültür eleştirisine önemli katkılarda bulunmuştur. Raymond Williams, kültürel araştırmalar ve kültürel materyalist yaklaşımın kurucu isimleri arasında yer alır.

hermeneutik ve diğer çağdaş yaklaşımlarla birleştirme yoluna gittiler. Nitekim bu sahalarda her birine yönelik yapılan çalışmalar, bir şekilde, Marksist eleştirinin altını çizer. Söz gelimi, Gayatri Spivak⁵⁹, Derrida'nın yapısökücülüğünü Marksizmle ve feminizmle birleştirdiği gibi, yine İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen marjinal ve azınlık gruplarını oluşturan diğer seslerin analizini de Marksizmle birleştirmeyi ihmal etmemiştir.

Bu değişiklik Marksist eleştiriciliğin liberal çoğulculuğun ağına düşüp düşmeyeceği ve kendi özel kimliğini kaybedip kaybetmeyeceği sorusunu gündeme getirmiştir. Eagleton (1983), bu soruyu gerçek Marksist eleştiriciliğin siyasal taahhütlere bağlı olarak kendi kimliğini koruyacağı konusunda ısrar ederek cevaplandırmıştır. Böylece, Eagleton, Marksist eleştirinin anahtar kavramı olan siyasal eleştiricilik diye adlandırdığı teorik metotların çeşitliliğini tamamlamıştır.

Son zamanlarda, Marksist eleştiri postmodernizm tartışmalarına karışmıştır. Jameson postmodernizmi son dönem kapital düzeninin kültürel aklı şeklinde yorumlamak için, kapitalizmin Marksist eleştirisi terimini kullanmıştır (1984). Jameson, Marksist teorisinin yorumlayıcı çağdaş kültürün çatısını hazırladığını ve geniş bir değişkenlik gösteren araştırmaların bu amaca hizmet etmek için yürütüldüğünü iddia etmiştir.

Stuart Hall⁶⁰ ve onun Birmingham Kültürel Araştırmalar Okulundaki diğer meslektaşları gibi bazı Marksist eleştirmenler, yoğunluğun popüler kültür üzerinde odaklanması ve modernizm ve

⁵⁹ Gayatri Spivak (1942-), Hint asıllı, Amerikalı edebiyat teorisyeni ve feminist eleştirmendir. Hâlen Columbia Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Enstitüsünde çalışmalarını sürdüren Spivak, en etkili koloni sonrası dönem entelektüellerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Derrida'nın De La grammatologia başlıklı eserini İngilizce'ye çevirmiş ve esere geniş bir giriş yazısı yazmıştır. Spivak, 2012'de globalleşmiş dünya ile entelektüel kolonializm ilişkisine karşı beşeri değerleri savunan bir eleştirel teorisyen ve eğitimci olması sebebiyle, Kyoto Sanat ve Felsefe ödülüne lâyık görülmüştür.

⁶⁰ Kingston, Jamaika'da doğan Stuart Hall (1932-2014), 1951'de İngiltere'ye gitmiş ve Oxford Üniversitesinde yüksek lisans derecesi almıştır. 1950-60'lı yıllarda Hall, Charles Taylor, Gabriel Pearson ve diğer sol görüşlü yazarlarla birlikte, Universities and New Left Review (Üniversite ve Yeni Sol Bakış), daha sonraki adıyla New Left Review (Yeni Sol Bakış) adlı sanat ve eleştiri dergisini yayımlamak suretiyle, İngiltere'deki sol hareketlere aktif olarak katılmıştır. 1995-97 yılları arasında İngiliz Sosyoloji Cemiyetinin başkanlığını sürdüren Stuart Hall'in en önemli eserleri Critical Dialogues in Cultural Studies (1996), The Hard Road to Renewal (1988) ve Policing the Crisis (1978) başlıklı çalışmalarıdır.

modernitenin eleştirilmesi vb. post-modernizmin ilerleyen unsurlarını birleştirmeye çalışırken, post-modernist öğeleri de eleştirdiler. Marksist teorisyenlerden bazıları ise Jean Baudrillard, Jean François Lyotard, Michael Foucault ve Marksist eleştiriye yeniden hayatıyet kazandıran diğer eleştirmenler postmodernist teorilerle Marksist eleştiriye birleştirdiler. Buna karşılık Jürgen Habermas gibi isimler ise burjuva ideolojisinin bir biçimi diye adlandırdıkları postmodernizme saldırdılar.

Marksist eleştiri çağdaş sahnede hayati bir güç olmaya devam edecektir. Bununla beraber, Marksist eleştiri, aşırılığa karşı ırk, cinsiyet, etnisite ve diğer öznel durumlar lehine genişletilerek tartışılacaktır. Günümüzde pek çok Marksist eleştirmen gerçekte Marksizmi çok boyutlu bir ideoloji eleştirisine doğru genişletmektedir ve Marksist teori yeni teorik gelişmelerle birleşmeye doğru gitmektedir. Bu durum bir yandan Marksist eleştirmenler arasında eklektisizmin ve değişkenliğin artmasına yol açarken, öte yandan Marksizmi daha açık ve esnek bir teori hâline getirmektedir.

Birinci Kaynaklar

Klasik Marksizm

Bexandall, Lee. *Marxism and Aesthetic: A Selective Annotated Bibliography*, New York: Humanities P, 1968.

-and Stefan Moravsky, eds. *Marx and Engels on Literature and Art*. St. Louis: Telos P, 1973.

Lenin, V.I. *On Literature and Art*. Moscow: Progress Publishers, 1967.

Lifshitz, Mikhail. *The Philosophy of Art of Karl Marx*. London: Pluto P. 1973.

Mehring, Franz. *The Lessing Legend*. New York: 1938; abridgment of 1893 text.

Trotsky, Leon. *Literature and Revolution*. Ann Arbor: U. Of Michigan P.

Plekhanov, g.V. *Art and Social Life*. 1912. New York: Critic's Group, 1936.

Soloman, Maynard, ed. *Marxism and Art*. New York: Knopf, 1973.

Western Marxism

Althusser, Louis. *Lenin and Ideology*. New York: Montly Review P. 1971.

- Anderson Perry. *Consideration on Western Marxism*. London: New Left Books, 1983.
- Bakhtin, Mikhail. *Rebelais and His World*. Cambridge: MIT P. 1968.
- Benjamin, Walter. *Illuminations*. New York: Schocken, 1968.
- Bolck, Ernst. *The Priciple of Hope*. 3 vols. Cambridge, Mass.: MIT P, 1986.
- et al. *Aesthetics and Politics*. London: New Left Books, 1977.
- Brecht, Bertold. *Brecht on Theater*. New York: Hill and Wang, 1964.
- Caudwell, Cristopher. *Illusion and Reality*. London: Lawrence and Wishart, 1937.
- Eagleton, Terry. *Criticism amd Ideology*. London: New Left Books, 1976.
- Walter Benjamin or Toward a Revolutionary Criticism. London: New Left Books, 1981.
- Enzensberger, Hans-Magnus. *The Consciousness Industry*. New York: Seabury, 1974.
- Goldmann, Lucien. *The Hidden God*. London: Routledge and Kegan Paul, 1984.
- Gramsci, Antonio. *Prison Notmebooks*. New York: International Publishers, 1971.
- Habernas, Jurgen. *The Philosphical Discourse of Modernity*. Cambridge, Mass.: MIT P., 1987.
- Hall, Stuart. Gramsci's Relevance fort he Study of Race and Ethnicity and The Problem of Ideology-Marxism without Guarantees. *Journal of Communication Inquiry* 10.2 (1986):5-27.
- Jameson, Friedrich. *Marxism and Form*. Princeton: Princeton UP, 1971.
- The Political Unconscious*. Ithaca: Cornell UP, 1981.
- Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capital. *The Left Review* 174 (1984): 53-92.
- Kolakowski, Leszek. *Toward a Marxist Humanism*. New York: Grove P, 1968.
- Lucacs, Georg. *The Historical Nowel*. Boston: Beacon P, 1963.
- Realism in Our Time*. New York: Harper and Row, 1964.

Macherey, Pierre. *A Theory of Literary Production*. London: Routledge and Kegan Paul, 1978.

Marcuse, Herbert. *Eros and Civilization*. Boston: Beacon P, 1955.

Spivak, Gayatri. *In Other Worlds*. New York: Methuen, 1987.

Sprinker, Michael. *Imaginary Relations*. London: Verse, 1987.

Wald, Alan. *The New York Intellectuals*. New York: 1983.

Williams, Raymond. *Marxism and Literature*. New York: Oxford UP, 1977.

YAYIN İLKELERİ

AKADEMİK KAYNAK DERGİSİ YAYIN İLKELERİ (AKAD)

1. Genel:

Akademik Kaynak Edebiyat ve Dil Araştırmaları Dergisi (AKAD) yılda iki kez yayımlanır. AKAD hakemli bir yayındır. AKAD Türk dili ve edebiyatı, genel edebiyat, folklor, dilbilim, göstergebilim ve belâgat alanlarını kapsamaktadır. Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazarları sorumludur. Makalenin yazarı adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve akademik unvanını tam ve açık olarak belirtmeli, kendisiyle doğrudan iletişim kurulabilecek açık adres, telefon numarası ve elektronik posta adresini vermelidir. Dergide belirtilen konularla ilgili, aşağıda belirtilen türlerde yazılara yer verilmektedir.

2. İçerik:

2.1. Makaleler: Dergiye gönderilecek yazılar bahsedilen konularla ilgili akademik standartlara uygun, orijinal, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış çalışmalar olmalıdır.

2.2. Tercümeleler: Belirtilen konu başlıkları ile ilgili yayımlanan yabancı dildeki makalelerin tercümelerine de yer verilecektir.

3. Hakemlik Süresi:

AKAD'da yayımlanmak üzere gönderilen özgün makaleler, yayın kurulu tarafından incelendikten sonra konunun uzmanı iki hakem tarafından değerlendirilir ve iki hakemin olumlu rapor vermesi hâlinde yayımlanır. Hakemlerden birinin olumsuz, diğersinin olumlu görüş bildirmesi durumunda yayın kurulu, hakem raporlarını inceleyerek makalenin işlem sürecini üçüncü bir hakeme gönderme yönünde ya da yazarına iade etme şeklinde belirler. Makalenin yayımlanabilmesi için en az iki hakemin olumlu görüş bildirmesi gerekir.

4. Dil:

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Türkçe-İngilizce başlık, özet ve anahtar kelimeler (en az 3 en fazla 8) yazıya eklenmelidir.

5. Yazım Kuralları:

5.1. Yazılar Times New Roman yazı tipiyle 11 punto ve 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalıdır.

5.2. Metin içinde göndermeler ad ve tarih ve/veya sayfa olarak parantez içinde belirtilmelidir. Örnek: (Özsarı 2007) veya (Özsarı 2007: 98). Beş satırdan az alıntılar satır arasında ve tırnak içinde beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok hâlinde, 10 puntoyla, tek satır aralığıyla verilmelidir.

5.3. Açıklama notları metin sonunda numaralandırılarak verilmeli ve sadece açıklamalar için kullanılmalıdır.

5.4. Makalenin sonunda yer alacak Kaynaklar bölümünde kitaplar (koyu) ve makaleler (dergi adı koyu, cilt Romen rakamıyla, sayı, üst üste iki nokta sayfa numaraları) alfabetik sırayla verilmelidir.

GÖKÇEK, Fazıl (2004). “*Bıçakçızâde İsmail Hakkı, Hayatı ve Eserleri*”, **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İzmir, 11: 129-146.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1988). **XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan Basımevi.

5.5. Bir yazarın birden fazla yayını kaynak gösterildiği takdirde yayınlar tarih sırasıyla, aynı yazarın aynı yıldaki yayınları ise (2007a), (2007b) şeklinde harf sırasıyla verilmelidir.

5.6. Tezlerin hangi üniversitede yapıldığı ve hangi akademik dereceye (yüksek lisans, doktora) yönelik olduğu belirtilmelidir.

6. Makale Gönderisi:

Dergiye makale gönderisi info@akademikkaynak.com veya mozsari@balikesir.edu.tr adresinden olmalıdır.

Yukarıdaki ilkelere uygun olmayan yazılar değerlendirmeye kesinlikle alınmayacaktır.

SUBMISSION GUIDELINES FOR ACADEMICAL SOURCE (AS)

1. General:

Academical Source (AS) is published twice a year. AS is a refereed publication. AS accepts works in social sciences such as Turkish Language and Literature, general literature, folklore, linguistics, semiotics and rhetoric. Authors themselves are responsible for opinions stated in their articles. The authors' names, last names and academic positions should be written. In addition, the full postal address, telephone numbers and a mail address of the author(s) who will check proofs and receive correspondences and offprint should also be included. Articles and other types of scholarly works indicated below will be considered for publication.

2. Content:

2.1. Articles: All submitted Works must be studies in the subjects indicated above, comply to academic standards, must be an original work having not published before.

2.2. Translations: The translations of the articles about the indicated titles published in foreign languages will also be involved in the journal.

3. Referring Time:

After original manuscripts are examined by Executive Board, they are peer-reviewed by two referees. In the case one of the referees informs negative opinion while the other positive, editorial board, examining the reports of referees, might decide either sending article to a third referee or returning it back to the author. For the article to be published, at least two referees agree on the publication of the work.

4. Languages:

The publication language of the issue are Turkish and English. The manuscripts must have title, abstract and also keywords (3 and 8) both Turkish and English.

5. Style Guidelines:

5.1. Manuscripts must be written with the times new roman 11 point with 1.5 line spaced. Tab and enter key must not be used for paragraphs.

5.2. Texts must follow in-text footnote system (APA System). I parentheses in the text, author's name, date of publication, and page

number is given. If a source is cited many times, parentheses are given instead of “ibid, idem, op.. cit. etc.” For example, (Ozsari 2007) or (Ozsari 2007: 98). Quoted passages under five lines must be given by quotation mark. If quoted passages are over five lines, they must be given 1 cm margins from left and right side of line as block with 10 point and odd line spaced.

5.3. Additional information must be given at the end of the text as endnotes enumerated 1, 2, 3.

5.4. References must include only the cited sources and be given in alphabetical order. Book names must be written bold. Articles must be written (name of journal is bold, volume in Roman number, issue number, colon and page numbers) as below:

GÖKÇEK, Fazıl (2004). “*Bıçakçızâde İsmail Hakkı, Hayatı ve Eserleri*”, **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İzmir, 11: 129-146.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1988). **XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan Basımevi.

5.5. If more than one source of the same author is cited, they must be put in a chronological order from the oldest to the newest. Sources of the same year must be given letters “2007a, 2007b”.

5.6. The university and academic degree (MA. Or PH.) of academic thesis must be given.

6. Submissions:

Submissions should be done via the e-mail address: info@akademikkaynak.com and mozsari@balikesir.edu.tr.

Manuscripts not prepared on the directions above will not be taken into consideration for publication in AKAD.